

Journal of New Century Innovations

VOLUME

17

ISSUE-2

Journal of new
century innovations

Exact and natural sciences

Pedagogical
sciences

Social sciences
and humanities

Engineering and
Medical Sciences

AREAS

ISSN (p): 2181-3671
ISSN (e): 2181-368X

newjournal.org

**JOURNAL OF NEW CENTURY
INNOVATIONS**

VOLUME -17 | ISSUE -2

NOVEMBER - 2022

ВНЕДРЕНИЕ TIMSS В НАЧАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАНИИ

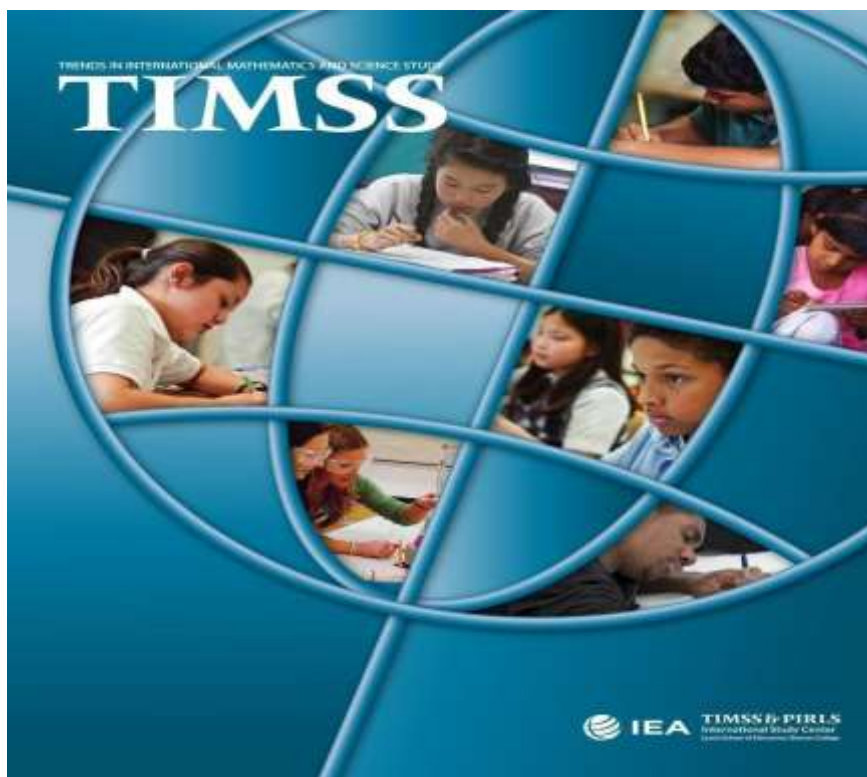
Бегжанова Замира Султамуратовна
31 - средняя общеобразовательная школа
по углубленному обучению некоторых предметов.
Республика Каракалпакстан, г. Нукуса

Резюме: В этой статье представлена информация о TIMSS, его актуальности для начального образования и его применении в начальном образовании.

Ключевые слова: TIMSS, TIMSS, расширенный TIMSS, ETS, IEA, DPC, ISC

Abstract: This article provides information on TIMSS, its relevance to primary education, and its application to primary education.

Keywords: TIMSS, advanced TIMSS, ETS, IEA, DPC, ISC

На основании постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по организации международных исследований в области оценки качества образования в системе народного образования» принято решение о внедрении международных исследований PIRLS, TIMSS, PISA и TALIS в Узбекистан При Инспекции создан Национальный центр внедрения международных исследований по оценке качества образования.

Сейчас началось участие в международной программе TIMSS-2023. В связи с этим, в соответствии с «Официальным приглашением к участию в международных математических и научных исследованиях (TIMSS) 2023 Trends» организации МЭА, по вопросу участия Узбекистана в программе TIMSS впервые на основе предварительных диалогов между Национальный центр внедрения международных исследований по оценке качества образования при Инспекции образования, получено согласие руководства МЭА.

Руководство МЭА выразило удовлетворение участием Узбекистана в этом исследовании и дало рекомендации, какой тип TIMSS подходит для образовательных условий Узбекистана. Кроме того, МЭА пригласило провести первую встречу национальных координаторов исследований в Гамбурге, Германия, в феврале 2021 года, и объявило, что она предоставит возможность обсудить различные модели оценки и обсудить преимущества и недостатки направлений исследований с экспертами из Бостонского колледжа.

Эти международные оценочные программы и исследования в их рамках организуются Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и Международной ассоциацией по оценке образовательных достижений (МЭА) в сотрудничестве со странами мира на определенной периодической основе.

Согласно документам-соглашениям, подписанным между Государственной инспекцией по контролю качества образования и организациями ОЭСР и МЭА, Узбекистан начал участвовать в Международной оценке учащихся PISA-2022 (ранее PISA-2021) и международной программе оценки понимания прочитанного учащимися. уровень ПИРЛС-2021.

Международное мониторинговое исследование качества школьного математического и естественнонаучного образования TIMSS ([англ. TIMSS — Trends in Mathematics and Science Study](#)) — это программа, организованная [Международной ассоциацией по оценке учебных достижений ИЕА](#). Данное исследование позволяет сравнить уровень и качество [математического](#) и [естественнонаучного образования](#) учащихся 4-х классов начальной школы и учащихся 8-х классов в различных странах мира, а также выявить различия в национальных системах образования.

Исследование проводится циклично — один раз в четыре года, и к настоящему времени было проведено шесть раз: в 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 и 2015 годах.

При этом трижды с 1995 года (последний раз в 2015 году) проводилось «расширенное» исследование (Advanced TIMSS), включающее в себя изучение достижений обучающихся последнего класса школы (в [России](#) это 11-й, в [США](#) — 12-й и т. д.).

Основной целью международного исследования TIMSS является сравнительная оценка качества математического и естественнонаучного образования в начальной и основной школе. Каждые четыре года оцениваются образовательные достижения учащихся 4 и 8 классов, включающие не только их знания и умения, но и отношения к предметам, интересы и мотивации к обучению. Исследование спланировано таким образом, что его результаты позволяют отслеживать тенденции в математическом и естественнонаучном образовании участвующих стран каждые 4 года, когда учащиеся 4 классов становятся учащимися 8 класса. Таким образом, осуществляется мониторинг учебных достижений учащихся начальной и основной школы, а также изменений, происходящих в математическом и естественнонаучном образовании при переходе из начальной в основную школу.

Дополнительно изучаются особенности содержания школьного математического и естественнонаучного образования в странах-участницах исследования, особенности учебного процесса, а также факторы, связанные с характеристиками образовательных учреждений, учителей, учащихся и их семей. Для этого дополнительно к международному тестированию проводится анкетирование учащихся, учителей и администрации школ, участвовавших в исследовании. Полученные данные позволяют выявить факторы, влияющие на результаты тестирования, и объяснить состояние математического и естественнонаучного образования в странах-участницах исследования.

В проведении исследования и разработке его инструментария принимают участие многие научно-исследовательские центры и профессиональные организации мира: Служба тестирования в области образования (ETS — Educational Testing Service, США), Канадский центр статистики (Statistics Canada), Секретариат Международной ассоциации по оценке образовательных достижений (IEA, Нидерланды), Центр обработки данных Международной ассоциации по оценке образовательных достижений (DPC IEA — Data Processing Center IEA, Германия) и др. Для координации усилий специалистов разных стран были созданы совещательные комитеты, состоящие из ведущих специалистов мира. Координация всего исследования осуществлялась Международным координационным центром в Бостонском колледже (ISC — International Study Center, Boston College, США).

В связи с этим было достигнуто предварительное одобрение руководства ИЭА на основе проведенных диалогов между Национальным центром внедрения международных исследований по оценке качества образования организации ИЭА при Инспекции образования.

Инструментарий международного исследования TIMSS включает:

- тесты достижений;

- анкеты (для учащихся, учителей, администрации образовательного учреждения, экспертов в области образования, наблюдателей за качеством исследования);
- методическое обеспечение (руководство для национальных координаторов по организации и проведению исследования, руководство по формированию выборки, руководство для школьных координаторов, руководство по проведению тестирования, руководства по проверке заданий со свободными ответами, руководство по вводу данных и др.);
- программное обеспечение (по отбору классов и учащихся, по вводу данных).

Международные тесты разрабатываются на основе следующих принципов:

- адекватный охват проверяемого содержания и видов учебно-познавательной деятельности;
- максимальное соответствие содержания международных тестов изучаемому материалу в большинстве стран-участниц;
- обеспечение связи тестов;
- значимость проверяемого содержания с точки зрения развития математического и естественнонаучного образования;
- соответствие возрастным особенностям учащихся, для оценки достижений которых разрабатывался тест;
- соответствие требованиям, предъявляемым к массовым исследованиям.

Для оценки математической и естественнонаучной подготовки учащихся в тесты (в каждый вариант) включаются задания и по математике, и по естествознанию. Используются задания разного типа (с выбором ответа, с кратким и полным развернутым ответом, практические задания).

Для оценки по математике и естествознанию учащихся 4 и 8 классов используется [теория тестовых заданий](#) (англ.)рус. (англ. IRT). Данная теория позволяет на основе выполнения учащимися ограниченного числа заданий (60-70) и с учетом их личностных характеристик, характеристик учителей и образовательных учреждений (ответов на вопросы анкет) определить количественные показатели для каждого учащегося и каждой страны, которые характеризуют вероятность выполнения всех заданий международного банка отдельными учащимися или всей выборкой учащихся.

Результаты международного тестирования по математике и естествознанию для учащихся 4 и 8 классов обрабатываются и анализируются отдельно. В результате статистической обработки результатов исследования каждому учащемуся приписываются баллы по 1000-балльной шкале отдельно за выполнение заданий по математике и естествознанию.

Международные шкалы результатов учащихся 4 и 8 классов были построены в 1995 году с учетом того, что среднее значение средних баллов всех стран-участниц исследования было принято за 500 со стандартным отклонением 100. Результаты всех последующих исследований отображаются на шкале 1995 года, что позволяет обеспечить сравнение результатов и выявление тенденций в их изменении.

Вывод

В исследовании TIMSS-2011 приняли участие около 600 000 учащихся из 60 стран. По сложившейся традиции в исследованиях, Англия, Шотландия, Северная Ирландия, франкоговорящая часть Бельгии, Гонконг и Тайвань представлены как самостоятельные участники, поскольку имеют свои существенные отличия в образовательных системах.

Для исследования математической и естественнонаучной подготовки выпускников начальной школы использовалось 347 заданий (175 по математике и 172 по естествознанию). Из этих заданий были сформированы 28 блоков (14 по математике и 14 по естествознанию), каждый из которых повторялся в двух вариантах. Всего использовалось 14 разных вариантов. По такому же принципу формировались 14 вариантов и для 8 класса, но число заданий было больше — 434 (217 по математике и 217 по естествознанию).

На выполнение всего теста отводилось 72 минуты (2 теста по 36 минут с перерывом) в 4 классе и 90 минут (2 теста по 45 минут с перерывом) в 8 классе. Всего в каждом варианте теста для учащихся 4 класса было 39-51 задание по математике и естествознанию, а для учащихся 8 класса — 48-59 заданий.

Использованная литература

1. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., & Foy, P. (2016). TIMSS Advanced 2015 International Results in Advanced Mathematics and Physics. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
2. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., & Foy, P. (2016). TIMSS 2015 International Results in Mathematics. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
3. Mullis, I.V.S., Martin, M.O., & Foy, P. (2016). TIMSS 2015 International Results in Science. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
4. Martin, M. O., Mullis, I. V. S., & Hooper, M. (Eds.). (2016). Methods and Procedures in TIMSS 2015. Retrieved from <http://timssandpirls.bc.edu/publications/timss/2015-methods.html>

СПЕЦИФИКА ИРОНИИ В ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ПРОЗЕ В. ПЕЛЕВИНА

Биналиева Зухра Рустамовна

Самаркандский государственный университет

факультет русской филологии

магистрант 201 группы

Аннотация: Во второй половине 1980-х гг. постмодернизм вышел из подполья, в 1990-е стал главной художественной тенденцией в русской словесности. Из плеяды русских постмодернистов В. Пелевина считают самым коммерчески успешным автором: т.е. самым читаемым [4]. Главной причиной подобного успеха является балансирование на грани массовой литературы и постмодернизма. В постмодернистской литературе писателями сознательно и широко используется прием параллельного построения текста, Манфред Пфистер полагает, что интертекстуальность является одним из самых явных признаков модернизма, при этом постмодернизм и интертекстуальность становятся синонимами.

Ключевые слова: В. Пелевин; постмодернизм; интертекстуальность; литературная игра; современная литература.

ВВЕДЕНИЕ

Роман В. Пелевина «Чапаев и Пустота», как известно, имеет интертекстуальные отсылки к роману Дмитрия Фурманова «Чапаев» и одноименному фильму братьев Васильевых. Именно поэтому В. Пелевину удалось посредством сюжета и диалогов предложить новое понимание хорошо известного мифа о герое. Монгольский лама Урган Джамбон Тулку в произведении «Generation «П»» и Урган Джамбон VII из романа «Чапаев и Пустота» (Председатель Буддийского Фронта Полного и Окончательного Освобождения) сформировали отношения внутренней систематичной интертекстуальности литературного творчества В. Пелевина. В «Generation «П»», к примеру, Урган Джамбон Тулку отправляется в Москву, чтобы прочитать людям лекции о рекламе с точки зрения буддизма – подобные связки заставляют читателей заметить особенности интертекстуальности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В повести «Затворник и Шестипалый» представлено дублированное описание животных и людей, в романе «Жизнь насекомых» люди сопоставляются с насекомыми, под маской насекомых скрывается человеческий мир. В рассказе

«Девятый сон Веры Павловны» главная героиня Вера Павловна вызывает ассоциации с центральным персонажем романа Н. Г. Чернышевского «Что делать?» Верой Павловной Розальской – так между двумя произведениями возникают интертекстуальные связи. 26 сентября 2017 года в издательстве «Эксмо» вышел новый роман Виктора Пелевина “iPhuck 10”. В книге рассказывается о литературно-полицейском алгоритме Порфирии Петровиче, который расследует преступления и пишет романы [7]. Главный герой не случайно является полным тезкой одного из самых ярких героев романа «Преступление и наказание» Достоевского, здесь тоже следует говорить об отсылках и ассоциациях. Таким образом, интертекстуальность как авторская стратегия формирует цель написания литературного произведения, а также выступает способом монтажа [3].

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Далеко не каждый, даже образованный, человек способен расшифровать все интертекстуальные коды в романе Пелевина “Generation «П»”. Это самые разные мифы и архетипы, различные религиозные традиции и философские системы, всевозможные мистические практики и магические техники. Также необходимо ориентироваться и в современной “наркотической мифологии”. Через интертекст происходит игровое освоение хаоса жизни и истории, завязывается диалог с разными языками русской и мировой культуры [8].

Одним из главных принципов эстетики постмодернизма, как известно, является переосмысление, т.е. наполнение старых истин новым содержанием. История легендарного красного командира Василия Ивановича Чапаева берет свое начало в книге Фурманова, нашедшей свое экранное воплощение в знаменитом фильме братьев Васильевых. Казалось, что закончится она в многочисленных анекдотах или специальных исследованиях по истории Гражданской войны. Пелевинский Чапаев имеет весьма отдаленное отношение к анекдотическому герою Гражданской войны. Несмотря на формальные признаки – бурка, шашка, броневик, – он вовсе не красный командир, а Учитель, раскрывающий перед своим ординарцем Петром Пустотой («Петькой») истинную природу мира [7].

Возможно, ирония – это единственный способ оставаться серьезным в настоящее время, ведь мы не можем оставить без внимания уже сказанное прежде, а способны только переосмыслить все существующие стандарты с помощью иронии. Китайский ученый Чэнь Шидан считает, что современный писатель не в силах игнорировать традиции, но он, по крайней мере, может выбрать, с какой точки зрения эти традиции рассматривать: «...применять ранее никогда не использовавшиеся методы создания литературного произведения,

применять параллельное построение текста, если “использовать классику, то делать это неверно”, подчеркивать лицемерие и отсутствие самосознания у образца» [6], с помощью игры с изначальным текстом «развеивать» ценность классических произведений.

По мнению Н. В. Соломоновой, ирония Пелевина не столько тотальна, сколько утонченна и беспощадна: опытный писатель осознает относительность своего языка, своего дискурса и потому открыт для коммуникации в другом языке и взаимодействия с другим дискурсом [5]. Он часто демонстрирует общество и мир критично и иронично. С. Корнев замечает, что творчество Пелевина не воспринимается почитателем классики как «серьезное», и относит его к ведомству юмора. Сюжетообразование рассказа «Ника», например, в главной степени основано на бунинском претексте «легкого дыхания». Эти два произведения сходны между собой, средства создания иронии выражают их ироничную сущность, соединяющую реальность с абсурдом. С помощью иронии автор живо демонстрирует настоящую действительность, в которой современный человек чутко ощущает себя, и его познавательный мир [3].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Русский постмодернизм является результатом разрушения гегемонии классической культуры и развития культуры массовой. Интерес представляет и деконструкция в романах постмодернизма, которые содержат традиционные черты и новые идеи восприятия мира [2]. В основе культуры постмодернизма лежат идеи нового гуманизма, переход от классического антропологического гуманизма к универсальному гуманизму, который включает в себя не только все человечество, но и все живое, природу, космос и Вселенную.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Блинова М. П.** Архетипический подтекст рассказов В. Пелевина [Электронный ресурс]. URL: http://zar-literature.ucoz.ru/publ/blinova_m_p/arkhitipicheskiy_podtekst_rasskazov_v_pelevina/5-1-0-59 (дата обращения: 25.09.2017).
2. **Виктор Пелевин и русский постмодернизм** [Электронный ресурс]. URL: <http://shpargalkino.com/viktor-pelevin-i-russkij-postmodernizm/> (дата обращения: 22.08.2017).
3. **Ефросинин С.** Виктор Пелевин. Шлем ужаса: Креатифф о Тесе и Минотавре [Электронный ресурс]. URL: <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/11/ef25.html> (дата обращения: 18.07.2017).
4. **Корнев С.** Блюстители дихотомий. Кто и почему не любит у нас Пелевина [Электронный ресурс]. URL: <http://pelevin.nov.ru/stati/o-krm1/1.html> (дата

обращения: 25.07.2017).

5. Осьмухина О. Ю., Сипрова А. А. Мифопоэтический контекст романа В. Пелевина «Священная книга оборотня» // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2017. № 11 (77): в 3-х ч. Ч. 2. С. 26-30.

6. Пелевин В. Чапаев и Пустота. М.: Эксмо, 2014. 416 с.

7. Серафимова В. Д. История русской литературы XX века: учебник. М.: ИНФРА-М, 2016. 540 с.

8. Соломонова Н. В. Постмодернистские черты в

творчестве В. Пелевина [Электронный ресурс].

URL:

<http://www.scienceforum.ru/2014/pdf/6083.pdf> (дата обращения: 17.01.2018).

THE USE OF DIGITAL MEDIA IN DEVELOPING STUDENTS' ENGLISH ACADEMIC WRITING SKILLS

SamDChTI lingvistika (ingliz) yo'nalishi
Bobomurodova Iroda Abduvaxobovna

Annotation: This article mainly discusses the importance of English language instruction in the classroom while teaching academic writing. Moreover, the role of digital resources in developing students' academic writing skills and methods for implementing in teaching it as well.

Key words: teaching, digital media, academic writing skills, programs, appropriate instructions.

Since the dawn of the globalization, English has already become the most widely spread language throughout the world. It is considered the language of science, aviation, computers, diplomacy and tourism as well. Knowing English increases the chances of getting job in a multinational company within your home country or finding it abroad. According to the nowadays statistics, almost 1 billion people are learning English and they attempt to increase its main skills too.

One of the most significant skills of this language is writing, which is considered the highest form of learning. A widely held opinion is that students who lack fluency in academic writing will face significant barriers to success. Students have to write various essays and papers in their school and college lives. These papers and essays are usually written in the academic writing style. Since students are young, they may find it boring and difficult to write papers and essays in such a formal style. In some Asian countries, for example, the well-written English paper is the key to passing from one grade level to the next as well as passing rigorous college entrance exams.

Academic writing refers to writing that is aimed at aiding the readers' understanding of a particular topic. Academic writing provides evidence for any claims that are made in the content. It is also a very formal and structured style of writing. However, it is demanded on students not only to learn academic writing competence, but also digital media too which has already become human beings' inseparable part of their life. In order to know the role of digital resources in developing students' academic writing skills, a survey of 2,462 Advanced Placement (AP) and National Writing Project (NWP) teachers finds that digital technologies are shaping student writing in myriad ways and have also become helpful tools for teaching writing to middle and high school students. These teachers see the internet and digital technologies such as social networking sites, cell phones and texting, generally facilitating teens' personal expression and creativity, broadening the audience for their

written material, and encouraging teens to write more often in more formats than may have been the case in prior generations. At the same time, they describe the unique challenges of teaching writing in the digital age, including the “creep” of informal style into formal writing assignments and the need to better educate students about issues such as plagiarism and fair use.

However, teaching academic writing to young learners is not a simple process and for implementing it there are a variety of methods that can be used to impart writing competence. The most important thing is to find a method that works best for the individual student. Some students may prefer a more traditional approach, while others may benefit from a more creative approach.

One common method of teaching writing skills is to have the student keep a journal. This can be done either in class or at home. The journal can be about any topic the student chooses, and can be used as a way to explore their thoughts and feelings. The journal can also be used as a way to practice writing on a regular basis.

Another popular method is to have the student write letters to family and friends. This gives them practice in writing for a real audience, and helps them to develop their own style. It can also be a great way to keep in touch with loved ones who live far away.

In addition, there are also many software programs available that can help students learn to write better. These programs often provide step-by-step instructions, and give the student immediate feedback on their progress. They can be used either at home or in the classroom, and can be customized to fit the needs of each individual student. For example, by means of program Google.doc, students have a chance to share their writing materials with their teachers or their classmates, in order to get feedback. At the same time, they can give it or vice versa. Therefore, students should be aware of proper strategies of academic writing skill which have been taught by their teachers. However, not all students are good at it. There are plenty of reasons why a student would not be very good at academic writing, but that does not mean that nothing can be done about it. Here some strategies are provided for students to improve their academic writing skills.

1. Practice Writing in Formal Tones

In academic writing, students have to write in a formal and objective tone. It is wrong to write in an emotional or biased tone. Academic writing demands that all the points and arguments made in the work should be backed by evidence and not personal opinions. Of course, if their opinions are based on empirical data then it is fine to include them.

2. Keep Research Notes Handy

Academic writing entails that any claims presented in the paper or essay need to be proven using data. So, students can't just say something and move on, they have to provide evidence that what they have said (written) is true. Naturally, students cannot just prove anything on their own. They will need to read lots of research papers related to their topic and use their findings to support their own.

The easiest method to counter this problem is to keep notes of all their research. Write down the main points of each paper in a notebook and record any page numbers that have data they may need to refer to.

3. Check Work for Plagiarism

Students are one of the foremost abusers of plagiarism. This is mainly due to the fact that they either don't know or understand why plagiarism is bad. However, colleges and universities in particular are very strict about plagiarism.

In academic writing committing plagiarism is particularly bad as it can get them blacklisted from any scientific journal. Hence destroying a great career path.

4. Follow a Proper Format

Since academic writing is a very formal affair, it makes sense that it would also have rigid formatting requirements.

The formats required by most journals are available online. Students should practice writing their content in different formats and become comfortable with them. That way in the future if they ever have to convert their paper from one format to another, they won't have any trouble.

5. Grammar Check

Academic writing is very rigid when it comes to grammar. There is very little room for tolerating grammatical mistakes. Since academic writing is supposed to be read by other people, it should have good readability.

To sum up, academic writing is an important field. Students have to use academic writing throughout their school and college lives. It is important for them to improve their writing skills so that they get good grades and get their works published. To improve their writing skills, they can follow the suggestions provided in this article. Obviously, the results would depend on how much they practice these recommendations.

REFERENCES

- 1) Byrne, D. (2018). *Teaching Writing Skills (New Edition)*. Longman Handbooks for Language Teachers Series. Harlow: Longman.
- 2) Chavez, G.S., Espinosa, C.K., & Tapia, F.D. (2011). The grammar-syntax-organization approach [PowerPoint slides], available at <http://www.slideshare.net/IvetteFernandez/the-grammar-syntaxorganization-approach>, accessed on 07 July 2020.

- 3) Golkova, D., & Hubackova, S. (2014). Productive Skills in Second Language Learning. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 143, 477-481, available at: https://www.researchgate.net/publication/275544322_Productive_Skills_in_Second_Language_Learning, accessed on 10 July 2020.
- 4) Harmer, J. (2011). *The Practice of English Language Teaching* (Third Edition). London and New York: Longman.
- 5) Olshtain, E. (2011). Functional Tasks for Mastering the Mechanics of Writing and Going Just Beyond. In Celce-Murcia, M. (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language* (Third Edition) (pp. 207-218). Boston, MA: Heinle & Heinle Publishers.
- 6) Raimes, A. (2013). *Techniques in Teaching Writing*. Oxford: Oxford University Press.

БОКС СПОРТ ТУРИ БИЛАН ШУГУЛЛАНИШДА ЁШНИНГ АХАМИЯТИ

Жураев Худоёр Парҳодович

*Жисмоний тарбия ва спорт машғулотлари назарияси ва методикаси
2- курс магистранти*

Аннотация. Ушбу мақолада бокс спорт турига кириб келишда она оналарнинг роли ва шугулланувчиларнинг боксга кириб келишида ёшнинг аҳамияти.

Калит сузлар. Боксчиларнинг ёши, мусобакалар, хаваскор бокс.

КИРИШ

Бокс бу муваффақиятга эришиш учун куп катъият талаб киладиган кучли жисмоний фаолият. Боксни қайси ёшдан бошлаш керак? Энг яхши бошлангич йиллар қайси? Боксда жисмоний тайёргарлик даражасига нисбатан аниқ талаблари йук, лекин хар қандай ёшда хар доим жисмоний фаоллик булади.

Албатта, боксни эрта ёшдан бошлаш тавсия этилади. Жисмоний тарбия ва спорт назарияси ва методологиясига кура, болалар ун икки ёшдан бошлаб бокс билан шугулланиши мумкин. Аммо бокс билан шугулланувчилар орасида беш ёшли, олти ёшли боксчиларни кузатиш мумкин. Шунда бир савол тугиладики, масалан ун икки ёшли усмирлар учун Узбекистон чемпионати утказилаётганда у ерга 40 та жанг утказган болалар келишади, лекин у эндигина машғулотларни бошлаган булса, ун икки ёшда у қандай қилиб куп жанг утказган? Маълумот учун уртача бокс билан шугулланувчи йилига 10 гача жанг утказди. Маълум булишича ун икки ёшли бола боксга 8 ёшда келган булса, Узбекистон чемпионатига қилиб, яъни 12 ёшида 30-40 та жанг утказиб қуйган булади. Шу нуқтаи назардан бокс учун энг макбул ёш 8 ёшдан 10 ёшгача булган ёшдир. Аммо бу бокс эмас, балки боксга асосланган умумий жисмоний тайёргарлик. Бу муштлар устида ишлаш, спаррингсиз умумий жисмоний тайёргарликдир. Эрта боксининг фойдаси борми? Афзалликлари борми? Улар, агар сиз эрта ёшда машқ қилсангиз, унда барча харакатлар онгсиз рефлекс даражасида урнатилади ва бу деярли бутун хаётингиз давомида амалга оширади. Агар сиз боксни тарк этган булсангиз ва унлаб йиллардан бери шугулланмаган булсангиз хам. Бу хар доим фойдали булиши мумкин булган узини химоя қилишдир. Хакийкий мураббийлар биринчи навбатда шуни ургатишади. Улар вазминликка, бокс жанг эмас, балки спорт эканлигини ургатади. Боксни нольдан бошлашдан олдин, хар бир ота - она фарзандининг ушбу спорт турини ёктирадими йуклигини сураш керак. Купгина болалар узларининг

табиатига кура боксга кириб келганда узларида озрог ишончсизрог хиссиётда бошлашади. Кейинрог эса уларнинг малакалари ошиши билан катъийрог булиб боришади. Ота оналар хам билиши керак булган омиллар жуда купгина. Агар фарзанд бокс тугарагига боришни истаса уни куллаб куватлаши зарур. Агар уйда унга бокс ракиби булиб, у билан бокс тушсангиз ундаги спортга булган ишонч янада ортади. Дастлабки дарсга борганда болада бокс спортига мойиллиги бор йуқлигини мураббий аниқлайди ва сизга тавсиялар беради. Балки оилангиздан булажак чемпионлар етишиб чиқар. Аммо болага сиз уни боксчи булиши учун босим утказманг ва фақат сиз буни хохлаётганингиз учун бокс тушишга ундамаслик керак, хатто мажбурламаслик хам. Келинг бокс билан шугулланишда йуқори бокс чегараси борми, қайси ёшда шугулланган маъкул. Аслида хеч қандай чегара-чекловлар йуқ. Сиз хар қандай ёшда машқ қилишингиз мумкин. Нафақага қадар шугулланиш хам тавсия этилади. Фақат шифокор билан маслахатлашган холда. Умуман олганда катта спорт 18 ёшдан кейин бошланади. Инсон балогатга етганидан сунг ундаги физиологик ва психологик жараёнларида катта узгаришлар булади. Кучга тулади, узига ишончи ортади ва мақсадга эришишида меҳнатсевар булади. Агар сиз боксни кеч бошлаган булсангиз, хеч нарсага эриша олмайсиз. Ушбу баёнот фақат хаваскорлар ва заиф фикрли аҳоли учун жавоб беради. Улар доимо узларининг куркувлари, дангасаликлари, жисмоний ёки маънавий ривожланишини истамасликлари учун бахона излайдилар. Тарих боксни кеч бошлаган боксчиларнинг мисоллари билан тула. Улар орасида:

ХАССИМ РАХМОН (20 ёшида бокс билан шугулланган)

РОККИ МАРСИАНО (24 ёшида боксни бошлаган)

ЖЕЙМС СМИТ (25 ёшида шугулланишни бошлаган)

ТОНИ ТОМПСОН (27 ёшида бокс билан шугулланишни бошлашган)

30 ёшдан кейин бокс билан шугулланишни бошлаган спортчилар муваффақиятли чиқишди. Ушбу спорт турида қачон келганингиз эмас, маасадингизга қандай боришингиз муҳим. Боксни кеч бошлашнинг асосий афзаллиги шахсия шаклланишининг тугалланиши. Агар ёш спортчи васвасаларга мойил булса, ёки купинча дангаса булса, унда катталар нима учун машгулотларга келганини аниқ билади. У стрессдан қочишга интилади, мутахассисни диққат билан тинглайди, психологик жихатдан барқарор ва оқилона. Статистик маълумотларга кура боксни 30 ёшдан кейин бошлаганларнинг хаваскор жанглари узокрог давом этади, чунки хар бир спортчи тактикага риоя қилади ва муаммо сурамейди.

Ким бокс билан шугулланмаслиги керак? Боксни бошлашдан олдин, айниқса балогат ёшида соғломлик холатини баҳолаши керак. Бокс спортига келишдан олдин унда қуйдаги касалликлар булмаслиги керак.

-- тугма паталогиялар;

-- психологик касалликлар;

-- мушак-склет тизимининг эски жароҳатлари;

Агар санаб утилган касалликлар кузатилмаса ҳам, 25 ёки ундан катта ёшда боксни бошлашдан олдин шифокор билан маслаҳатлашишлари зарур. Олимлар ва тиббиёт мутахассислари ҳар доим машгулотларни муҳимлигини таъкидлайдилар ва болаларни ёшлигидан қандайдир ташкилий спорт фаолияти билан шугулланишга ундашади. Гарчи бу болаларнинг қупчилиги профессионал бўлмасада, машгулотларнинг узи бошлаш учун етарли сабабдир. Бокс спорт тури кичкинтойлар учун спорт тури сифатида ҳаракатсиз турмуш тарзи ва семириб кетиш каби муаммоларни олдини олишга ёрдам беради ва болалар ва усмирларда мавжуд бўлган дам олиш ва тарангликдан ҳалос бўлишга ёрдам беради. Боксда болаларга уз олдиға мақсад қуйиш ургатилади. Эришилиши мумкин бўлган кичик мақсадлар болаларнинг уз-узини ҳурматини ошириш орқали узларини яхши ҳис қиладилар. Ҳулоса қилиб айтганда бокс билан шугулланишнинг ҳеч қандай чегараси ва ёши белгиланмаган экан, демак ушбу спорт билан шугулланиш ҳамма вақтда ва даврларда шугулланиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. [хттпс://ребеноквспорте.ру/бокс-для-девочек-со-](http://ребеноквспорте.ру/бокс-для-девочек-со-)
2. [хттпс://бохбронх.com](http://бохбронх.com)
3. [хттпс://ребеноквспорте.ру/бокс-для-](http://ребеноквспорте.ру/бокс-для-)
4. [хттпс://мма.эхпресс/фак/бохинг/в-каком-возрасте-можнo-заниматся-боксом.](http://mma.эхпресс/фак/бохинг/в-каком-возрасте-можнo-заниматся-боксом.)

SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDINING MO'G'ULLAR BOSQINIGA QARSHILIK HARAKATI TARIXI VA UNING O'ZBEKISTON TARIXIDAGI AHAMIYATI

Marimov Muzaffar Erkinovich

Urganch davlat universiteti Magistratura bo'limi

Tarixshunoslik, manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jaloliddin Manguberdi shaxsi, uning mo'g'ul bosqinchilariga qarshi olib borgan ozodlik kurashlari, jangovar harakatlarining ayrim jihatlari, g'alabalari va mag'lubiyatlari, Xorazmshohlar davlatining shuhrati va tanazulida ichki va tashqi ta'sirlarlar, buyuk najotkor sifatida Jaloliddin Manguberding dunyo va yurtimiz tarixi, yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyatiga doir fikrlar bayon qilingan.

Kalit sozlar: Xorazmshoh Alouddin Muhammad, Jaloliddin Manguberdi, Chingizxon, Irgiz jangi, Mahmud Yalavoch, Jaloliddin Manguberdi ordeni, Vatanning sheryurak bahodiri.

Kirish : Yurtimizning ko'p yillik bebaho tarixiga ko'z tashlar ekanmiz, el-yurtimizni bosqinchi, yovuz kuchlardan ximoya qilish, millatimizning mustaqilligi va erkinligini asrashdek buyuk ishda, kurashlarda matonat, mardlik, fidoiylilik ko'rsatgan vatandoshlarimiz, sohibqironlarimiz, millatimiz ko'rki bo'lgan mardu-maydon o'g'lonlarimiz juda ko'p bo'lib, ularning borligidan faxr xislarini tuyamiz. Shulardan biri Anushteginiylar sulolasining yorqin va so'nggi vakili, kuchli siyosatdon, buyuk diplomat Jaloliddin Manguberdi edi. Chingizxon e'tirofiga sazovar bo'lgan, mo'g'ullar istibdodiga qarshi kurashgan bu shaxs nafaqat O'rta Osiyo, balki Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo, Kavkaz xalqlari tarixida muhim o'rin egalladi. Bor yo'gi 32 yil umr korgan ammo dunyo tarixida o'chmas iz qoldirgan Jaloliddinning aniq tug'ilgan sanasi ma'lum emas, ammo uning tavvaludi rasman 1198-yil deyiladi. U Xorazmshoh Alouddin Muhammad va Oychechakning to'ng'ich o'g'li bo'lgan. Jaloliddin yoshligidan onasining tashabbusi bilan u Kuzbor og'adan harbiy san'atni o'rganadi. Kuzbor og'a unga ot minishni, qilich o'ynatishni va kamondan o'q uzishni o'rgatadi. U yoshligidanoq turli xil masalalar bo'yicha o'z fikrini aniq isbotlay oladigan bo'lib tarbiyalandi. Ammo, saroydagi ichki boshboshdoqlik harakatlarning barchasini sezar, bu holatlarning oldini olish yoki ularni to'xtatish mushkul vazifa ekanligini bilsada, otasiga ular haqida aytishga haddi sig'mas edi. Quyidagi maqolada Jaloliddin Xorazmshoh harbiy hayotning ayrim jihatlari to'xtalib o'tamiz. Jaloliddin 16 yoshidan boshlab otasi bilan harbiy safarlarga chiqa boshlagan. Biroq, mo'g'ullar bilan

to'qnashgan ilk jangida u 17 yoshda edi. Xorazmshoh Muhammad qo'shini Samarqanddan jo'nab Jand (Sirdaryoning quyi oqimida) orqali Irgiz daryosi (Qozog'iston To'rg'ay viloyati)ga yetishdi. Irgiz daryosi yaqinida 1216 yilning yozida Xorazmshoh Muhammad va Chingizxonning o'g'li Jo'jixon uchrashdi. Bu uchrashuv kutilmagan bir hol edi. Jo'jixon Xorazmshohga elchi yuborib: "Biz siz bilan jang qilmaymiz, ulug' xon (Chingizxon) siz bilan urushmoqni buyurmadi" degan xabarni yuboradi. Xorazmshoh Muhammad bunga javoban: "Agar Chingizxon sizlarga men bilan jang qilishni buyurmagan bo'lsa, Alloh taolo menga sizlar bilan jang qilishni buyurdi. Demak, jang qilamiz", deydi. Ana shu jangda Xorazmshohda 60 ming qo'shin mavjud bo'lib, u qo'shinni 3 qismga bo'ladi va ulardan biriga Jaloliddinni lashkarboshi qilib tayinlab, pistirmada turishini buyuradi. Irgiz jangida Xorazmshoh dushmanning siquviga dosh berolmaydi, uni Jaloliddinning xos lashkarlari bilan jangga kirib, dushmanga qaqshatqich zarba berishi qutqarib qoladi. Xorazmshoh Muhammad musulmon davlatlar hukmdorlari ichida buyuk sarkarda hisoblanar edi u o'z vaqtida Qoraxitoy podshosi Go'rxonni yengib Movarounnahrda haydab chiqargan va shu kabi ko'plab yurishlar orqali obro' qozonadi. Shu tufayli o'ziga "Iskandari Soniy" degan rutba olgan. Sulton Alouddin Muhammad shu jang orqali mo'g'ullarning kuch-qudratiga guvoh bo'ldi. Sulton Xorazmshoh o'z davrining kuchli lashkarboshisi sanalsada, ammo, u davlatdagi ichki muhitni va saroydagi qipchoqlar ustunligini yenga olmadi. Xorazmshohning Chingizxon bilan munosabatlari ilk davrlarda juda iliq kechgan. 1216-yildagi elchilik munosabatlari orqali Sharqda Muhammad Xorazmshoh, G'arbda Jaloliddin Manguberding hukmdor ekanligi haqida olingan fikrlar Chingizxonni o'yg'a toldiradi. U 1216- yildagi Irgiz jangidan to'la xulosa chiqarmadi va ularning kuchiga munosib baho bera olmadi. 1216-1218 yillardagi Bahouddin Roziy va Ibn Kafroj Bug'rolar orqali qilingan munosabatlardagi sovuqqonliklar Xorazmshohlarning mag'lubiyat iskanjasiga tushishiga sabab bo'ladi. Xorazmshohlar o'rtasida kelib chiqqan muammolar, kelishmovchiliklar, davlatning allaqachon nurab, tanazzulga yuz tutganini anglab yetgan, asli xorazmlik bo'lgan yirik savdogar Mahmud Yalavoch ham ulardan tonib mo'g'ullar tomonini tanlaydi. Tarixiy asarlarda aynan shu insonning Chingizxon xizmatida yurgani, o'z vataninig xoini bo'lgani, bevosit Xorazmshohlar davlatining mo'g'ullar tomonidan mahv etilishidagi o'rni haqida fikrlar qoldirilgan. Chingizxonning yo'lga chiqqanligi haqidagi xabar harbiy kengash-mashvarat a'zolarini ham o'ylantirib qo'yadi. Jaloliddin mo'g'ullar bilan birinchi to'qnashuvidayoq ularning harbiy ilmdagi mahoratiga tan bergan edi. Xorazm davlati esa qanday katta va qudratli imkoniyatlarga ega bo'lmasin, unda markaziy hokimiyatning sustligi, birlikning yo'qligi, lashkarboshilarning beboshligi yaqqol ko'ringan edi. Mashvaratda o'rtaga tashlangan fikrlar ham ana shunday yakdillik yo'qligini ko'rsatadi. Xorazmshoh Muhammad buni tan olmas, tan olganda esa boshqa iloji qolmagan edi. Bu holdan Jaloliddin iztirob chekadi va harbiy kengash

kuchlarining nisbatini ko'rib chiqadi, Xorazmshohda 400 ming otliq, piyoda lashkar borligini aniqlaydi. Sultonning eng yaqin maslahatchilaridan Shihobbin Abu Sa'd ibn Imron al-Xivaqiy ana shu ulkan kuchni Sirdaryo sohiliga to'plab dushmanga zarba berishni taklif qiladi. Harbiy jihatdan yagona va to'g'ri bo'lgan bu rejani Jaloliddin ham maqullaydi. Shahzoda mo'g'ullarni Xuroson va Iroqqa o'tkazmasdan, Movarunnahr hududining o'zidayoq zarba berishni aytadi. Yana bir taklif esa dushmani G'aznaga chekintirgan holda to'satdan qurshovga olish bo'ladi. Ammo, Xorazmshoh sarkardalariga ishonmaganligi uchun bu takliflarni rad qiladi. U Samarqandni katta devor bilan o'rashni, aholidan soliq yig'ib yangi sarbozlarni yollashni, bor kuchlarni shaharlarga taqsimlashni buyuradi. Xorazmshohning bu farmoni Chingizxonga davlatni ayrim-ayrim holda bosib olib, mavjud kuchlarni parchalab tashlashi uchun qulaylik yaratadi. Chingizxonning hujumi buyuk Xorazmshoh Muhammad davlatidagi ichki parokandalik, mahalliychilik va urug'bozlikning mudhish oqibatlarini yuzaga chiqaradi. Saroyning katta xonimi Turkon Xotunning talabi bilan taxtga Jaloliddin emas, Qutbiddin O'zloqshoh valiahd etib tayinlanadi, chunki O'zloqshohning onasi aynan Turkon xotun urug'idan edi. Ketma-ket mag'lubiyatlar, mo'g'ullarning ta'qibi, lashkarboshilarning xiyonati Xorazmshohning ruhini tushuradi. 1220-yilning dekabrda u mo'g'ullardan qochib, G'urgon daryosining quyulish joyiga yetib keladi va Kaspiy dengizidagi Ashurada qal'asi ichiga berkinadi. Qal'ada o'g'illari Jaloliddin, O'zloqshoh, Oqshoh va mulozimlari va navkarlari oldida o'zining olmos qilichini Jaloliddinga taqdim etib, uni Xorazmshoh deb e'lon qiladi. Hamma ayonlarga bundan so'ng davlatni Jaloliddin boshqarishini aytib, uning har bir buyrug'ini so'zsiz bajarishga da'vat etadi. Xorazmshoh unvonini olgan Jaloliddin tezda Urganchga yetib borib, davlatning mudofaasiga e'tibor beradi, o'zboshimcha amaldorlarni va qipchoq urug'i vakillarini tartibga chaqiradi. Bunday qattiqqo'l hukmdorning ularga keragi yo'q, hattoki, Chingizxonning fathi ham ular uchun qiziq emas edi. Ularga faqatgina taxt zarur edi, ana shu narsani ko'zlagan saroydagi 70 ming qipchoq askar rahbari Xumor Tegin va ukalari O'zloqshoh, Oqshoh Jaloliddinga qarshi fitna uyushtiradi, buni bilgan hukmdor shahardan 300 nafar askarlari bilan saroyni tark etadi. Chingizxon esa o'zining bosqinlarida O'zloqshohni ham, Oqshohni ham, Jaloliddindan so'ng taxtga kelgan Rukniddinni ham qatl ettiradi. Jaloliddin esa ular uchun albatta qasos olishga ahd qiladi. Tirik qolgan ukasi G'iyosiddin bilan birga 300 kishilik qo'shini yanada kengaytirishga, katta askarlar guruhini yig'ishga harakat qiladi, mo'g'ullar esa bunday tadbirga yo'l qo'ymaslikka harakat qildilar. Niso shahrida Jaloliddin ana shu 300 kishilik qo'shini bilan 700 kishilik mo'g'ul qo'shiniga qarshi jang qildi. Bu jangda Jaloliddin g'alaba qozonadi va bu jangdan so'ng Jaloliddin qo'shini safiga 10.000 kishilik qo'shini bilan amakisi Amin al-Mulk qo'shiladi. Ular mo'g'ullar tomonidan qamal qilingan Qandahorga keladi va 3 kun ayovsiz jang qilishadi. Mo'g'ullar

sharmandali tarzda mag'lubiyatga uchrashadi. Qandohordagi olishuvda dushmanning ko'zi ochiladi, shu davrga kelib, ko'plab hududlarni zapt etishga ulgurgan mo'g'ullar Xorazmshohlar lashkarlarida ham juda katta jangovar shaylik mavjudligini bilishdi. Sulton Jaloliddining g'alabalari uning atrofidagi vatanparvar kuchlarni jumbushga keltiradi. Halaj qabilasi boshlig'i Sayfuddin Ag'roq, Balx hokimi A'zam Malik, afg'on Muzaffar Malik kabi ko'ngilli sardorlar, qarluqlar yetakchisi Hasan Qarluqlar, Xorazmshohning amakisi Amin -al-Mulk yana 40 ming kishilik lashkari bilan yetib keladi. Endi dushmanga qarshi jang qilish uchun yetarlicha kuch yig'ilgan edi. Valiyon qal'asini qamal qilgan mo'g'ullar ana shu birlashgan kuch bilan to'qnashadi. Bir g'oya va bir maqsad yo'lida birlashgan bu qo'shinga Jaloliddin o'zi boshchilik qiladi. Bu habarni eshitgan Chingizxon uch tumandan ko'p qo'shinni unga qarshi safarbar etadi. Mo'g'ullarning 45 minglik lashkari Jaloliddinning qo'shini bilan Panjsher vodiysidagi Parvon dashtida to'qnashadi. Mo'g'ullar askarlariga tajribali sarkarda Shiki Xutuxu no'yon boshchilik qiladi. Jaloliddin qo'shining o'ng tomonini Temur Malikka, chap tomonini esa Sayfuddin Ig'roqqa topshiradi, o'zi esa markaziy qo'shinga bosh bo'ladi. Uning buyrug'iga ko'ra hamma navkarlar otlardan tushib, jilovlarini bellariga bog'lab, jangga kiradilar. Bu jang haqida tarixchi Shahobiddin an-Nasaviy bunday deb yozgan edi: "Jaloliddin o'zi Shiki Xutuxu qo'shining o'rtasiga otilib kirib, uning harbiy tartiblarini buzdi va mo'g'ul bayroqlarini otlar oyog'i ostida poymol qildi". Parvondagi jangda mo'g'ullarning dovrug'iga rahna solindi. Ammo shu jangdan so'ng Jaloliddin lashkarboshilari orasida o'lja talashish bo'yicha raqobat boshlanib ketadi. Jaloliddin ularni tinchlantirishga urinsada, qarluqlar ham, afg'onlar va halajlar ham sultonning qo'shinini tark etadi. Shu bilan Jaloliddin qo'shinida 700 kishi qoladi. Sind daryosidagi jangda u 3 kunlik jang olib boradi, jang 1221-yil 25 noyabrdan to 27 noyabrgacha davom etadi. Aynan uchinchi kuni jangni boy bergan Jaloliddin, o'z lashkarlari va ahli oilasi or-nomusi mo'g'ullar qo'lida toptalishini istamadi, onasi Oychechakning iltimosi va talabi bilan ularni Sind daryosiga g'arq qilish farmonini beradi, o'zi esadaryoni kechib, Chingiz qo'shini turgan qirg'oqning qarama-qarshisiga o'tib oladi. U qirg'oqda turganicha, dushmanga asir tushib qolgan askarlari, singlisi va norasida o'g'lining ayanchli fojeyasi, qismatiga guvoh bo'ladi, ruhi azoblanadi, chuqur qayg'uga tushadi, lekin ortga chekinmaydi. Sind daryosidan o'tgan Jaloliddinni tabiiyki Hindiston rojalari quchoq ochib kutib olishmaydi. U Shatra viloyati hokimi bilan jang qilishga majbur bo'ladi, Shatra hokimi ham tajribali sarkarda edi, ammo Jaloliddin jangchilarining ko'z o'ngida uni o'ldiradi va qo'shin unga so'zsiz taslim bo'ladi, shu bilan birgalikda Sind, Uchcha, Mo'ltan, Lohur, Peshov hokimi Nosiriddin Kubacha va Shamsiddin Eltutmish bilan ham aloqalar olib boradi. Shu hududdagi maslahat yig'inida mulozimlari unga Hindistonning notinchligi, ular xohlagan vaqtda mo'g'ullar bilan til biriktirib ularga qarshi urush qilishlari mumkinligi, sotqinlar va ko'rinmas kuchlarning janglari ularning madorini olib

qo'yishi haqidagi takliflarini beradilar va unga Iroqqa borishni tavsiya qiladilar.. Jaloliddin bu fikrlarni yoqlaydi va Iroqqa yo'l oladi. U Kirmoga ya'ni ukasi G'iyosiddinning noibi Baroq hojib bilan, Fors viloyati otabegisi, Yazd viloyati hokimi Alouddavla, Isfahon qozisi Rukniddin Ma'sudlar bilan ko'rishadi. Undan tashqari u Tabariston, Ko'niya, Jazira, Quddus, Misr hokimlari bilan yaxshi munosabat o'rnatadi. O'sha paytda musulmonlar amir-al- \square mo'minin nomini olgan Bag'dod xalifasining siyosiy tushunchasi juda past edi u mo'g'ullardan emas, balki Jaloliddindan qo'rqadi, u hattoki Qush Temir boshchiligida 20 min kishilik qo'shin jo'natib, Jaloliddinni yo'q qilishni topshiradi. Bu jangda Nosir qo'shinlari mag'lub bo'ladi va hamma hokimlar musulmonlar amiri sifatida Jaloliddinni tan olishadi. Ozarbijon aholisi musulmonlar amiri sifatida tanilgan Jaloliddin bilan yaqin aloqa qilishga harakat qilishadi, chunki nasroniy gurjilar ularni har doim talab, nasroniylikka o'tishlarini talab qilardi, 1225-yil may oyida Marog'a egallanib, hukmdor O'zbek qochib ketadi. Ozarbijon egallanganidan so'ng Jaloliddin aynan Gurjilar ustiga yurish qilishga harakat qiladi. Gurjilar malikasiga o'zining shuhrati, davlati va jangdagi mahoratlarini maqtadi. Gurjilar malikasi ularga tinchlik taklif qiladi. Rusu Gurjilar malikasi (1222-1245)ga Jaloliddin uylanishini, shu orqali hamma xalqlar umumiy dushmanlari bo'lgan mo'g'ullarga qarshi jang qilishini, jangaham tayyorligini aytadi. Ammo malika unga nasroniylikni qabul qilishini aytadi, Jaloliddin jang yo'lini tanlaydi. 1225-1226 yillarda Gurjiston to'la egallanadi. Jaloliddin hukmdor sifatida ko'plab masaqqatli yo'llarni bosib o'tdi. U yo'lda sarkardalari, otasi-onasi, ukalari, opasi, rafiqasi, farzandlari, askarlarini yo'qotdi, ayonlarining xiyonatlarini ko'rdi. Insonni o'yg'a soluvchi tomoni shundaki, nega musulmon amirlari Jaloliddinga bo'ysunishni u bilan birga jangu-jadalga kirishni, mo'g'ullar qo'ida qaram bo'lmay, Xorazmshoh qo'lida erkin viloyat bo'lib yashashni xohlamadilar? Axir sultonning maqsadi nafaqat markazlashgan davlat tashkil etish, balki musulmonlar dunyosini yovuz dushman, bosqinchi mo'g'ullar isti'losidan ozod qilish edi. Maqolada Jaloliddin Manguberdi hayot yo'lining ayrim jihatlariga fikr bildirib o'tdik, xolos va bunga o'zimizni burchli deb hisobladik. Bugungi kenga kelib Mustaqil O'zbekistonimizning tarixi olimlarimiz tomonidan tatqiq qilinayotgan Jaloliddin Manguberdi hayoti bilan bog'liq ilmiy yangiliklar, yangi tarix zarvaraqlari bilan boyitildi, uning obro'si va shani yanada tiklandi. Badiiy asarlar, kinofil'mlar, san'at asarlar yaratildi, xalqaro miqyosdagi ilmiy anjumahlar tashkil etildi. Davlatimiz tomonidan Jaloliddin Manguberding Vatanimiz ozodligi va obodligi yo'lida olib borgan mardona kurashi va hayot yo'liga xolisona baho berildi. 1999 yil uning 800 yillik tavaluddi munosabati bilan esdalik yubiley tangasi zarb etildi, 2000 yil O'zbekiston Respublikasining oily mukofati hisoblangan "Jaloliddin Manguberdi" ordeni ta'sis etildi, Qurolli Kuchlarimizning timsoliga aylandi. 2015 yil taniqli olim va publitsist Jumaboy Rahimov tomonidan Jaloliddin Manguberding hayoti keng va yorqin bayon qilingan "Vatanning sheryurak bahodiri"

nomi ostida kitob-al'bom chop qilindi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov "Sulton Jaloliddin siyosi nafaqat Xorazm, balki butin O'zbekistonning faxru-g'ururidir. U bizning ozodligimizga, istiqbolimizga tajovuz qilmoqchi bo'lgan har qanday yovuz kuchga qarshi tik turib kurashishga, mardona zarba berishga qodirligimizning tasdig'i va timsolidir. Bu bahodir zotning muborak nomi, uning qahromonligi kelajak avlodlarga, birinchi galda siz bilan bizga tarixiy xotira oldida boshimizni mag'rur tutib yashamog'imiz uchun to'liq huquq beradi" dey faxp bilan e'tirof etgan edilar. El-yurti, davlati uchun, uning taqdiri va kelajagi uchun jon kuydiradigan, xalqmanfaatini o'z manfaati, tinchligidan ustun qo'ya olgan, har qanday vaziyatda ham yurti birlashtira oladigan, yurti uchun yonib yashaydigan vatanparvar, erkparvar farzandlargina tarixda o'chmas iz qoldiradilar. Ana shunday nom yurtimizning mard o'g'loni Jaloliddin Manguberdiga nasib etdi. Jaloliddin Manguberdining timsoli, uning beqiyos jasorati har bir yurtdoshimiz uchun, yurtimizning kelajagi bo'lgan yosh avlod uchun jasorat, matonat maktabi bo'lib asrlardan-asrga o'tib boraveradi. Uning betakror nomi shoirlarning she'rida, go'zal kuy-qo'shiqlarda, durdona asarlarda mangy tarannum etiladi, yuraklarda yorqin yulduz misol charaqlab tinchlik sari chorlab turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arbob sayti va Hamdam Sodiqov : Sulton Jaloliddin Manguberdi.
2. Jumaboy Rahimov. Vatanning sheryurak bahodiri. "O'qituvchi" nashriyot matbaa ijodiy uyi. "Talqin" nashriyoti. Toshkent-2015.
3. Ахмедов, Б. А. (2021). Задачи обеспечения надежности кластерных систем в непрерывной образовательной среде. Eurasian Education Science and Innovation Journal, 1(22), 15-19.
4. Ахмедов, Б. А. (2021). Динамическая идентификация надежности корпоративных вычислительных кластерных систем. Academic Research in Educational Sciences, 2(3),
5. Ахмедов, Б. А. (2020). О развитии навыков интерактивных онлайн-курсов в дистанционных условиях современного общества (модель-программа для преподавателей образовательных учреждений). Universum: технические науки, 12-1 (81).
6. Akhmedov, B. A. (2021). Cluster methods for the development of thinking of students of informatics. Academy, 3(66), 13-14.
7. Akhmedov, B. A. (2021). Innovative cluster model for improving the quality of education. Academic Research in Educational Sciences, 2(3), 528-534.
8. Akhmedov, B. A. (2021). Information technologies in Cluster systems: a competence approach. Universum: технические науки,

“QISQA MUDDATLI XOTIRA VA HARAKAT XOTIRASI O’RTASIDAGI O’ZARO BOG`LIKLIKLER”

Ilmiy rahbar b.f.n.d., S.Isroiljonov

Fardu II- kurs magistri

Usmonova Sadoqatxon Nuriddin qizi

Fardu katta o’qituvchisi (Phd) S.Sh.Ahmadjonova

Annotatsiya: Uzoq muddatli xotira qisqa muddatli xotira bilan bir vaqtda shakllanadi. Uzoq muddatli xotira va qisqa muddatli xotira bir vaqtning o'zida miyada shakllanadi, ammo uzoq muddatli xotira hujayralari eslab qolgan narsalarni o'rganish uchun vaqt talab etadi. Biz hamma narsani ikki bosqichda eslaymiz: birinchidan, ma'lumot qisqa muddatli xotirada bo'ladi, keyin esa, bir muncha vaqt o'tgach, uzoq muddatli saqlashga yuboriladi. Bundan tashqari, bu ikki turdagi xotira o'rtasidagi farq nafaqat funktsional, balki tizimli - ular miyaning turli qismlarida joylashgan. Mu maqolamizda ham xotira turlari haqida tahlillarimizni namoyon etib o'tamiz.

Kalit so'zlar: xotira, qisqa, uzun, korteksi, nevrolog

Kirish. Ma'lumki, miyadagi xotira uchun bir nechta zonalar mas'uldir va bu erda eng muhimi miya yarim korteksi va subkortikal hipokampus. O'tgan asrning 50-yillari boshlarida epilepsiya bilan og'rigan bemor nevrologlarga keldi, uning miya operatsiyasi paytida gipokampusi zararlanishi kerak edi, shundan so'ng bemor o'zi bilan nima bo'lganini eslashni to'xtatdi, ammo uzoqroq o'tmish xotirasini saqlab qoldi. Boshqacha qilib aytganda, agar biz epizodik xotira (ya'ni, voqealar xotirasi) haqida gapiradigan bo'lsak, uning qisqa muddatli versiyasi gippokampusda saqlanadi va uzoq muddatli versiyasi odatda yuqori kognitiv jarayonlarda ishtirok etadigan korteksda saqlanadi.

Ammo ma'lumot qisqa muddatli saqlashdan uzoq muddatli saqlashga qanday o'tadi - yoki odatiy neyrobiologik atamani ishlatadigan bo'lsak, xotira qanday mustahkamlanadi? Bir modelga ko'ra, qisqa muddatli xotira hosil bo'ladi va hipokampusda saqlanadi, faqat undan butunlay yo'qoladi. Keyinchalik paydo bo'lgan boshqa modelga ko'ra, gippokampda uzoq muddatli xotiraga kirgan ma'lumotlarning ba'zi izlari hali ham mavjud. Uzoq muddatli xotira qisqa muddatli xotira bilan bir vaqtda shakllanadi. Uzoq muddatli xotira va qisqa muddatli xotira bir vaqtning o'zida miyada shakllanadi, ammo uzoq muddatli xotira hujayralari eslab qolgan narsalarni o'rganish uchun vaqt talab etadi. Biz hamma narsani ikki bosqichda eslaymiz: birinchidan, ma'lumot qisqa muddatli xotirada bo'ladi, keyin esa, bir muncha vaqt o'tgach, uzoq muddatli saqlashga yuboriladi. Bundan tashqari, bu ikki turdagi xotira

o'rtasidagi farq nafaqat funktsional, balki tizimli - ular miyaning turli qismlarida joylashgan.

Inson miyasi katta sirdir va fan ham bizning xotiramiz qanday ishlashi haqida hamma narsani bilmaydi. Lekin bir narsa hali ham ma'lum va uning qanday ishlashini bilish xotirangizni iloji boricha muvaffaqiyatli boshqarishga yordam beradi.

Unutish yaxshi. Inson hamma narsani tom ma'noda eslay olmaydi, chunki oddiy vaziyatda bir ma'lumotni boshqasi bilan almashtirish jarayoni muhimdir. Keraksiz narsa qanchalik tez unutilsa, muhimi va ahamiyati shunchalik yaxshi esda qoladi.

1. Darhol. Bu biz hayotimizning har bir soniyasida foydalanadigan eng oddiy va tezkor xotira turi: biz ko'rdik - esladik. To'g'ri, uzoq vaqt emas - soniyaning bir qismi. Umuman olganda, uni xotira deb atash qiyin, chunki biz tafsilotlarni emas, balki faqat tasvirni darhol eslaymiz.

Yaroqlilik muddati: daqiqalar.

2. Qisqa muddatli. Muayyan ma'lumotni joylashtirishimiz mumkin bo'lgan eng birinchi, elementar daraja qisqa muddatli xotira deb ataladi. Biror narsani eshitganimizda, darhol uni takrorlashimiz mumkin - aniq yoki umumiy ma'noda. Keyingi turdagi xotiradan foydalanish uchun siz takrorlash kabi texnikani qo'llashingiz kerak. Misol uchun, bu shunday ko'rinadi: sizga telefon raqamini aytib berishdi. Keyingi soniyada, qisqa muddatli xotiradan foydalanib, siz uni takrorladingiz. Bir necha soniyadan keyin ular unutishdi. Yoki ular ma'lumotni saqlash uchun qo'shimcha yuborishdi, uni yana takrorlash (va shu bilan uni tuzatish) yoki yozib olish.

Saqlash vaqti: maksimal 20 soniya.

3. Operatsion. Xotiraning bu turi, ya'ni ishchi deb ham ataladi, hozirda odam uchun dolzarb bo'lgan ma'lumotlar saqlanadi. Odatda bu jarayon haqida biz nimanidir o'ylayotganimizni aytamiz. Ma'lumotni abadiy yoki hech bo'lmaganda uzoq vaqt davomida "ongda" saqlashning iloji bo'lmaydi - bu holda saqlash muddati zarurat bilan cheklangan: biz ishlayotgan narsa, agar kerak bo'lsa, xotirada saqlanadi. bu. Keyin u tegishliroq bilan almashtiriladi yoki keyingi bosqichga yuboriladi.

Yaroqlilik muddati: 40 daqiqadan bir necha kungacha.

4. Uzoq muddatli. Xotiraning bu turi avvalgilari kabi hajmi bilan ham, qisqa muddatliligi bilan ham, saqlash muddati bilan ham, yodlash sifati bilan ham cheklanmaydi. Bu erda har qanday ma'lumot deyarli abadiy saqlanishi mumkin. To'g'ri, muayyan shartlarga rioya qilgan holda. Uzoq muddatli xotira kutubxonaga o'xshaydi va kerakli ma'lumotlarni tez va muvaffaqiyatli topish uchun uni saqlash kerak. Bundan tashqari, unga g'amxo'rlik qilish kerak - vaqti-vaqti bilan yangilanadi, tizimlashtiriladi va takrorlanadi. Kutubxona faqat ichidagi hamma narsa tartibga solinganida qulay. Bu bizning uzoq muddatli xotiramizga ham tegishli.

Yaroqlilik muddati: cheklanmagan.

Eshitish + yozish = eslatish

Inson ma'lumotni qabul qiladigan kanallarga asoslangan xotiraning yana bir tasnifi mavjud. Albatta, biz barcha imkoniyatlardan foydalanamiz, lekin har xil odamlar xotiraning muayyan turlari bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarga ega.

5. Eshitish: musiqa tovushlari

Eshitish ko'pchilik uchun ma'lumot olishning asosiy kanali bo'lib tuyuladi, ammo bu eng qulay ekanligini anglatmaydi. Ko'pchilik, oddiy eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan holda, ular hali ham eshitgan ma'lumotni yomon qabul qilishlarini tan olishadi. Va boshqalar - parvozni eslang. Bunday odamlarni audiollar ham deyiladi: ular yaxshi rivojlangan eshitish xotirasiga ega. Musiqachilar, o'qituvchilar, sinxron tarjimonlar va boshqalar uchun ajralmas sifat.

6. Taktil: tana xotirasi

Agar odam yaxshi rivojlangan taktil xotiraga ega bo'lsa, masalan, biror narsaga bir teginish orqali u necha yil oldin xuddi shu narsaga tegganini eslay oladi va o'sha daqiqadagi voqealarni ajoyib tarzda takrorlaydi. tafsilot. Bunday odamlar ko'pincha qo'llaridan "foydalanishadi", ob'ektlarni nafaqat vizual, balki teginish orqali ham baholaydilar va agar ular tana xotirasidan foydalana olmasalar, o'zlarini nochor his qilishadi.

7. Hid bilish: bolalik hidlari

Ba'zida hid o'tmishdagi, hatto uzoq bolalikdan ham butun rasmlarni uyg'otishi mumkin: odamlarning yuzlari, xonaning dekoratsiyasi, tabiat rasmlari, his-tuyg'ular va tovushlar. Bu hid bilish xotirasi yaxshi rivojlangan odamlarda sodir bo'ladi.

8. Vizual: bir marta ko'rish yaxshidir

Ushbu turdagi xotira eng ko'p talab qilinadi, u ko'pchilik odamlarda yaxshi rivojlangan. Odamlarning 60 foizi uchun ko'rish ma'lumotni qabul qilish va eslab qolishning asosiy usuli bo'lib, ular uni "ko'z bilan", masalan, ko'rish yoki o'qish orqali eng yaxshi qabul qilishadi. Ularni bir marta ko'rish, yuz marta eshitishdan yaxshiroqdir.

9. Ta'mi: ziravorlar sirlari

Ovqat pishirish teleko'rsatuvlari ko'pincha ko'r-ko'rona sinov deb ataladi: ishtirokchilardan faqat o'zlarining ta'miga e'tibor qaratib, taomni sinab ko'rish va uni tarkibiy qismlarga ajratish so'raladi. Faqat bir nechtasi, masalan, bir necha o'nlab ingredientlardan iborat sho'rvada, ziravorlargacha bo'lgan deyarli hamma narsani aniqlashga muvaffaq bo'lgan holda, iloji boricha muvaffaqiyatli kurashadi.

Xulosa qilib aytganda inson tug'ulibdiki, butun hayoti davomida ko'rgan kechirgan hodisalari har-hil muddatlarda saqlanib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pavel Miloslavovich Balaban - biologiya fanlari doktori, Rossiya Fanlar akademiyasining Oliy asab faoliyati va neyrofiziologiya instituti bosh ilmiy xodimi, Rossiya Fanlar akademiyasining muxbir a'zosi. Ma'lumotlar "Scientific Russia" portalidan olingan (<https://scientificrussia.ru/>)
2. [1]Psychology David G. Myers Hope College Holland, Michigan 134p
3. [2]Psychology David G. Myers Hope College Holland, Michigan 327p
4. [3]David G. Myers "Psychology" HopeCollegeHolland, Michigan 2010 y. p.-360.

ETIOLOGY, PATHOGENESIS AND PATHOMORPHOLOGY OF TUBERCULOSIS

Candidate of veterinary medicine.

Bobonazarov Eshmakhamad Ishkuvvatovich,
*Samarkand State University of Veterinary Medicine,
Biotechnology and Biotechnology*

Summary. The article describes the ways in which farm animals spread tuberculosis. Different macroscopic and microscopic changes in the organ and organism in different animals have been shown to be characteristic of tuberculosis.

Keywords. Tubercles, acinosis, lobar, lobular, necrosis, lymphoid cells, caseosis.

Tuberculosis is a chronic disease of animals and humans, the causative agent of which is mycobacteria, and its characteristic feature is the formation of special inflammations. In natural conditions, the disease is transmitted through respiratory and digestive tracts. The disease occurs in all kinds of animals and birds. Tuberculosis Y.SH.H. in children, it is more pronounced than in animals.

Horses are less sensitive, and the damage is characterized by the formation of miliary nodules in the lungs.

In pigs, miliary tubercles are formed due to infection with cattle and human mycobacteria.

Tuberculosis is rare in sheep.

In goats, it is more susceptible than in sheep, and it is characterized by the development of lobular and lobar pneumonia in the lungs.

In dogs and cats, it is characterized by the development of pneumonia and pleurisy, passing in the form of exudative tuberculosis.

In poultry, depending on the methods of damage, in the lungs and digestive organs, in ducks and geese, the main change is in the lungs.

In chickens, it is characterized by the formation of miliary tubercles in the liver and intestines.

Disease-specific nodules in parenchymatous organs; mucus is formed in the membranes. In mammals, primary complexes are found in the lungs. In it, several nodules are formed under the pleura, the injury occurs in one part or several parts of the lung. In the center of the nodules, a fluid tissue is formed around the curd mass. Caseous foci are formed in lymph nodes in various forms. Primary foci in intestines are rare. The process is characterized by the formation of nodules in the lymph nodes of the colon. The increase of tuberculosis is caused by the reaction of the vessels around

the foci of tuberculosis and the infusion of serum exudate. In the increase of tuberculosis, the body's protective function is impaired, its resistance decreases, nutrition is disturbed, and living conditions deteriorate. Violation of zoohygiene requirements causes disease.

Poor living conditions, insufficient nutrition, failure to meet zoonotic requirements in the barn where the animal is kept. It allows the bacteria that cause tuberculosis to multiply in the tubes of tuberculosis. It is added to the liquid flowing from the tuberculosis center and forms tuberculosis centers in healthy tissues. Sometimes the lymph gets to other organs through blood vessels and forms tuberculosis foci, which form nodules the size of a millet grain (millets). It is characterized by the formation of large nodules in the foci of tuberculosis with a large focus. The color of the nodules is white or yellowish, and necrotic tissue is formed in the center of the nodule. Tuberculosis YShH, 0.3% of cows can be infected through the embryo. In poultry, it can be transmitted through eggs. In addition, it is possible to get sick through animal products and in cases of contact. The spread of tuberculosis in domestic animals can be caused by three different types of mycobacteria *Caromips (bovis)*, in humans (*humames*), and in birds (*tuberculosis avium*) under natural conditions through the respiratory tract and digestive tract. Nodules, which are characteristic signs of tuberculosis, consist of solid, rounded, nodule-shaped, yellowish, fluid-colored mass, and the presence of a pear-shaped mass can be felt upon palpation.

The clinico-anatomic structure of tuberculosis differs between primary and secondary tuberculosis complex. When mycobacteria enter the respiratory tract, primary foci begin in the lungs and lymph nodes. Mycobacteria spread through blood and lymph to the organs where there are conditions for their multiplication, causing characteristic pathomorphological changes in the lungs, mucous membranes, lymph nodes, stomach, intestines, uterus and udders. If tuberculosis (in mammals - lungs, in birds - liver) is in the organ and lymph nodes around it, it is called a complete primary complex. If it is only in the lymph nodes, it is called an incomplete primary complex. If the primary complex is in several organs and systems, it is called a complex primary complex. For example, it occurs in the respiratory and digestive organs, and in many cases in the small and large intestines. In the miliary tract, tubercles are formed in the intestinal mesentery. Tubercles are formed in the lung parenchyma and under the pleura.

In the case of osteomyelitis, the bones shrink without protruding. Many tubercles are formed in the bone marrow. A caseous mass is formed only in large tubercles. Tuberculosis infectious granuloma is very large in structure, considered as the main pathomorphological indicator in tuberculosis. The changes in the tubercle granuloma are productive inflammation, and some of them can be exudative. Most often, these inflammations occur in the lungs, lymph nodes,

Conclusion. To diagnose tuberculosis, it is characterized by the presence of lesions characteristic of the disease in organs and regional lymph nodes and the presence of tubercles typical of tuberculosis in the foci. In horses, from manka, many Y.Sh.H. It is necessary to diagnose actinomycosis and parasitic pneumonia, pleuritic diseases.

References

1. Abdig'ulomovich M. E. et al. DYNAMICS OF TRIGLITSRIN IN BLOOD IN DIFFERENT CONDITIONS //E Conference Zone. – 2022. – C. 202-204.
2. Mirzoev Z. R., Rakhmonov R. A., Khudoynazarova N. E. Morphometric Properties Of The Shoulder Bone In The Postnatal Ontogenesis Of Rabbits In The Meat Direction //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – C. 15714-15717.
3. MUKHTAROV B. Z., DILMURODOV N. B. Some Biochemical Indicators of Blood in Prosperous Cows in Pure Pododermatitis //JournalNX. – T. 6. – №. 06. – C. 58-62.
4. Niyozov H. B. ETIOLOGY, INCIDENCE RATE AND CLINICAL SYMPTOMS OF POSTPATERAL ENDOMETRITS OF PEDIGREE COWS //Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission. – 2020.
5. Niyozov H. B. ETOPATHOGENESIS, INCIDENCE RATE AND CLINICAL SYMPTOMS OF PURULENT-NECROTIC PROCESSES OF CATTLE FINGERS //Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission. – 2020.
6. Normuradova Z. F. et al. QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI //E Conference Zone. – 2022. – C. 44-47.
7. Normuradova, Z. F., & Arzikulova, S. M. (2022, May). QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI. In E Conference Zone (pp. 44-47).
8. Normuradova, Z. F., and S. M. Arzikulova. "QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI." E Conference Zone. 2022.
9. Abdigulomovich M. E., Bobokulovich D. N. Changes In The Postnatal Ontogenesis Of Historological Indicators Of The Four-Headed Muscle Number Of Hisori Sheep.
10. Babashev A. et al. LITERATURE DATA OF PATHOMORPHOLOGY OF JOINT DISEASES IN HORSES.
11. Boboqulov Avazbek, Murodullayev Javohir, & Muxtarov Elmurod. (2022). QONDAGI ALBUMINNING TURLI SHASHROITLARDAGI

KO'RSATKICHLARI . World Scientific Research Journal, 2(2), 128–132. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/8>

12. Dilmurodov N. The Developmental Peculiarities of Tubular Bones of Autopodies of Sheep at Postnatal Ontogenesis in Dependence on Habitat Conditions // *新疆农业大学学报*. – 2010. – Т. 6.

13. Doniyorov Shokhrukh Zafarovich, Dilmurodov Nasriddin Babakulovich, Choriyev Otabek Norboyevich. Changes in the Amount of Calcium and Phosphorus in the Composition of the Femur Bone of Broiler Chickens in Postnatal Ontogenesis. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*. 2022/2/12 С 21-25

14. Н. В. Yunusov, N.B. Dilmurodov, B.A. Kuliev, S.M. Akhmedov The Role Of Coccal Microflora In The Etiology And Pathogenesis Of Respiratory Diseases In Lambs Of The Karakul Breed Of Uzbekistan. *International Journal of Advanc Science B*. 1923-1928.

15. Hakim N., Numon D., Nasriddin D. TREATMENT OF ASEPTIC DISEASES OF LIMB DISTAL PART JOINTS IN UZBEK SPORT HORSES // *Journal of Microbiology, Biotechnology and Food Sciences*. – 2021. – Т. 2021. – С. 478-481.

16. Шохрух Зафарович Дониёров, Насриддин Бабакулович Дилмуродов. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ НАМЛИК МИҚДОРНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШ ДИНАМИКАСИ. *International Conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development*. 2021. С 45-48

17. Haydarova S. A., Narziev B. D., Tashtemirov R. M. Dynamics of X-Ray Status After Osteosynthesis in Dog Fractures of Injury Bones // *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*. – 2022. – Т. 3. – №. 8. – С. 126-130.

18. Khamzaev K. A., Tashtemirov R. M. Treatment of chronic aseptic inflammation of flexor toe tendons in horses // *Academicia Globe: Inderscience Research*. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 1-3.

19. Mirzoev Z. R., Rakhmonov R. A., Khudoynazarova N. E. Morphometric Properties Of The Shoulder Bone In The Postnatal Ontogenesis Of Rabbits In The Meat Direction // *NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal* | NVEO. – 2021. – С. 15714-15717.

20. Oybek A., Elmurod M. MORPHOMETRIC CHANGES OF SKELETAL MUSCLES OF ANIMALS IN THE POSTNATAL PERIOD (REVIEW OF LITERATURE) // *Conferencea*. – 2022. – С. 161-165.

21. Roziboev A. K., Niyazov H. B., Bazarov H. K. Microbes And Their Sensitivity To Antibiotics In Samples From The Joints Of Horses With Purulous Inflammation

Processes //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – Т. 6. – №. 9. – С. 2740-2745.

22. Shuxratovna R. G., Babakulovich D. N., Nikolayevich F. D. Anatomical Structure of Reproductive Organs of Chickens in the Egg Direction //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 240-243.

23. Shuxratovna R. G., Babakulovich D. N., Nikolayevich F. D. Anatomical Structure of Reproductive Organs of Chickens in the Egg Direction //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 240-243.

24. ULOMOVICH M. E. A., BABAKULOVICH D. N. MORPHOGENESIS OF THE HIND LEG DISTAL MUSCLES OF HISSAR SHEEP OF DIFFERENT BREEDS IN DIFFERENT ECOLOGICAL CONDITIONS.

25. Yaxshiyeva S. X. et al. ROSS-308 KROSSIGA MANSUB BROYLER JO ‘JALAR MUSKULLI OSHQOZONNING POSTNATAL ONTOGENEZI //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 24. – С. 926-930.

26. Кулиева Б. А., Акрамов К. Ш. Патоморфология пневмоний у ягнят каракульской породы. – 2021.

27. Мухторов Э. А. ДЕЙСТВИЕ УСЛОВИЯ СОДЕРЖАНИЯ НА МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ МУСКУЛАТУРЫ КОНЕЧНОСТИ ПОСТНАТАЛЬНОГО ОНТОГЕНЕЗА У ГИССАРСКОЙ ПОРОДЫ ОВЕЦ //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2020. – С. 137-140.

28. Мухторов Э. А. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ОРҚА ОЁҚ МУСКУЛЛАРИНИНГ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДАГИ МОРФОМЕТРИК ХУСУСИЯТЛАРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2019. – №. 4.

29. Мухторов Э. А., Дилмуродов Н. Б. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ОЁҚ МУСКУЛЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ЯШАШ ШАРОИТИНИ ТАЪСИРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – Т. 2. – №. 2.

30. Мухторов Э., Дилмуродов Н. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ЕЛКАНИНГ СОННИГ ТЎРТ БОШЛИ МУСКУЛИ ТОЛАСИНИНГ ЯДРОСИ ДИАМЕТРИНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ //International Conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development. – 2021. – С. 49-52.

31. Рахманова Г. Ш., Федотов Д. Н. ОСОБЕННОСТИ ГИСТОЛОГИЧЕСКОГО СТРОЕНИЯ ЯИЧНИКА У КУР-МОЛОДОК //НАУЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА СИБИРИ. – 2021. – С. 466-467.

32. Раҳмонов, Ў. А., Сапаров, А. Р., & Азимова, Д. М. (2022). КАТАРАЛ КЕРАТОКОНЪОНКТИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШДА НОАНЪАНАВИЙ

УСУЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 401-404.

33. Раҳмонов, Ў. А., Сапаров, А. Р., & Қахарова, М. К. (2022). ОТЛАРДА ЙИРИНГЛИ КОНЬЮНКТИВИТНИ ДАВОЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 405-408.

34. Раҳмонов, Ў., Сапаров, А., & Азимова, Д. (2022). КАТАРАЛ КЕРАТОКОНЬЮНКТИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШДА НОАНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 401–404.

35. Раҳмонов, Ў., Сапаров, А., & Қахарова, М. (2022). ОТЛАРДА ЙИРИНГЛИ КОНЬЮНКТИВИТНИ ДАВОЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 405–408.

36. Таштемиров Р. М. и др. TERI KASALLIKLARINI DAVOLASHDA QO‘LLANADIGAN O‘SIMLIK DORI VOSITALARINING TAVSIFI (Adabiyot malumotlari asosida) //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

37. Таштемиров Р. М., Хайдарова С. А. ВОЗРАСТНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ МАССЫ МЫШЦ ТАЗОВОЙ КОНЕЧНОСТИ В ОНТОГЕНЕЗЕ У КАРАКУЛЬСКИХ ОВЕЦ ПРЕДГОРНОЙ ЗОНЫ УЗБЕКИСТАНА //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2019. – С. 131-135.

38. Zafarovich D. S., Babakulovich D. N. Changes In Natural And Hygroscopic Moisture Content Of Broiler Chickens In Postnatal Ontogenesis //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 15710-15713.

39. Zafarovich D. S., Babakulovich D. N., Norboyevich C. O. Changes in the Amount of Calcium and Phosphorus in the Composition of the Femur Bone of Broiler Chickens in Postnatal Ontogenesis //International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 21-25.

40. Zarpullayev P., Dilmurodov N. FERULA ASSAFOETIDA O‘SIMLIGINING HAYVONLARNING REPRODUKTIV FAOLIYATIGA TA‘SIRI //Conferencea. – 2022. – С. 88-90.

41. ДИЛМУРОДОВ Н. Б. ФИЗИЧЕСКИЕ параметры МЕТАПОДИЯ ОВЕЦ ГИССАРСКОЙ ПОРОДЫ В ПОСТНАТАЛЬНОМ ОНТОГЕНЕЗЕ //Вестник ветеринарии. – 2015. – №. 4. – С. 58-60.

42. Дилмуродов Н. Б., Дониёров Ш. З., Султонов Б. А. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАРИ УЗАНГИЛИК (ЦЕВКА) СУЯГИНИНГ МОРФОГЕНЕЗИГА ПРОБИОТИКЛАР ТАЪСИРИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 2.

43. Шохрух Зафарович Дониёров. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАРИ ЕЛКА СУЯГИНИНГ АЙРИМ МИКРОАНАТОМИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ПРОБИОТИКЛАР ТАЪСИРИ. " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022/7/21. С 94-98

44. Дилмуродов Н. Б., Дониёров Ш. З., Чориев О. Н. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ КУЛ ВА УМУМИЙ ОРГАНИК МОДДАЛАР МИҚДОРНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

45. Дилмуродов Н., Мухторов Э. ТУРЛИ ЯШАШ ШАРОИТИДАГИ ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ОЁҚЛАР ПРОКСИМАЛ МУСКУЛЛАРИНИНГ МОРФОМЕТРИК ХУСУСИЯТЛАРИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

46. Кулиев Б.А., Ахмедов С.М., Зайниддинов Б.Х. Лечение т-активином ягнят каракульской породы, больных пневмонией. Витебск ВГАВМ 2019, Б. 123-125

47. Насриддин Бабакулович Дилмуродов, Шохрух Зафарович Дониёров, Отабек Норбоевич Чориев. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ КУЛ ВА УМУМИЙ ОРГАНИК МОДДАЛАР МИҚДОРНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ. Вестник Ветеринарии и Животноводства. 2022/2/2

48. Дилмуродов Н.Б., Дониёров Ш.З., Чориев О.Н. Турли кроссларга мансуб товуклар оёқ суякларининг морфометрик хусусиятлари. // Ветеринария медицинаси. Тошкент, 2020. № 2. -Б. 10-12.

49. Дилмуродов Н.Б., Дониёров Ш.З., Раҳманова Г.Ш. Бройлер жўжалари катта болдир суягининг морфогенезига пробиотиклар таъсири. // Ветеринария медицинаси. Тошкент, 2020. -№ 10. -Б. 24-26.

50. Дилмуродов Н.Б., Дониёров Ш.З. Бройлер жўжалар сон суяги таркибидаги кул ва умумий органик моддалар миқдорини постнатал онтогенезда ўзгариши. // Ветеринария медицинаси. Тошкент, 2021. -№ 5. -Б. 27-29. (16.00.00; №4).

51. Dilmurodov N.B., Doniyorov Sh.Z. Changes In Natural And Hygroscopic Moisture Content Of Broiler Chickens In Postnatal Ontogenesis // Natural Volatiles & Essential Oils, India. 2021; 8(4): 15710-15713. e-ISSN: 2148-9637.

52. Dilmurodov N.B., Doniyorov Sh.Z., Choriev O.N. Changes in the Amount of Calcium and Phosphorus in the Composition of the Femur Bone of Broiler Chickens in Postnatal Ontogenesis. // International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. India. e-ISSN: 2792-4025 | Volume: 2 Issue: 2. 2 in February-2022. P. 21-25

DYNAMICS OF SOME INDICATORS OF SHEEP BLOOD

Elmurad Abdigulomovich Mukhtarov¹

Dilmurodov Nasriddin Bobokulovich²

Bobonazarov Eshmakhamad Ishkuvvatovich³

*Samarkand state university of veterinary medicine,
livestock and biotechnology*

Summary. In the physiological stages of postnatal ontogeny of sheep in different natural conditions, serum albumin and glucose show specific dynamics of changes in relation to living conditions. The changes in the blood of sheep were mainly returned at 6 months and 60 months of postnatal ontogenesis at the highest rate.

Key words: sheep, postnatal ontogeny, albumin, glucose, blood, living conditions.

Enter. The main plasma protein - albumin and glucose in the blood is the main one, it makes up 60% of all existing proteins and has a very important functional purpose.

It was noted that the synthesis of protein and glucose in the body of a growing animal is one of the urgent problems. According to the authors, the laws of protein biosynthesis are somewhat complex and multifaceted, and many aspects, such as the relationship between youth, growth rate, and protein biosynthesis in the organism of small horned cattle, are complete. remains unexplored. The genetic power of sheep productivity allows to get up to 500 g of product per day. Animals growing at such a speed spend most of their food and energy on growth. The authors also admit that the mechanism responsible for the accumulation of lipids in relation to proteins in tissues and organs with the maturation of the animal organism has not been revealed to the end.

Absolute indicators of the thickness of the proximal and distal epiphysis of the shoulder bone were studied in postnatal ontogenesis of broiler chicks belonging to the Ross 308 cross. Absolute indicators of the thickness of the proximal and distal epiphysis of the shoulder bone have been found to have specific growth dynamics during the postnatal development of chicks. Absolute indicators of the thickness of the proximal and distal epiphysis of the shoulder bone were observed to be especially high in broiler chicks from the experimental group that received probiotics after 14 days of postnatal ontogenesis compared to those in the control group.

When the chemical composition of the meat of 8-month-old rams was studied, 71.25% of water, 9.05% of fat and 18.70% of protein were recorded. Also, the broad shoulder muscle of 8-month-old Volgograd sheep has 72.64% water, 7.11% fat, and

19.32% protein in its chemical composition; 18-month-olds have 72.72% water, 7.01% fat and 19.33% protein.

When the chemical composition of the meat of 8-month-old rams was studied, 71.25% of water, 9.05% of fat and 18.70% of protein were recorded. Also, the broad shoulder muscle of 8-month-old Volgograd sheep has 72.64% water, 7.11% fat, and 19.32% protein in its chemical composition; 18-month-olds have 72.72% water, 7.01% fat and 19.33% protein.

With the introduction of Nat-Min 9000 mineral supplement into the diet of sheep, a high amount of total protein was observed in the blood of experimental animals. Thus, in the second experimental group, the difference with the control was 4.4%, in the third - 5.1%, and in the fourth - 8.0%. However, the albumin-globulin ratio was the same in all groups, except for animals fed with a 2% supplement by feed weight. High blood globulin fraction was observed in these animals. Triglycerins in the blood are carriers of antibodies and perform a protective function. It was determined that the observed changes in the amount of globulin in the blood of sheep may be related to the reaction and formation of the animal organism to the introduction of 0-1 mm grinding additive.

The biology of animals and birds, its morphological and functional characteristics, is based on knowledge of the organs of the digestive system, which participate in the metabolic and energy processes of the body. Studying the morphology of the stomach as the most important organ of the digestive system is of theoretical and practical interest for veterinary medicine.

Inspection method and materials. Research works on sheep in Boysun district of Surkhandarya region.

Blood serum albumin and glucose of animals at 3-day, 3-, 6-, 12-, 18-, 36-, and 60-month stages of postnatal ontogenesis were carried out for scientific investigations.

Before feeding the sheep in the morning, blood was taken from the jugular vein, blood plasma was separated and taken into a test tube (sterile 22GX1-1/2), and the samples were sent to the Pathomorphology Laboratory of the "Department of Animal Anatomy, Histology and Pathological Anatomy" of the Samarkand Institute of Veterinary Medicine, Biochimichiski Humanstar -100 was determined on the device

All numerical data obtained as a result of scientific investigations were subjected to mathematical processing according to the method of K. Merkuryeva.

Mathematical-statistical analysis was performed using the Student's and Fisher's criteria in the computer's Microsoftexcel spreadsheet.

The obtained results and its discussion. As a result of scientific investigations, it was observed that the albumin and glucose in the blood plasma of the sheep kept in natural conditions for 3 days, 3, 6, 12, 18, 36 and 60 months, animals at different physiological stages of postnatal development showed specific changes.

The albumin index in the blood of sheep increases from 3.37 to 3.46 from 3 days to 3 months of postnatal ontogeny, reaching 3.15 at 6 months, 3.27 at 12 months, and 3.22 at 18 months, 36 3.37 per month and 3.68 per 60 months. The highest level of postnatal ontogeny of sheep blood albumin was 3.68 at 60 months and the lowest level was 3.15 at 6 months.

The index of glucose in the blood of sheep increases from 0.8 to 1.8 from 3 days to 3 months of postnatal ontogeny, with a sharp drop at 6 months, i.e. to 0.4, at 12 months to 1.3, at 18 months to 1.2 It was observed that at 36 months it showed a significant decrease in proportion to its linear dimensions by 0.6 and at 60 months it showed a result of 1.2.

The highest level of glucose in the blood of sheep was 1.2 at 60 months of age, and the lowest level was 0.4 at 6 months of age.

Conclusions:

The increase of glucose and albumin in the blood serum of sheep, in proportion to the physiological state of the animal body, regardless of their living conditions, during the period up to the first 3 months of postnatal ontogenesis, and compared to all ages studied, it is the highest at the 60-month stage. was observed to show the indicator;

References

1. Dilmurodov N. The Developmental Peculiarities of Tubular Bones of Autopodies of Sheep at Postnatal Ontogenesis in Dependence on Habitat Conditions // *新疆农业大学学报*. – 2010. – T. 6.
2. H. B. Yunusov, N.B. Dilmurodov, B.A. Kuliev, S.M. Akhmedov The Role Of Coccid Microflora In The Etiology And Pathogenesis Of Respiratory Diseases In Lambs Of The Karakul Breed Of Uzbekistan. *International Journal of Advanc Science B*. 1923-1928.
3. Hakim N., Numon D., Nasriddin D. TREATMENT OF ASEPTIC DISEASES OF LIMB DISTAL PART JOINTS IN UZBEK SPORT HORSES // *Journal of Microbiology, Biotechnology and Food Sciences*. – 2021. – T. 2021. – C. 478-481.
4. Haydarova S. A., Narziev B. D., Tashtemirov R. M. Dynamics of X-Ray Status After Osteosynthesis in Dog Fractures of Injury Bones // *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*. – 2022. – T. 3. – №. 8. – C. 126-130.
5. Khamzaev K. A., Tashtemirov R. M. Treatment of chronic aseptic inflammation of flexor toe tendons in horses // *Academicia Globe: Inderscience Research*. – 2021. – T. 2. – №. 6. – C. 1-3.
6. Mirzoev Z. R., Rakhmonov R. A., Khudoynazarova N. E. Morphometric Properties Of The Shoulder Bone In The Postnatal Ontogenesis Of Rabbits In The Meat

Direction //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 15714-15717.

7. Oybek A., Elmurod M. MORPHOMETRIC CHANGES OF SKELETAL MUSCLES OF ANIMALS IN THE POSTNATAL PERIOD (REVIEW OF LITERATURE) //Conferencea. – 2022. – С. 161-165.

8. Roziboev A. K., Niyazov H. B., Bazarov H. K. Microbes And Their Sensitivity To Antibiotics In Samples From The Joints Of Horses With Purulous Inflammation Processes //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – Т. 6. – №. 9. – С. 2740-2745.

9. Shuxratovna R. G., Babakulovich D. N., Nikolayevich F. D. Anatomical Structure of Reproductive Organs of Chickens in the Egg Direction //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 240-243.

10. Shuxratovna R. G., Babakulovich D. N., Nikolayevich F. D. Anatomical Structure of Reproductive Organs of Chickens in the Egg Direction //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 240-243.

11. ULOMOVICH M. E. A., BABAKULOVICH D. N. MORPHOGENESIS OF THE HIND LEG DISTAL MUSCLES OF HISSAR SHEEP OF DIFFERENT BREEDS IN DIFFERENT ECOLOGICAL CONDITIONS.

12. Yaxshiyeva S. X. et al. ROSS-308 KROSSIGA MANSUB BROYLER JO ‘JALAR MUSKULLI OSHQOZONNING POSTNATAL ONTOGENEZI //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 24. – С. 926-930.

13. Кулиева Б. А., Акрамов К. Ш. Патоморфология пневмоний у ягнят каракульской породы. – 2021.

14. Мухторов Э. А. ДЕЙСТВИЕ УСЛОВИЯ СОДЕРЖАНИЯ НА МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ МУСКУЛАТУРЫ КОНЕЧНОСТИ ПОСТНАТАЛЬНОГО ОНТОГЕНЕЗА У ГИССАРСКОЙ ПОРОДЫ ОВЕЦ //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2020. – С. 137-140.

15. Мухторов Э. А. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ОРҚА ОЁҚ МУСКУЛЛАРИНИНГ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДАГИ МОРФОМЕТРИК ХУСУСИЯТЛАРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2019. – №. 4.

16. Мухторов Э. А., Дилмуродов Н. Б. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ОЁҚ МУСКУЛЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ЯШАШ ШАРОИТИНИ ТАЪСИРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – Т. 2. – №. 2.

17. Мухторов Э., Дилмуродов Н. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ЕЛКАНИНГ СОННИГ ТЎРТ БОШЛИ МУСКУЛИ ТОЛАСИНИНГ ЯДРОСИ ДИАМЕТРИНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ //International Conference on

Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development. – 2021. – С. 49-52.

18. Рахманова Г. Ш., Федотов Д. Н. ОСОБЕННОСТИ ГИСТОЛОГИЧЕСКОГО СТРОЕНИЯ ЯИЧНИКА У КУР-МОЛОДОК //НАУЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА СИБИРИ. – 2021. – С. 466-467.

19. Рахмонов, Ў. А., Сапаров, А. Р., & Азимова, Д. М. (2022). КАТАРАЛ КЕРАТОКОНЪЮНКТИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШДА НОАНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 401-404.

20. Рахмонов, Ў. А., Сапаров, А. Р., & Қахарова, М. К. (2022). ОТЛАРДА ЙИРИНГЛИ КОНЪЮНКТИВИТНИ ДАВОЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 405-408.

21. Рахмонов, Ў., Сапаров, А., & Азимова, Д. (2022). КАТАРАЛ КЕРАТОКОНЪЮНКТИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШДА НОАНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 401–404.

22. Рахмонов, Ў., Сапаров, А., & Қахарова, М. (2022). ОТЛАРДА ЙИРИНГЛИ КОНЪЮНКТИВИТНИ ДАВОЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 405–408.

23. Таштемиров Р. М. и др. TERI KASALLIKLARINI DAVOLASHDA QO‘LLANADIGAN O‘SIMLIK DORI VOSITALARINING TAVSIFI (Adabiyot malumotlari asosida) //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

24. Таштемиров Р. М., Хайдарова С. А. ВОЗРАСТНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ МАССЫ МЫШЦ ТАЗОВОЙ КОНЕЧНОСТИ В ОНТОГЕНЕЗЕ У КАРАКУЛЬСКИХ ОВЕЦ ПРЕДГОРНОЙ ЗОНЫ УЗБЕКИСТАНА //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2019. – С. 131-135.

25. Zafarovich D. S., Babakulovich D. N. Changes In Natural And Hygroscopic Moisture Content Of Broiler Chickens In Postnatal Ontogenesis //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 15710-15713.

26. Abdig‘ulomovich M. E. et al. DYNAMICS OF TRIGLITSRIN IN BLOOD IN DIFFERENT CONDITIONS //E Conference Zone. – 2022. – С. 202-204.

27. Mirzoev Z. R., Rakhmonov R. A., Khudoynazarova N. E. Morphometric Properties Of The Shoulder Bone In The Postnatal Ontogenesis Of Rabbits In The Meat Direction //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 15714-15717.

28. MUKHTAROV B. Z., DILMURODOV N. B. Some Biochemical Indicators of Blood in Prosperous Cows in Pure Pododermatitis //JournalNX. – T. 6. – №. 06. – С. 58-62.

29. Niyozov H. B. ETIOLOGY, INCIDENCE RATE AND CLINICAL SYMPTOMS OF POSTPATERAL ENDOMETRITS OF PEDIGREE COWS //Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission. – 2020.

30. Niyozov H. B. ETOPATHOGENESIS, INCIDENCE RATE AND CLINICAL SYMPTOMS OF PURULENT-NECROTIC PROCESSES OF CATTLE FINGERS //Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission. – 2020.

31. Normuradova Z. F. et al. QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI //E Conference Zone. – 2022. – С. 44-47.

32. Normuradova, Z. F., & Arzikulova, S. M. (2022, May). QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI. In *E Conference Zone* (pp. 44-47).

33. Normuradova, Z. F., and S. M. Arzikulova. "QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI." *E Conference Zone*. 2022.

34. Abdigulomovich M. E., Bobokulovich D. N. Changes In The Postnatal Ontogenesis Of Historological Indicators Of The Four-Headed Muscle Number Of Hisori Sheep.

35. Babashev A. et al. LITERATURE DATA OF PATHOMORPHOLOGY OF JOINT DISEASES IN HORSES.

36. Boboqulov Avazbek, Murodullayev Javohir, & Muxtarov Elmurod. (2022). QONDAGI ALBUMINNING TURLI SHASHROITLARDAGI KO'RSATKICHLARI . *World Scientific Research Journal*, 2(2), 128–132. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/8>

37. Zafarovich D. S., Babakulovich D. N., Norboyevich C. O. Changes in the Amount of Calcium and Phosphorus in the Composition of the Femur Bone of Broiler Chickens in Postnatal Ontogenesis //International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. – 2022. – T. 2. – №. 2. – С. 21-25.

38. Zarpullayev P., Dilmurodov N. FERULA ASSAFOETIDA O 'SIMLIGINING HAYVONLARNING REPRODUKTIV FAOLIYATIGA TA'SIRI //Conferencea. – 2022. – С. 88-90.

39. ДИЛМУРОДОВ Н. Б. ФИЗИЧЕСКИЕ параметры МЕТАПОДИЯ ОВЕЦ ГИССАРСКОЙ ПОРОДЫ В ПОСТНАТАЛЬНОМ ОНТОГЕНЕЗЕ //Вестник ветеринарии. – 2015. – №. 4. – С. 58-60.

40. Дилмуродов Н. Б., Дониёров Ш. З., Султонов Б. А. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАРИ УЗАНГИЛИК (ЦЕВКА) СУЯГИНИНГ MORFOГЕНЕЗИГА ПРОБИОТИКЛАР ТАЪСИРИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 2.

41. Дилмуродов Н. Б., Дониёров Ш. З., Чориев О. Н. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ КУЛ ВА УМУМИЙ ОРГАНИК МОДДАЛАР МИҚДОРНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ЎЗГАРИШИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

42. Дилмуродов Н., Мухторов Э. ТУРЛИ ЯШАШ ШАРОИТИДАГИ ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ОЁҚЛАР ПРОКСИМАЛ МУСКУЛЛАРИНИНГ MORФОМЕТРИК ХУСУСИЯТЛАРИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

43. Кулиев Б.А., Ахмедов С.М., Зайниддинов Б.Х. Лечение т-активином ягнят каракульской породы, больных пневмонией. Витебск ВГАВМ 2019, Б. 123-125

44. Насриддин Бабакулович Дилмуродов, Шохрух Зафарович Дониёров, Отабек Норбоевич Чориев. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ КУЛ ВА УМУМИЙ ОРГАНИК МОДДАЛАР МИҚДОРНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ЎЗГАРИШИ. Вестник Ветеринарии и Животноводства. 2022/2/2

45. Шохрух Зафарович Дониёров. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАРИ ЕЛКА СУЯГИНИНГ АЙРИМ МИКРОАНАТОМИК КЎРСАТКИЧЛАРИГА ПРОБИОТИКЛАР ТАЪСИРИ. " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. 2022/7/21. С 94-98

ПРИМЕНЕНИЕ ПРЕПАРАТА ПОЛИАМИДИН-П ДЛЯ ПРОФИЛАКТИКИ И ЛЕЧЕНИЕ ПИРОПЛАЗМОЗА КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА

к.в.н. Бобоназаров Эшмахамад Ишкувватович

Элмурод Абдигуломович Мухтаров

*Самаркандский Государственный Университет ветеринарной
медицины, животноводство и биотехнологий*

Аннотация. В экспериментальных опытах по профилактике пироплазмоза было установлено, что эффективность применения препарата полиамидин-п на каждые 100 кг живой массы крупного рогатого скота из расчета 5.0 мл в неблагополучных от пироплазмоза хозяйствах в производственных условиях составляет 99%.

Ключевые слова. Пироплазмоз, клещ, периферические сосуды, крупный рогатый скот, полиамидин-п, инфекции, мази, профилактика, лечение.

Введение. Заболевание крупного рогатого скота пироплазмидозами (тейлериозом, пироплазмозом, бабезиозом) наносит существенный экономический ущерб развитию животноводства в нашей Республике.

Постановление правительства по развитию животноводства служат основной программой усовершенствования животноводства. Усилия по обеспечению исполнения этих решений дают ощутимые результаты. Это создает возможность для увеличения количества мясистых и продуктивных скотов, насыщения потребительского рынка животноводческой продукцией.

Исходя из этого, актуальность темы свидетельствует разработка методов, соответствующих современным требованиям, на основе местных лекарственных средств, гарантирующих эффективность профилактики от пироплазмоза крупного рогатого скота.

Цель исследования. Разработка, соответствующих современным требованиям, эффективных средств и методов профилактики против пироплазмоза.

Материалы и методы исследования. Исследования проводились в хозяйствах Иштиханского района Самаркандской области в экспериментальных и производственных условиях.

У скотов, страдающих пироплазмозом, в ходе эксперимента измерялась температура тела, наблюдалось состояние слизистых оболочек, дыхательной, нервной и кровеносной систем. Контролировалось общее состояние скота.

При паразитологических исследованиях были взяты пробы периферических кровеносных сосудов и исследованы состояния паразитов.

Эксперименты по изучению эффективности препарата полиамидин-п в профилактике пироплазмоза проводились в неблагополучных по пироплазмидозам территориях Иштиханского района. При этом на каждые 100 кг живой массы крупного рогатого скота каждые 15 дней в течение сезона подкожно применялось 5.0 мл препарата.

Результаты исследования и анализ. Экспериментальный опыт по изучению эффективности препарата полиамидин-п в профилактике пироплазмоза у первых 3 голов крупного рогатого скота завершился положительным результатом. Экспериментальные опыты по более точному уточнению эффективности препарата полиамидин-п в профилактике пироплазмоза проводились у двух групп крупного рогатого скота. В первой группе у 9 голов крупного рогатого скота на каждые 100 кг живой массы подкожно применяли 5.0 мл полиамидин-п, у второй группы крупного рогатого скота подкожно применяли диамидин из расчета 2 мг/кг (применялся 4% водный раствор диамидина на каждые 100 кг живой массы из расчета 5.0 мл). Через 15 дней после применения препарата обе группы крупного рогатого скота были заражены введением под кожу 20.0 мл штаммом пироплазмоза, хранящимся в криобанке.

Таблица 1

Результаты исследования эффективности препарата полиамидин-п при профилактике пироплазмоза в экспериментальных опытах

Группа	Количество голов	Препарат и его дозировка	Срок заражения	Результат	Эффект %
1-опыт	9	Полиамидин-п в дозе по 5.0 мл на каждый 100 кг живой массы крупного рогатого скота	Через 15 дней после применения препарата	Клинические признаки пироплазмоза не проявились. В мазках крови, взятых из периферических кровеносных сосудов, пироплазмы не обнаружены	99

2-контроль	3	Диамидин, 2мг/кг	Через 15 дней после применения препарата	Признаки проявились на 8-9-дни после заражения. В мазках крови, взятых из периферических кровеносных сосудов, пироплазмы были обнаружены	83
------------	---	---------------------	---	---	----

На 8-9 - й день после заражения, у второй группы крупного рогатого скота наблюдались слабость, повышение температуры тела до 40,5°C, гемоглобинурия. Паразитологические исследования мазков крови из периферических кровеносных сосудов показали, что эритроциты заражены пироплазмами до 2-3% . При этом общее состояние скота первой группы в эксперименте не ухудшалось, клинические признаки пироплазмоза не проявлялись. При паразитологическом исследовании мазков крови периферических кровеносных сосудов пироплазмы в них не наблюдались.

Таким образом, в результате проведенных опытов было установлено, что эффективность препарата полиамидин-п, применяемого по 5.0 мл на каждые 100 кг живой массы крупного рогатого скота в профилактике пироплазмоза, составляет до 15 дней.

Исследования по внедрению в ветеринарную практику эффективности препарата полиамидин-п в профилактике пироплазмоза проводились в неблагополучном по пироплазмозу хозяйстве в Иштиханском районе Самаркандской области. Препарат применялся один раз в 15 дней подкожно по 5.0 мл на 100 кг живой массы крупного рогатого скота. В соответствии с каждой экспериментальной группой, крупному рогатому скоту в контрольной группе также применяли каждые 15 дней по 5.0 мл (2 мг/кг) на 100 кг живой массы 4% водного раствора диамидина.

Были проведены клинические и паразитологические исследования у крупного рогатого скота, у которого проявились клинические признаки пироплазмоза.

В контрольной группе, в которой применялся препарат полиамидин-п, у крупного рогатого скота в течение сезона заражение пироплазмозом наблюдалось около 0,8-1,0%, в то время как у группы, в которой применялся диамидин, эти показатели составляют 6-8%.

Так, эффективность, применяемого каждые 15 дней из расчета 5.0 мл на 100 кг живой массы крупного рогатого скота препарата, в целях профилактики пироплазмоза в неблагополучных территориях, а также в летний сезон при активной жизнедеятельности переносчика болезни клеща *B. Calcaratus*,

составила в среднем 99%, в то время как применение диамидина каждые 15 дней из расчета 2.0 мг/кг этот показатель составлял 83%.

Вывод. В экспериментальных условиях было установлено, что у крупного рогатого скота, зараженного пироплазмозом, эффективность при применении препарата полиамидин-п из расчета 5.0 мл на каждые 100 кг живой массы составляет 100%.

Эффективность от применения препарата полиамидин-п в производственных условиях составляет 99%.

Использованная литература:

1. Dilmurodov N. The Developmental Peculiarities of Tubular Bones of Autopodies of Sheep at Postnatal Ontogenesis in Dependence on Habitat Conditions // *新疆农业大学学报*. – 2010. – Т. 6.

2. Н. В. Yunusov, N.B. Dilmurodov, B.A. Kuliev, S.M. Akhmedov The Role Of Coccoal Microflora In The Etiology And Pathogenesis Of Respiratory Diseases In Lambs Of The Karakul Breed Of Uzbekistan. *International Journal of Advanc Science* Б. 1923-1928.

3. Hakim N., Numon D., Nasriddin D. TREATMENT OF ASEPTIC DISEASES OF LIMB DISTAL PART JOINTS IN UZBEK SPORT HORSES // *Journal of Microbiology, Biotechnology and Food Sciences*. – 2021. – Т. 2021. – С. 478-481.

4. Haydarova S. A., Narziev B. D., Tashtemirov R. M. Dynamics of X-Ray Status After Osteosynthesis in Dog Fractures of Injury Bones // *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*. – 2022. – Т. 3. – №. 8. – С. 126-130.

5. Khamzaev K. A., Tashtemirov R. M. Treatment of chronic aseptic inflammation of flexor toe tendons in horses // *Academicia Globe: Inderscience Research*. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 1-3.

6. Mirzoev Z. R., Rakhmonov R. A., Khudoynazarova N. E. Morphometric Properties Of The Shoulder Bone In The Postnatal Ontogenesis Of Rabbits In The Meat Direction // *NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal* | NVEO. – 2021. – С. 15714-15717.

7. Oybek A., Elmurod M. MORPHOMETRIC CHANGES OF SKELETAL MUSCLES OF ANIMALS IN THE POSTNATAL PERIOD (REVIEW OF LITERATURE) // *Conferencea*. – 2022. – С. 161-165.

8. Roziboev A. K., Niyazov H. B., Bazarov H. K. Microbes And Their Sensitivity To Antibiotics In Samples From The Joints Of Horses With Purulous Inflammation Processes // *Journal of Positive School Psychology*. – 2022. – Т. 6. – №. 9. – С. 2740-2745.

9. Shuxratovna R. G., Babakulovich D. N., Nikolayevich F. D. Anatomical Structure of Reproductive Organs of Chickens in the Egg Direction //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 240-243.

10. Shuxratovna R. G., Babakulovich D. N., Nikolayevich F. D. Anatomical Structure of Reproductive Organs of Chickens in the Egg Direction //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 24. – С. 240-243.

11. ULOMOVICH M. E. A., BABAKULOVICH D. N. MORPHOGENESIS OF THE HIND LEG DISTAL MUSCLES OF HISSAR SHEEP OF DIFFERENT BREEDS IN DIFFERENT ECOLOGICAL CONDITIONS.

12. Yaxshiyeva S. X. et al. ROSS-308 KROSSIGA MANSUB BROYLER JO ‘JALAR MUSKULLI OSHQOZONNING POSTNATAL ONTOGENEZI //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 24. – С. 926-930.

13. Кулиева Б. А., Акрамов К. Ш. Патоморфология пневмоний у ягнят каракульской породы. – 2021.

14. Мухторов Э. А. ДЕЙСТВИЕ УСЛОВИЯ СОДЕРЖАНИЯ НА МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ МУСКУЛАТУРЫ КОНЕЧНОСТИ ПОСТНАТАЛЬНОГО ОНТОГЕНЕЗА У ГИССАРСКОЙ ПОРОДЫ ОВЕЦ //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2020. – С. 137-140.

15. Мухторов Э. А. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ОРҚА ОЁҚ МУСКУЛЛАРИНИНГ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДАГИ МОРФОМЕТРИК ХУСУСИЯТЛАРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2019. – №. 4.

16. Мухторов Э. А., Дилмуродов Н. Б. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ОЁҚ МУСКУЛЛАРИНИНГ МОРФОЛОГИК ҚЎРСАТКИЧЛАРИГА ЯШАШ ШАРОИТИНИ ТАЪСИРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – Т. 2. – №. 2.

17. Мухторов Э., Дилмуродов Н. ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ЕЛКАНИНГ СОННИГ ТЎРТ БОШЛИ МУСКУЛИ ТОЛАСИНИНГ ЯДРОСИ ДИАМЕТРИНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ //International Conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development. – 2021. – С. 49-52.

18. Рахманова Г. Ш., Федотов Д. Н. ОСОБЕННОСТИ ГИСТОЛОГИЧЕСКОГО СТРОЕНИЯ ЯИЧНИКА У КУР-МОЛОДОК //НАУЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЖИВОТНОВОДСТВА СИБИРИ. – 2021. – С. 466-467.

19. Раҳмонов, Ў. А., Сапаров, А. Р., & Азимова, Д. М. (2022). КАТАРАЛ КЕРАТОКОНЪЮНКТИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШДА НОАНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 401-404.

20. Раҳмонов, Ў. А., Сапаров, А. Р., & Қахарова, М. К. (2022). ОТЛАРДА ЙИРИНГЛИ КОНЬЮНКТИВИТНИ ДАВОЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 405-408.
21. Раҳмонов, Ў., Сапаров, А., & Азимова, Д. (2022). КАТАРАЛ КЕРАТОКОНЬЮНКТИВИТЛАРНИ ДАВОЛАШДА НОАНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 401–404.
22. Раҳмонов, Ў., Сапаров, А., & Қахарова, М. (2022). ОТЛАРДА ЙИРИНГЛИ КОНЬЮНКТИВИТНИ ДАВОЛАШ. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 405–408.
23. Таштемиров Р. М. и др. ТЕРИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШДА ҚО‘ЛЛАНДИГАН О‘СИМЛИК ДОРИ ВОСИТАЛАРИНИНГ ТАВСИФИ (Adabiyot malumotlari asosida) //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
24. Таштемиров Р. М., Хайдарова С. А. ВОЗРАСТНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ МАССЫ МЫШЦ ТАЗОВОЙ КОНЕЧНОСТИ В ОНТОГЕНЕЗЕ У КАРАКУЛЬСКИХ ОВЕЦ ПРЕДГОРНОЙ ЗОНЫ УЗБЕКИСТАНА //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2019. – С. 131-135.
25. Zafarovich D. S., Babakulovich D. N. Changes In Natural And Hygroscopic Moisture Content Of Broiler Chickens In Postnatal Ontogenesis //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 15710-15713.
26. Abdig‘ulomovich M. E. et al. DYNAMICS OF TRIGLITSRIN IN BLOOD IN DIFFERENT CONDITIONS //E Conference Zone. – 2022. – С. 202-204.
27. Mirzoev Z. R., Rakhmonov R. A., Khudoynazarova N. E. Morphometric Properties Of The Shoulder Bone In The Postnatal Ontogenesis Of Rabbits In The Meat Direction //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 15714-15717.
28. MUKHTAROV B. Z., DILMURODOV N. B. Some Biochemical Indicators of Blood in Prosperous Cows in Pure Pododermatitis //JournalNX. – Т. 6. – №. 06. – С. 58-62.
29. Niyozov H. B. ETIOLOGY, INCIDENCE RATE AND CLINICAL SYMPTOMS OF POSTRATERAL ENDOMETRITS OF PEDIGREE COWS //Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission. – 2020.
30. Niyozov H. B. ЕТОПАТХОГЕНЕЗИС, INCIDENCE RATE AND CLINICAL SYMPTOMS OF PURULENT-NECROTIC PROCESSES OF CATTLE FINGERS //Financed by the Erasmus+ programme of the European Union The conclusions and

view expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect an official view of the European Commission. – 2020.

31. Normuradova Z. F. et al. QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI //E Conference Zone. – 2022. – С. 44-47.

32. Normuradova, Z. F., & Arzikulova, S. M. (2022, May). QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI. In *E Conference Zone* (pp. 44-47).

33. Normuradova, Z. F., and S. M. Arzikulova. "QUYONLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI." *E Conference Zone*. 2022.

34. Abdigulomovich M. E., Bobokulovich D. N. Changes In The Postnatal Ontogenesis Of Histological Indicators Of The Four-Headed Muscle Number Of Hisori Sheep.

35. Babashev A. et al. LITERATURE DATA OF PATHOMORPHOLOGY OF JOINT DISEASES IN HORSES.

36. Boboqulov Avazbek, Murodullayev Javohir, & Muxtarov Elmurod. (2022). QONDAGI ALBUMINNING TURLI SHASHROITLARDAGI KO'RSATKICHLARI . *World Scientific Research Journal*, 2(2), 128–132. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/8>

37. Zafarovich D. S., Babakulovich D. N., Norboyevich C. O. Changes in the Amount of Calcium and Phosphorus in the Composition of the Femur Bone of Broiler Chickens in Postnatal Ontogenesis //International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 21-25.

38. Zarpullayev P., Dilmurodov N. FERULA ASSAFOETIDA O 'SIMLIGINING HAYVONLARNING REPRODUKTIV FAOLIYATIGA TA'SIRI //Conferencea. – 2022. – С. 88-90.

39. ДИЛМУРОДОВ Н. Б. ФИЗИЧЕСКИЕ параметры МЕТАПОДИЯ ОВЕЦ ГИССАРСКОЙ ПОРОДЫ В ПОСТНАТАЛЬНОМ ОНТОГЕНЕЗЕ //Вестник ветеринарии. – 2015. – №. 4. – С. 58-60.

40. Дилмуродов Н. Б., Дониёров Ш. З., Султонов Б. А. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАРИ УЗАНГИЛИК (ЦЕВКА) СУЯГИНИНГ МОРФОГЕНЕЗИГА ПРОБИОТИКЛАР ТАЪСИРИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 2.

41. Дилмуродов Н. Б., Дониёров Ш. З., Чориев О. Н. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ КУЛ ВА УМУМИЙ ОРГАНИК МОДДАЛАР МИҚДОРИНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2022. – Т. 2. – №. 1.

42. Дилмуродов Н., Мухторов Э. ТУРЛИ ЯШАШ ШАРОИТИДАГИ ҲИСОРИ ЗОТЛИ ҚЎЙЛАР ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗИДА ОЁҚЛАР ПРОКСИМАЛ МУСКУЛЛАРИНИНГ МОРФОМЕТРИК ХУСУСИЯТЛАРИ //Вестник Ветеринарии и Животноводства. – 2021. – Т. 1. – №. 1.

43. Кулиев Б.А., Ахмедов С.М., Зайниддинов Б.Х. Лечение т-активином ягнят каракульской породы, больных пневмонией. Витебск ВГАВМ 2019, Б. 123-125

44. Doniyorov Shohrukh Zafarovich, Dilmurodov Nasriddin Babakulovich. Changes In Natural And Hygroscopic Moisture Content Of Broiler Chickens In Postnatal Ontogenesis. NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. 2021/12/30. С 15710-15713

45. Насриддин Бабакулович Дилмуродов, Шохрух Зафарович Дониёров, Отабек Норбоевич Чориев. БРОЙЛЕР ЖЎЖАЛАР ЕЛКА СУЯГИ ТАРКИБИДАГИ КУЛ ВА УМУМИЙ ОРГАНИК МОДДАЛАР МИҚДОРИНИ ПОСТНАТАЛ ОНТОГЕНЕЗДА ЎЗГАРИШИ. Вестник Ветеринарии и Животноводства. 2022/2/2

MUHADDIS MUHAMMAD IBN ISMOIL AL -BUXORIY ASARLARIDA
HADIS ILMINING O`RNI

Shabdullayeva Lazokaton Orifbekovna
“Umumiy pedagogika” kafedrasi o`qituvchisi
Murodaliyeva Zeboxon Muzaffarovna
Andijon Davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy hayoti, ilmga bag`ishlangan yillari, asarlari va hadis ilmi haqida fikr yuritilgan. Muhammad ibn al -Buxoriy haqida bildirilgan fikrlardan namunalar keltirilgan. Qur`oni karimda ham Rasululloh (alayhissalom) hadislarida ham odob-ahloq masalalariga alohida e`tibor qaratilgan. Hadislarda “Kuchli mo`min Alloh taologa zaif mo`mindan ko`ra mahbubroq va afzalroq” ekani bayon qilinadi. Hozirgi globallashuv sharoitida “kuchli mo`min” deyilganda nafaqat mushaklar bilan, balki, ilm-ma`rifat, zamonaviy fan-texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish orqali uni jamiyat manfaatlari uchun qildiradigan insonni tushunamiz.

Kalit so`zlar: Muhaddis, ilm, asarlar, hadis ilmi, tafsir ilmi, fiqh ilmi, lug`at ilmi, olim, imom, din peshvosi, ma`rifat, “Al-Jomi as-Sahih”.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается жизнь Мухаммада ибн Исмаила аль-Бухари, его годы, посвященные науке, его труды и наука о хадисах. Примеры мнений, высказанных о Мухаммаде ибн аль-Бухари. И Священный Коран, и хадисы Пророка (мир ему и благословение) уделяют особое внимание вопросам манер. В хадисах сказано, что «сильный верующий более любим и предпочитается Аллаху, чем верующий слабый». В условиях современной глобализации, когда мы говорим «сильноверующий», мы имеем в виду человека, который делает это на благо общества не только мускулами, но и эффективно используя достижения науки, просвещения, современной наука и технология.

Ключевые слова: Мухаддис, наука, произведения, наука о хадисах, наука о толковании, наука о правоведении, наука о словарном запасе, ученый, имам, религиозный лидер, просветительство, «Аль-Джами ас-Сахих».

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017 yilning 14-15 aprel kunlari Samarqand viloyatiga qilgan tashrifi chog`ida Imom Buxoriy yodgorlik majmui qoshida xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini qurish taklifini bildirib, shunday

degan edi: “Buyuk mutafakkir bobomiz, barcha muhaddislar peshvosi Imom Buxoriy mangu qo‘nim topgan ushbu maskanda o‘ziga xos ma‘naviy-ruhiy muhit mavjud. Majmuaga ziyoratga kelgan odam bu markazga ham kirib, o‘ziga katta ozuqa olsin, bobolarimiz hikmatlaridan o‘rganib ketsin. Shunda ularning qalbida ulug‘ ajdodlarimiz bilan faxrlanish tuyg‘usi rivoj topadi, ayni paytda shunday buyuk zotlarning avlodi mas‘uliyatini his etadi”.

Òzbekistonda ilmga qiziqish ayniqsa al-Buxoriy asarlari bugungi kunda yoshlar ortasida katta qiziqish bilan òrganilishi yurtimizda olib borilyotgan sai-harakatlar tufaylidir. Al-Buxoriy xotirasi kuchli zehni òtkir, juda uquvli, tez yodlab olishi, zakovatli, iqtidorli, keng tafakkurli va istagan narsasini juda tez esga olib takrorlashi bilan tengdoshlari orasida yagona edi. Al-Buxoriy milodiy 810-yilda (hijriy 194-yil) Buxora shahrida dunyoga kelgan. U bolalik cho‘g‘laridayoq Buxorodagi yetuk allomalardan dars olgan. U hadis ilmida kuchli xotira egasi bòlib voyaga yetdi. U 10 yoshidanoq hadis tinglashni boshlagan va 15 yoshgacha 70 mingga yaqin hadisni yod olgan. U ozi haqida shunday deydi: „Men boshlang‘ich maktabda òqib yurgan kezlarimdayoq hadis yodlash menga ilhom qilindi. Avval u Abdulloh ibn al-Muborak va Vaki ibn al-Jarohning hadis tòplamlarini tòliq yod oladi. U yodlab olishi uchun bir marta kòrishi yoki eshitishi yetarli edi. Ustozi imtihon qilganida 15000ga yaqin hadisni yoddan aytib beradi. Eng ahamiyatlisi shundaki u bu hadislarni yozib bormagan edi. U barcha òtilgan hadislarni birma-bir aytib berganda qolgan tengdoshlari yozgan daftardagi xatolarini tòg‘irlab olishadi. Muhammad Ismoil al -Buxoriy 16 yoshida onasi va birodari Ahmad bilan birgalikda haj ziyoratiga borish cho‘g‘ida islom òlkalaridagi ilm markazga sayohat qiladi. Onasi va birodari Buxoroga qaytyotkanlarida Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy ilm òrganish istagi bilan makkada qoladi. U Hijozda 6 yil istiqomat qiladi va hadis ilmini mikammalroq òrganadi. U 18 yoshida „Kitob qazoyas sahoba va tobein"va „at -Tarix al -kabir " nomli asarlarni yozadi .Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy juda ko‘p ilmiy sayohatlar uyushtirgan. U Balxda-Makkiy ibn Ibrohimdan hadis tinglaydi. U Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyning katta ustozlaridan birinchisi hisoblanadi. Juda ko‘pgina ilm ahlidan hadis tinglagan va ta’lim olgan. Zahabiyning ta’kidlashicha, “Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy tahsilini tamomlab kitob yozishga va hadis rivoyat qilishga boshlagan paytida hali yuzida bir tuk chiqmagan o‘spirin edi”. Faqat kitob yozishga kirishishi hadis talabini so‘ngiga yetganini bildirmaydi. “Kishi o‘zidan katta bo‘lganlardan, tengdoshlaridan va o‘zidan kichik bo‘lganlardan ilm olmaguncha kamolga erishmaydi”, degan Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy 1080 ta kishidan hadis tinglab, ilm o‘rgangan.Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy mashg‘ul bo‘lib faoliyat olib borgan ilmlarni quyidagicha tartiblash mumkin:

Hadis ilmi. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy hadislarni yod olish bilan birgalikda ularning isnodlarini va uni xilma-xil yo‘llarini mukammal o‘rgangan ushbu

sohada tengsiz edi. Uning bu ilmning eng cho‘qqisiga chiqqanligini tasdiqlovchi juda ko‘p hayotiy misollar mavjud. Misol uchun Abul Azhar dedi: “Samarqandda 400 ta hadis toliblari 7 kun davomida to‘planib, Muhammad ibn Ismoilni xatoga tushirmoqchi bo‘ladilar. Ular Shom isnodini Iroq isnodiga, Yaman isnodini Haromayn (Makka va Madina) isnodiga aralashtirib, matnlarni ham chalkashtirib yuboradilar. Muhammad ibn Ismoil barcha hadislarni isnodlari bilan joy-joyiga qo‘yib aytib beradi”. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy dedi: “Men hadis isnodidagi barcha roviylarni tug‘ilgan va vafot etgan yili, yashab istiqomat qilgan joylarini bilmaguncha qabul qilmadim. Sahoba va tobe‘inlardan (mavquf) hadislarni Qur‘on va Rasululloh (s.a.v.) hadislarida asli bo‘lmasa rivoyat qilmadim. Men 100000 ta “sahih”(to‘g‘ri) va 200000 ta “g‘ayri sahih” (noto‘g‘ri) hadisni isnodlari bilan yod olganman” deydi .Tafsir ilmi. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy buyuk muhaddis olim bo‘lish bilan birgalikda Qur‘on oyatlari nimaga dalolat qilishini juda yaxshi bilar edi. U Qur‘on va hadisdan shar‘iy masala bo‘yicha hukm chiqara olish qudratiga ega edi. Uning “sahih”idagi tafsir kitobini va “at-Tafsir al-kabir” asari bu sohada ham tengsiz ekanligiga yorqin misol bo‘ladi.

Fiqh ilmi. Hadislardan hukm olishda nimalarga e‘tibor qaratish kerakligini a‘lo darajada o‘rgangan Imom al-Buxoriy hadis ilmi bilan shug‘ullanish bilan birgalikda fiqh ilmi bilan ham mashg‘ul bo‘lgan. U yoshligidan boshlab “ahli ray” mazhabini juda yaxshi o‘rgandi. U sahobalarni so‘zlari va tobe‘inlarni fatvolarini yaxshi o‘rgandi. U hatto 18 yoshida ularga bag‘ishlab bir mustaqil asar yozdi. Uni buyuk faqih va tengsiz mujtahid ekanligini juda ko‘p ustozlari ta‘kidlaganlar Tarix va siyar ilmi. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy bu ilm sohasida tengsiz edi. U hadis rivoyatidagi roviylar silsilasini har tomonlama mukammal o‘rgangan edi. U hadisni “sahih”ligini belgilovchi eng muhim jihat bu roviyning ahvolidir, degan. Uning eng birinchi yozgan asari “at-Tarix al-kabir” hisoblanadi.

Jarh va ta‘dil ilmi. Hadis ilmining muhim bir sohasi bo‘lmish “aj-Jarh vat ta‘dil” ilmiga oid fikrlar sahobalar davrida bildirilgan. Lekin, bu soha bo‘yicha yozilgan eng qiymatli asarlar Imom al-Buxoriy davriga to‘g‘ri keladi. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy bu ilmda tengsiz hisoblanardi. Chunki, u sahoba davridan boshlab, o‘zini davrigacha bo‘lgan barcha isnodlarni juda mukammal va a‘lo darajada o‘rganib, ishonchli va mohirini muttahaam va yolg‘onchidan ajratgan.Hadis illati ilmi. Bu ilm maxfiyligi uchun hadis ilmining eng nozik va eng qiyin sohasi hisoblanadi. Muhammad bu ilmda bamisoli hilpirab turgan bayroq kabidir. Uning bu ilmdan xabardorligi va bilimdonligiga yorqin misol Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy “sahih” asaridir. Bu ilmdan bexabar bo‘lgan muhaddis qancha hadis yod olmasin “sahih” hadisni boshqasidan ajratib mustaqil bir asarda jamlay olmaydi.

Lug‘at ilmi. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy bu ilmdan bo‘yicha ham benasib qolmagan. Bu ilm ayniqsa, faqihning asosiy qurolidir. “Sahih”ni ko‘p yerida kelgan

gʻarib narsalarni tushuntirib izohlash uchun qoʻllaganini koʻrishimiz mumkin. Imom al-Buxoriy Islom olami va muhaddislar orasida “Imom ul-Muhaddisiyn” (Barcha muhaddislarning peshvosi) deb hurmat bilan tilga olinadi. Imom al-Buxoriyning “Al-Jomi’ as-Sahih” (Ishonarli toʻplam) asari haqida soʻz ketganda shuni aytish mumkinki, mazkur manba Islom dini taʼlimotida Qurʼoni karimdan keyin asosiy manba sifatida foydalaniladi. Imom al-Buxoriy yashagan davrdan oldin taʼlif etilgan hadis kitoblarida sahih va gʻayri sahih hadislar aralash holda berilgan boʻlib, oʻquvchi ulardagi biror hadisni toʻgʻri yoki notoʻgʻri ekanligini, hadis rivoyat qiluvchining ahvolini tekshirmay va aniqlamay turib, bilolmasdi. Buning uchun oʻquvchi oʻsha hadisga aniqlik kiritish maqsadida ulamolardan soʻrashga majbur boʻlard.

Mana shunday ogʻir davrda Imom al-Buxoriy “Al-Jomi’ as-Sahih” kitobini 16 yilda yozib tugatib, unga 7275 dan ortiq sahih hadislarini boblarga ajratib tartibli ravishda jamladi.

Imom al-Buxoriyning “Al-Jomi’ as-Sahih” kitobiga mashhur olimlar tomonidan yuzdan ziyod sharh va xoshiyalar bitilgan. Jumladan, “Fathul-Boriy”, “Al-Kavkab ad-Daroriy”, “Irshodus-Sariy”, “Umdat al-Qoriy”, “Fayzul Boriy” va boshqa koʻplab sharhlarni misol qilib keltirish mumkin. Bundan tashqari, Imom al Buxoriyning “Al-Adab al-Mufrad” (Odob durdonalari), “Birr ul-Volidayn” (Ota-onani hurmat qilish), “At-Tarix al-Kabir” (Katta tarix), “At-Tarix al-Avsat” (Oʻrtacha tarix), “At-Tarix as-Sagʻiy” (Kichik tarix), “Al-Jome’ al-Kabir” (Katta hadislar toʻplami), “Kitab al-Ilal” (Nuqsonli hadislar kitobi), “Kitab al-Kunya” (Hadis roviylarining taxalluslari) kabi yigirmadan ortiq asarlar mavjud. Demak, hadislar mazmunan har bir moʻminning ishonchini, eʼtiqodini mustahkamlaydi va shu bilan birga insonni maʼnaviy kamolotga daʼvat etadi. Shunday ekan, hadislar komil insonni shakllantirishda muhim manba boʻlib hisoblanadi va undan yoshlar tarbiyasida foydalanish shu kunning dolzarb vazifalaridan sanaladi. 2022 yil yanvar-may oylari davomida quyidagi asarlar nashrga tayyorlandi: Imom Buxoriyning “Tarixus sagʻir”, yaʼni “Kichik tarix” asari. Unda 2997 nafar roviylar haqida maʼlumotlar jamlangan. Asarda mashhur sahobalar, tobeinlar va ularning izdoshlari va ular vafot etgan yillar, naslu nasabi, oʻzaro muloqotlari haqida soʻz yuritilgan.

Shunday qilib, Buxoriy asarlarida inson bilim olishi, hadislariga tayanishi, hunar egallashi, undagi manaviy ahloqni ulugʻlaganlar va hammani shunday fazilatli bõlirishga chorlagan. Maʼnaviy yuksak maʼnan barkamol zamonaviy ilm -fanni egallagan avlodu ajdodlarini boy maʼnaviy merosiga ega chiqqan avlod hech qachon gʻoya mafkura va tashqi kuch õz taʼsiriga tushura olmaydi. Bunday avlodni voyaga yetkazgan xalq kelajagi porloq va buyukdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Moziydan taralgan ziyo. Imom al Buxoriy, T., 1998;
2. Imom al-Buxoriy. Al-jome' as-sahih (1-jild)
3. Islom ensiklopediyasida.
4. Imom alBuxoriy — muhaddislar sultoni [nashrga tayyorlovchilar Usmonhoji Temurxon o'g'li, Baxtiyor Nabixon ugli], T., 1998
5. Internet ma'lumotlari: <https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/imom-al-buxoriy-810-870/>, <https://www.qadriyat.uz/tarix/faqihlar/628-imom-abu-khafs-kabir-bukhorij>.

TERMOELEKTRIK MATERIAL OLIHDA STEKIOMETRIK TARKIBNI O'RGANISH

G'aynazarova Qizlarxon Isroilovna

Farg'ona davlat universiteti fizika fanlar nomzodi PhD

q.gaynazarova3011@gmail.com

+99891 105 25 63

Mirzaikromova Durdon Baxodir qizi

FarDU 1-kurs Fizika (Yarimo'tkazgichlar fizikasi) magistranti

mirzaikromovad@gmail.com

+99890 845 73 77

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektrofizik parametrlarga ega bo'lgan yarimo'tkazgich termoelektrik qotishmalar olishda qotishmaning stexiometrik tarkibi o'rganildi.

Kalit so'zlar: termoelektrik material, kvarts tigel, qotishma, stehiometrik tarkib, tellur, bismuth, surma

Hozirgi kunda fan va texnikaning keng rivojlanishi natijasida yarimo'tkazgich materiallarga bo'lgan talab, elektr energetikaning texnologiyalar bo'yicha kelajakda elektr ta'minotida qilinadigan ishlarni keng ko'lamini ochib bermoqda. Ular asosida yarimo'tkazgich asboblari, energiya o'zgartirgich asboblari, avtonom tok manbalari termobatareyalari, kompyuter- texnikasi kabi asboblarda keng qo'llanilmoqda. Bularning hammasi termoelektrik materiallarini olish texnologiyasi turlicha usullarda amalga oshirilsa, bu usullarda olingan materiallarning xarakteristikalari ham turlicha bo'ladi.

Bizgacha ko'rilgan usullarning o'ziga xos yutuq va kamchiliklari mavjud. Shuning uchun inert gaz bosimi ostida $Bi_2Te_3 - Sb_2Te_3$ termoelektrik materialini olishni ko'rib o'tamiz. Ma'lumki qotishmaga kiruvchi moddalar turli zavodlarda ishlab chiqiladi, ularning tozalik darajasi ham turlicha bo'ladi. Bunday moddalardan olingan qotishmalar ayrim vaqtlarda talab darajasidagi xarakteristikani bermaydi. Dastlab qotishmaga kiruvchi moddalardan legirlashga yaroqli asos olish uchun $\alpha=200-240$ mkv/grad $\sigma=400-600$ $Om^{-1} \cdot sm^{-1}$ xarakteristkaga keltirish uchun tarkibiga qo'shimcha xalkogenidlar kiritish va uning uchlangan tarkibga kiruvchi Bi, Te, Se, Sb materiallar tanlanib, ya'ni $Bi_2Te_3 - Bi_2Se_3$ va $Bi_2Te_3 - Sb_2Te_3$ asosning stexiometrik tarkibi nazariy hisoblab quyidagi p va n tip materiallar uchun topiladi. Shunga ko'ra, n-tip $Bi_2Te_3 - Bi_2Se_3$ tarkib uchun

Bi-54,1678 mol %, Te-39,6924 og'ir %, Se-6,1398 mol %,

p-tip $\text{Bi}_2\text{Te}_3 - \text{Sb}_2\text{Te}_3$ tarkib uchun Bi-16,179 mol %, Te-56,993 mol %, Sb-26,828 mol % topiladi.

Masalan termoelektrik materiallardan n-tip $\text{Bi}_2\text{Te}_3 - \text{Bi}_2\text{Se}_3$ tarkib uchun yuqorida keltirilgan og'irlikdagi moddalarni torozida juda aniq tortib olinib quyidagi hisoblashlar bajariladi.

Ikkilangan qotishmalarning stexiometriyasini hisoblash

1. Bi_2Te_3

Vismutning atom og'irligi, Bi-208,980

Tellurning atom og'irligi, Te-127,60

Bi_2Te_3 yozish mumkin $2\text{Bi}+3\text{Te}$ u holda

$$2 \cdot 208,980 + 3 \cdot 127,60 = 417,96 + 382,8 = 800,76$$

Proporsiya yo'li bilan qancha vismut va tellurni aniqlaymiz

$$800,76 \text{ — } 100\%$$

$$417,96 \text{ — } X_{\text{Bi}}$$

$$X_{\text{Bi}} = \frac{417,96 \cdot 100}{800,76} = 52,195 \approx 52,2$$

$$800,76 \text{ — } 100\%$$

$$382,8 \text{ — } X_{\text{Te}}$$

$$X_{\text{Te}} = \frac{382,8 \cdot 100}{800,76} = 47,8$$

Bi_2Te_3 stexiometrik tarkibni eritish uchun

Bi — 52,2%

Te — 47,8%

Gramm hisobida tortib olish kerak.

Huddi shunday usulda Sb_2Te_3 ham hisoblab topiladi.

2. Uchlangan $\text{Bi}_2\text{Te}_3 - \text{Sb}_2\text{Te}_3$ xisoblash uchun Bi_2Te_3 ni va Sb_2Te_3 ni necha foizligini bilish kerak.

Agar $\text{Bi}_2\text{Te}_3 - 26\%$

$\text{Sb}_2\text{Te}_3 - 74\%$

$$800,76 + 626,3 = 1427,06$$

Umumiy atom og'irligidan necha foizni Bi_2Te_3 va Sb_2Te_3 ekanligini hisoblash kerak.

$$1427,06 \text{ — } 100\%$$

$$x_{\text{Bi}_2\text{Te}_3} \text{ — } 26\%$$

$$X_{\text{Bi}_2\text{Te}_3} = \frac{1427,06 \cdot 26}{100} = 371,03$$

$$1427,06 \text{ — } 100\%$$

$$x_{\text{Sb}_2\text{Te}_3} \text{ — } 74\%$$

$$X_{\text{Sb}_2\text{Te}_3} = \frac{1427,06 \cdot 74}{100} = 1056,02$$

Bi_2Te_3 ni necha foiz Bi yoki Te ligini topish uchun

371,03—100%

X_{Bi} —52,2%

$$X_{\text{Bi}} = \frac{371,03 \cdot 52,2}{100} = \frac{19368,76}{100} = 193,67$$

$$X_{\text{Te}} = 371,03 - 193,67 = 177,36$$

Huddi shunday amallar Sb_2Te_3 necha foizi Sb yoki Te ligi aniqlanadi.

Umumiy atom og'irliklarining necha foizini tellur hosil qilganligini topish uchun proporsiya tuzamiz.

1427,06 —100%

823,65 — x_{Te}

$$X_{\text{Te}} = \frac{823,65 \cdot 100}{1427,06} = 57,71$$

Surmani topish uchun

1427,06—100%

409,73 — x_{Sb}

$$X_{\text{Sb}} = \frac{409,73 \cdot 100}{1427,06} = 28,71$$

Bi ni aniqlash uchun

$$X_{\text{Bi}} = 100 - 57,71 - 28,71 = 13,58$$

Demak uchlangan Bi_2Te_3 -26%, Sb_2Te_3 -74 % bo'lgan stexiometrik tarkibdagi qotishma olish uchun quyidagi foiz og'irlikdagi moddalarni tarozida tortib olish kerak.

Sb-28,71g

Te-57,71g

Bi-13,58g

100,0

Amalda tortib olingan material tarkibini kvarts tigelga yuqoridan quyi tomon Bi – Te- Se yoki Bi –Te- Sb sxema asosida yuklanadi.

Natijada, stexiometrik tarkibga ega elementlar inert gaz bosimi ostida qotishma olish qurilmasiga solinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Онаркулов, К. Э., Гайназарова, К. И., & Уктамова, М. А. (2022). Получение пленок из полупроводниковых материалов путем конденсации лучей в вакууме. *o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 1(8), 839-842.
2. Onarkulov, K., Gaynazarova, K., & Tashlanova, D. (2022). Termoelektrik samaradorlikni qotishmalardagi elektronlar va teshiklarning harakatchanligiga bog'lanishi. *Science and innovation*, 1(A4), 56-59.

3. Зокиров, А., & Гайназарова, К. (2022). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ АФН ПЛЕНОК ИЗ ХАЛЬКОГЕНИДОВ КАДМИЯ. *Scientific Collection «InterConf»*, (103), 202-208.
4. Azimov, T. M. R., Onarkulov, K. E., & G'aynazarova, K. I. (2020). EFFECT OF COMMUTATION SOLDER ON THE OPERATING CHARACTERISTICS OF COOLING ELEMENTS BASED ON BISMUTH AND ANTIMONY CHALCOGENIDES. *Austrian Journal of Technical and Natural Sciences*, (1-2), 21-25.
5. Karimberdi, O., Usmanov, Y., & Toolanboy, A. (2020). Semiconductor sensor for detecting volume changes at low temperatures. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(2), 2353-2358.
6. Ахмедов, М. М., Гайназарова, К. И., Кадыров, К. С., & Онаркулов, М. К. (2020). О химическом составе тензочувствительных пленок на основе системы Bi-Sb-Te. *Universum: технические науки*, (2-1 (71)), 38-42.
7. Набиев, М. Б., Онаркулов, К. Э., Ахмедов, М., Гайназарова, К., & Исроилжонова, Г. С. (2017). Разработка и исследование экстремальных режимов работы полупроводниковых термоэлементов нестационарного термоэлектрического охлаждения. In *Актуальные вопросы высшего профессионального образования* (pp. 101-104).

O'QUVCHI YOSHLARNI MUSIQIY TA'LIMDA CHOLG'U IJROCHILIGIGA QIZIQTIRISH

Ro'zimurodov Ilyosjon Azamat o'g'li

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Musiqqa madaniyati fakulteti "Ijrochilik mahorati va madaniyati"
kafedrasi o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada musiqa, musiqa cholg'u asboblari, ularning turlari, bolalarning musiqiy-ritmik harakatlarni bajarishi, musiqa o'qituvchisi nazoratida bolalarning qo'shiq kuylashi holati, bolalarda cholg'uchilikka oid ijodkorlikni shakllantirish, shu maqsadda musiqa psixologiyasi va turli xil o'yinli texnologiyalardan foydalanish, notaga qarab ijro qilish hamda uning murakkab jarayonlari to'g'risida batafsil yozilgan.

Kalit so'zlar: musiqiy-ritmik harakatlar, musiqa psixologiyasi, o'yinli texnologiyalar, taraqqiyot strategiyasi

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается музыка, музыкальные инструменты, их виды, детские музыкально-ритмические движения, состояние детского пения под наблюдением учителя музыки, формирование детского музыкального творчества, музыкальная психология, использование различных игровых технологий, игра согласно примечанию, а также его сложные аспекты. Ключевые слова: музыка, музыкальные инструменты, дети, музыкально-ритмические движения, музыкальная психология, музыка.

ABSTRACT

This article discusses music, musical instruments, their types, children's musical and rhythmic movements, the state of children's singing under the supervision of a music teacher, the formation of children's musical creativity, musical psychology, the use of various gaming technologies, playing according to the note, as well as its complex aspects. Keywords: music, musical instruments, children, musical-rhythmic movements, music psychology, music.

KIRISH. Musiqqa (yun. mousiche — muzalar san'ati) — inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovush (ton, nag'ma)lar izchilligi yoki majmui bo'lib, bugungi kunda musiqa va san'atning inson hayotidagi tutgan o'rni benihoya oshib bormoqda. Shu sababli ham aholi o'rtasida bunga bo'lgan ehtiyoj sezilarli darajada kuchaymoqda. Shuni hisobga olgan holda o'sib kelayotgan yosh

avlod qalbida milliy musiqaga bo'lgan qiziqishlarini kehg imkoniyatlarni ishga solgan holda singdirib borishni taqazo etadi.

MADANIYAT VA SAN'AT SOHASINI YANADA RIVOJLANTIRISHGA DOIR QO'SHIMCHA CHORA-TADBIRLAR TO'G'RISIDA

Bugungi kunda mamlakatimizda milliy madaniyatimiz va san'atimizni yanada rivojlantirish, avloddan avlodga o'tib kelayotgan milliy merosimizni ko'z qorachig'idek asrash va uni aholi o'rtasida keng targ'ib qilish borasida ko'plab qaror va farmonlar qabul qilinmoqda hamda hayotga tatbiq etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 2-fevraldagi PQ-112-sonli qarorida aholi, ayniqsa, olis hududlarda istiqomat qiladigan fuqarolarga madaniy dam olish xizmatlari ko'rsatish darajasini oshirish, respublikaning barcha hududlarida teatr, sirk va boshqa turdagi ommaviy-madaniy va konsert-tomosha tadbirlarini tizimli ravishda yo'lga qo'yish, madaniyat va san'at sohasida iste'dodli yosh ijodkorlarni izlab topish va ularni qo'llab-quvvatlash, ta'lim muassasalarini milliy cholg'ular, musiqa darsliklari, notalar to'plamlari va o'quv-metodik adabiyotlar bilan ta'minlashning yaxlit tizimini yaratish maqsadida, shuningdek, 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq: shu bois pedagogik mahoratni qo'llagan holda

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida:

o'quvchilarga milliy musiqa cholg'ularidan kamida bittasida kuy ijro etish ko'nikmalari o'rgatiladi hamda bu haqda ularning ta'lim to'g'risidagi hujjati (shahodatnoma)ga tegishli qayd kiritiladi;

musiqa fani uchun haftasiga belgilangan bir o'quv soati hamda unga qo'shimcha ravishda har hafta milliy musiqa cholg'ularida kuy ijro etish amaliy to'garaklari va fakultativ darslari o'tkaziladimilliy cholg'ulardan kamida bittasida, 2023/2024 o'quv yilidan boshlab esa kamida uchtasida kuy ijro etish mahoratiga ega bo'lish musiqa fani o'qituvchilari uchun majburiy hisoblanadi;

musiqa fani uchun ajratilgan o'quv soatlari doirasida “Hayotimga hamrohdir cholg'u” shiori ostida cholg'u ijrochiligi dars mashg'ulotlari yo'lga qo'yiladi;

notalar to'plamlari va maxsus musiqiy adabiyotlar bilan ta'minlash umumta'lim maktablarini darsliklar va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash tizimiga kiritiladi;

o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarini mazmunli tashkil etish maqsadida ularning qiziqishlariga ko'ra milliy musiqa cholg'ularida kuy ijro etish, tasviriy va amaliy san'at, hunarmandchilik yo'nalishlarida amaliy to'garaklar (keyingi o'rinlarda — amaliy to'garaklar) tashkil etiladi;

amaliy to'garaklar rahbarlariga “Barkamol avlod” bolalar maktablari to'garak rahbari uchun belgilangan bazaviy tarif stavkalari qo'llaniladi;

amaliy to‘garaklarni olib borish hisobi “Elektron kundalik” dasturi orqali amalga oshiriladi hamda har chorakda to‘garak ishtirokchilarining hisobot konsertlari tashkil qilinadi.

Yuqoridagilarga asoslangan holda hududlardagi umumta’lim maktablarida musiqa va madaniyatni har tomonlama o‘zlashtira oladigan yosh iste’dodlar aniqlanib. Ularga tanlagan yo‘nalishlari bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar berilib, shu sohaning haqiqiy mutaxassislari shakllantirilishiga erishiladi. Bunda o‘qituvchi har bir bolaga pedagogik nuqtai nazardan yondoshib, bolaning psixologik jihatlarini hamda jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini puxta o‘rganishi katta ahamiyatga egadir. O‘z iqtidorini boshqalarga nisbatan erta namoyon etuvchi o‘quvchilarni saralab olish va ular bilan individual tarzda ko‘proq amaliy ishlarni olib borish, ularni ko‘rik-tanlovlarga jalb etgan holda yaxshi natijalarga erishtirish hamda yutuqlarning samarasi ularoq ularni har tomonlama rag‘batlantirish ishlarini to‘g‘ri tashkil etmog‘imiz lozim/

Musiqa insonning turli kayfiyatlari (masalan, ko‘tarinkilik, shodlik, zavqlanish, mushohadalik, g‘amginlik, xavf-qo‘rquv va boshqalar) ni o‘zida mujassamlashtiradi. Bundan tashqari, musiqa shaxsning irodaviy sifatlari (qat’iyatlik, intiluvchanlik, o‘ychanlik, vazminlik va boshqalar) ni, uning tabiati (mijozi)ni ham yorqin aks ettiradi. Musiqaning ushbu ifodaviy-tasviriy imkoniyatlari yunon olimlari — Pifagor, Platon, Aristotel va Sharq mutafakkirlari — Forobiy, Ibn Sino, Jomiy, Navoiy, Bobur, Kavkabi, tasavvuf arboblari — Imom G‘azzoliy, Kalobodiy Buxoriy va boshqalar tomonidan yuqori baholangan, sharh va ilmiy tadqiq qilingan. Musiqaning odam ongi va hissiyotiga ta’sir etishining ajoyib kuchi uning ruhiy jarayonlarga hamohang bo‘lgan protsessual — muayyan jarayonli tabiati bilan bog‘liqdir. Musiqa asarlari mazmunida badiiy g‘oyalar umumlashgan holda berilib, musiqali obrazlarning o‘zaro munosabatlar (taqqoslanish, to‘qnashuv, rivojlanish kabi) jarayonida shakllanadi. Mazkur jarayonning xususiyatlariga ko‘ra musiqa mazmuni ham turli — epik, dramatik, lirik belgilarga ega bo‘lishi mumkin. Bulardan insonning ichki dunyosi, ruhiy holatlarini ifodalashga moyil bo‘lgan lirika musiqaning "botiniy" tabiatiga ancha yaqindir. Musiqaning mazmuni — shaxsiy, milliy va umumbashariy badiiy qiymatlarning birligidan iborat bo‘lib, bunda ma’lum xalq, jamiyat va tarixiy davrga xos ruhiy tarovat, sur’at, ijtimoiy fikr va kechinmalar umumlashgan holda ifodalanadi. Musiqa shakllari har bir davrning ma’naviy-ma’rifiy talablariga javob bergan holda, ayni vaqtda inson faoliyatining ko‘pgina jabhalari (muayyan jamoaviy tadbirlar, odamlarning o‘zaro etik va estetik ta’sir etish, muloqot qilish jarayonlari) bilan mushtarakdir. Musiqaning ayniqsa, insonning axloqiy va estetik didini shakllantirish, hissiy tuyg‘ularini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rag‘batlantirish vositasi sifatida roli juda muhimdir (5).

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'quvchi yoshlarni musiqiy ta'limda cholg'u ijrochiligiga qiziqtirish to'g'risida fikr yuritishdan avval, musiqa cholg'u asboblari haqida to'xtalib o'tsak. Musiqa cholg'u asboblari musiqiy ton yoki o'ziga xos jarangdor tovushlar hamda ma'lum ritmik tuzilmalarni hosil etishga mo'ljallangan cholg'u asboblari; musiqani yakkanavoz yoki jamoa (turli ansambl, orkestr va boshqalar) tarzda ijro etishda ishlatiladi. Har bir musiqa cholg'u asboblarining sadosi o'ziga xos tembr, ma'lum diapazon, tovushqator va ifodaviy imkoniyatlarga ega. Musiqa cholg'u asboblari sadosining sifati, ko'pincha, muayyan cholg'u asbobining shakli, umumiy tuzilishi, qurilmasi va uni tayyorlashda ishlatilgan materialga bog'liq. Musiqa cholg'u asboblari qadimdan qamish, bambuk, yog'och, tosh, suyak, metall, teri, ipak, kokos yong'og'i, qovoq va boshqalardan tayyorlangan. Sadolanish xususiyatini qo'shimcha vositalar, ijrochilik uslublari (masalan, torli sozlarni tirnab-chertib chalish, flajolet va boshqalar), ba'zi musiqa bezaklari yordamida o'zgartirish mumkin. Uning paydo bo'lishi insoniyat tarixining ilk davrlariga to'g'ri keladi, mukammallanishi esa musiqa san'ati va ijrochilikning rivojlanishi hamda musiqa cholg'u asboblarini ishlab chiqarish texnika taraqqiyoti bilan bog'liq. Musiqa cholg'u asboblari tovush manbalariga qarab guruhlariga, ijrochilik uslubi (yoki ishlatilgan mexanizmi) ga qarab guruhchalarga, o'ziga xos qo'shimcha belgilariga qarab xillarga bo'linadi. Musiqa cholg'u asboblari, asosan, torli (xordofonlar), puflab chalinadigan (aerofonlar), teri qoplamali (membranofonlar), tilchali (gemidiofonlar), plastinkali, elektr va elektron musiqa cholg'ulari- idiofonlar guruhlariga bo'linadi. Torli cholg'u asboblarning guruhlari: kamonli sozlar (skripka, alt, violonchel, kontrabas, viola, o'zbek sozlaridan g'ijjak, ko'biz, sato va boshqalar), chertib chalinadigan sozlar (arfa, gusli, sitra, gitara, balalayka, dutor, tanbur, rubob, setor, do'mbira va boshqalar), urib chalinadigan torli sozlar (chang, simbali va boshqalar), klavishli urib chalinadigan sozlar (klavikord, fortepiano, royal), klavishli chertib chalinadigan sozlar (klavesin va uning turlari). Puflab chalinadigan cholg'u asboblarning guruhchalari: tilchali sozlar (surnay, qo'shnay, bo'lamon, shoxnay, klarnet, goboy va boshqalar), tilchasiz sozlar (naylar, fleytalar), mundstukli sozlar (truba, valtorna, tuba, karnay va boshqalar), pnevmatik klavishli sozlar (organ va uning turlari). Tilchali cholg'u asboblarning bo'linmalari: pnevmatik klavishli sozlar (fisgarmoniya, bayan, akkordeon va boshqalar), chertib chalinadigan sozlar (changqobiz va uning turlari), urib chalinadigan sozlar (fleksatonlar). Teri qoplamali urib chalinadigan cholg'u asboblarning guruhchalari: sozlanadigan (litavralar), sozlanmaydigan (nog'ora, doira, baraban, tamburin va boshqalar) cholg'u asboblari. Plastinkali cholg'u asboblarning guruhchalari: urib chalinadigan rezonatorsiz sozlar (ksilofonlar va boshqalar), urib chalinadigan rezonatorli sozlar (ovoz beradigan plastinkalari ostida ma'lum hajmdagi rezonatorlar — trubkalar, bo'sh idishlar va h. k. o'rnatilgan metallofon, marimba, vibrafon va boshqalar), klavishli urib chalinadigan

sozlar (chelesta va boshqalar). Idiofonlarning guruhchalari: sozlanadigan (orkestr kolokoli, ko'ng'iroqchalar, gong va boshqalar), sozlanmaydigan (tarelkalar, tamtam, marakas, qayroq, qoshiq, safoil, likop, patnis, mislagan, zang va boshqalar) cholg'u asboblari. Musiqa cholg'u asboblari. ba'zida xalq va professional (orkestr) turlarga ham bo'linadi. Orkestr cholg'ulari kompozitor tomonidan yaratilgan, temperatsiyali tovushqatorga asoslangan ko'p ovozli musiqa asarlari ijrosiga moslashtirilgan. Xalq cholg'ulari esa ma'lum millat (elat) monodik musiqa ijrosi uchun qo'llaniladi va musiqiy tovush quroli bo'lish bilan birga, moddiy madaniyat mahsuli hamdir; mukammal shaklda xalq badiiy tafakkuri, nafasat tasavvurlari, ramziy ma'nolar aks etgan. Cholg'ular xalq hayotida sof estetik vazifa bajarishdan tashqari shomonbaxshilar, afsungarlar ruhiyatga ta'sir o'tkazishda, harbiylar, cho'ponlar, dehqonlar tomonidan boshqaruvchi, qo'rqituvchi, chorlovchi tovush quroli sifatida foydalanib kelingan. (7)

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, bolalarda musiqa tinglashga ishtiyoqni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishda musiqiy asarning o'rnini ham kattadir. Musiqa asarining kayfiyati, xarakterini mustaqil farqlash, taassurotlari haqida hikoya qilishga o'rgatish, vokal va cholg'u asarlaridan bahramand qilish va bu janrlar haqida tushuncha hosil qilish, ularni farqlashga o'rgatish. Marsh, qo'shiq va raqs haqidagi bilimlarini kengaytirish, o'zbek xalq kuylari bilan tanishtirib borish, doira va nog'ora sadolaridan bahramand qilish, qayroq, taxta qarsak bilan tanishtirish har bir musiqa o'qituvchisining oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, bolalarning musiqiy-ritmik harakatlarni bajarishi, ya'ni musiqaning tempi, ritmi, xarakteriga mos ifodali harakatlanishi, kuy qismlari almashishiga qarab harakatlarni o'zgartira olishi zarur. Yengil, prujinasimon yurish, yugurish, sakrash, olding va orqaga, yonga qadam tashlash, oldinga hakkalash, raqs harakatlarini sifatli bajarishga o'rgatish, musiqa ostida qatorlarga saflanish va mashqlar bajarish, qatorlardan doiraga shakliga o'tish, katta va kichik doiralar hosil qilish, bir nechta kichik doirachalarga bo'linishga o'rgatish, bolalarga o'zbekcha raqslar bilan bir qatorda turli xalqlar raqslarini o'rgatish, bolalarda raqsga oid ijodkorlikka undash va uning namoyon bo'lishini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash katta ahamiyatga ega. Musiqa o'qituvchisi nazoratida bolalarning qo'shiq kuylashi holati quyidagicha amalga oshiriladi: bolalarda ifodali, sof va tabiiy ovozda kuylashga o'rgatish, bolalarni ovozining yosh xususiyatlarini hisobga olib repertuar tanlash, to'g'ri nafas olish hamda kuylash ko'nikma va malakalarini shakllantirish, kichik ansambl bo'lib kuylash, solist bilan kuylashga o'rgatish, kuy ohangini to'g'ri ijro etilishiga erishish, shu bilan birga bolalarni ijrochilik cholg'ulariga qiziqtirish hamda ularni chalishga o'rgatish esa: doira, nog'ora, safoyil, quticha, taxta qarsak kabi cholg'ulari va ularda ijro etish usullari bilan tanishtirish, ovozidan farqlashga o'rgatish, kattalarga jo'r bo'lib zarbli orkestr hosil qilish juda yaxshi samara beradi.(6)

Bolalarda cholg'uchilikka oid ijodkorlikni shakllantirishda asosan, o'yinlar muhim ahamiyat kasb etadi. Qo'shiqlarni sahnalashtirish, davra qo'shiqlarida so'z, musiqa va harakatlarning bir-biriga mos bo'lishiga erishish, o'yinlarda musiqa mashg'ulotining barcha bo'limlaridan olingan bilimlarini mujassam holda namoyon etishga o'rgatish, obrazli harakatlarni bajarishda bolalarni umumiylikdan mustaqil va yakka bajarish sari boshlash, bolalarda obrazli tasavvur qilish, mustaqil fikrlash, ijodkorlik kabi hususiyatlarni shakllantirish va rivojlantirish o'quvchi yoshlarni musiqiy ta'limda cholg'u ijrochiligiga qiziqishini uyg'otadi.

6 yoshli bolalar bilishi lozim bo'lgan bilimlar:

-Musiqqa asarining shaklini mustaqil aniqlay olish;

-Tinglangan asarlarning nomi va ijodkorlarini bilish;

-Musiqqa asarining mazmunini tushunish va kayfiyatini farqlash;

-Bir oktava oralig'ida notalarni bilish, tovushqatorini kuylash; -Vokal va cholg'u musiqasini farqlash;

-Orkestr, simfoniya, opera va balet janrlari haqida umumiy tushunchaga ega bo'lish;

-Qo'shiq nomi va bastakorini bilish;

-Musiqaga mos mustaqil harakatlana olish;

-Kuy qismlari o'zgarishiga qarab harakatlarni o'zgartirish;

-Cholg'u asboblarni farqlay olish;

-Bolalar cholg'ularida ijro usullarini bilish;

-Mustaqil obrazli harakatlar o'ylab topa olish va bajara olish;

-Bayram ertaliklari va ko'ngil ochish soatlarida faol ishtirok etish.

Shu bilan birga 7 yoshli bolalar quyidagilarni bilishi kerak bo'ladi:

1. Kuylash va harakatlanishni musiqaga moslay oladi.

2. Tovushlarning balandlik, tembr, cho'zimlilik hususiyatlarini eshitish orqali farqlaydi.

3. Ma'lum raqs harakatlarini egallaydi.

4. Jamoa bo'lib va yakka raqsga tusha oladi.

5. O'yin, raqs va mashqlarda mimik harakatlarni aks ettira oladi.

6. O'zbek xalq cholg'u asboblarni ko'rinishi va ovoz tembriga ko'ra farqlaydi.

7. Bolalar cholg'ulari ansambli va orkestrida ijro etish malakalarini egallaydi.

8. Tinglangan va kuylayotgan kuy va qo'shiqlarini mazmunini anglaydi va bayon etadi.

9. To'rli musiqiy o'yinlarni mustaqil tashkil eta oladi.

10. Bayram ertaliklarida faol ishtirok etadi. (1,26) Ta'lim tizimida integrallashtirilgan mashg'ulotlarda musiqali didaktik o'yin psixologiyasi haqida ham

qisqacha to'xtalib o'tsak. Musiqa psixologiyasi psixologiya yo'riqlariga asoslanar ekan, bu tarmoq bolalarning tabiiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltiruvchi va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga mkon beruvchi musiqa pedagogikasiga uzviy bog'liqdir. Musiqani eshitish qobiliyati, musiqiy xotira, ritmni aniqlash, tekshirish kabi an'anaviy usullar bilan bir qatorda musiqa psixologiyasida musiqiy zehn, musiqiy iste'dod, qobiliyatlarni aniqlash, asarlarni o'rganish va ular ustida ishlash, kontsertlarda chiqish uchun tayyorgarlik ko'rish, bolalar va kontsert jamoasi bilan o'zaro munosabatlar bolalar bilan ishlashning aniq usullarini topishga yordam beradi. (2,30) Shu bilan birga o'yinli texnologiyalardan foydalanishda bir qator psixologik xususiyatlar ham namoyon bo'ladiki, buning oqibatida har bir bola o'zining shaxsiy imkoniyatlarini namoyish eta oladi. Ijtimoiy hayotda o'zi egallagan o'rinni barqarorlashtiradi. O'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini hosil qiladi. Mustaqil mashg'ulot qanday tuzilishi kerak va nimalardan iborat bo'ladi? Yuqorida aytib o'tganimizdek, mustaqil mashg'ulot uchun berilgan vazifa qanchalik aniq, konkret bo'lsa, o'quvchining vazifasi shuncha osonlashadi. Mustaqil mashg'ulot qanday kechishidan qat'iy nazar, uni ma'lum reja asosida olib borish yaxshi natija beradi. Quyida mutaql mashg'ulotlarning taxminiy tuzilishi va vaqtini keltiramiz: 1. Gamma, uch tovushliklar va turli mashqlarni ijro etish 10-15 daqiqa. 2. Yangi berilgan vazifani o'zlashtirish 15-20 daqiqa. 3. Dam olish uchun 5 daqiqa. 4. Oldin o'rganilgan vazifalarni takrorlash 20-25 daqiqa. Keltirilgan vaqtlar me'yori taxminiy bo'lib, uni belgilashda o'quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda vazifalar hajmining katta-kichikligiga qarab kamaytirish yoki, aksincha, ko'paytirish mumkin. Mustaqil mashg'ulot uchun keltirilgan taxminiy vaqtning jami 45-60 daqiqani tashkil etyapti. Bu bir qarashda kamdek ko'rinishi mumkin. Ammo mashg'ulotlar muntazam ravishda davom ettirilsa, ko'zlangan natijaga bemalol erishish mumkin. O'zbek xalq cholg'uchilarida ijroni o'rganayotgan yosh sozandalarda fortepiano bilan birgalikdagi ijro paytida ko'proq uchrab turadigan kamchiliklardan biri musiqa asari ijrosini fortepiano bilan bir vaqtda boshlay olmaslikdir. Bu paytda o'quvchining diqqati tamomila o'zining ijrosiga qaratiladi va natijada fortepiano jo'rliigi solistning ijrosi bilan bir vaqtga to'g'ri kelmay qoladi. Ijroni fortepiano bilan birgalikda boshlash ko'nikmasini shakillantirishda musiqa asarining birinchi tovushi boshlanishdan oldingi harakat hal qiluvchi rol o'ynaydi. Buni asarning boshlanishidagi dirijyorning qo'l harakati (auftakt)ga o'xshatish mumkin. Musiqa asari davomida cholg'uchi partiyasida ma'lum miqdorda pauzalar uchrab turadi. Bunday paytda fortepianodagi ijro, odatda davom etadi. O'quvchi pauzalarning necha taktligini eslab qolish bilan bir qatorda o'z ijrosining qachon boshlanishini ham puxta bilib olishi kerak. Bunda pauza davomidagi fortepiano ijrosini to'la anglab olishi yaxshi natija beradi. Bundan tashqari, musiqa asaridagi asosiy kuyning yo'nalishini aniqlab olish fortepiano jo'rliigida ijro etishda asosiy vazifalardan biridir. Ma'lumki, har bir musiqa asari ma'lum kuy (ohang) asosida

qurilgan bo‘ladi. Mana shu kuy fortepiano partiyasidami yoki solist partiyasidaligini ajrata bilish konsertmeyster bilan chalish vaqtida ijroning to‘laqonli bo‘lishiga yordam beradi. Fortepiano partiyasini yuzaki bilish cholg‘uchi uchun hetarli emas. Fortepiano partiyasi solistning partiyasi bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, musiqa asarining buzilmas kompozitsiyasini tashkil etadi. Shuning uchun haqiqiy ijro ulardan ansambl qonun-qoidalariga bo‘ysungan holda katta mehnatni talab qiladi. Cholg‘uchining fortepiano bilan birgalikdagi ijrosi qanchalik o‘z vaqtida boshlansa, musiqa asarini o‘zlashtirilishi shunchalik sifatli va tez bo‘ladi. Notaga qarab ijro qilish murakkab jarayon bo‘lib, u maxsus mashqlar yordamida o‘zlashtiriladi. Notaga qarab ijro etish jarayonini kuzatadigan bo‘lsak, unda quyidagi qismlarni ko‘rishimiz mumkin:

- nota ko‘rinishining o‘quvchi ongiga yetib borishi;
- o‘quvchi ongida qanday harakatni amalga oshirish kerakligining aniqlanishi;
- kerakli harakatlar yordamida berilgan notaning ijro etilishi.

Notaga qarab ijro etish jarayonining qanchalik tez sodir bo‘lishi nota ko‘rinishini qabul qili b (anglab), kerakli harakatni amalga oshirish tezligiga bog‘liq. Agar jarayonning biror qismi yaxshi ishlamasa, notaga qarab ijro etishda ko‘zlangan natijaga erishish qiyin bo‘ladi.(3,29) Notaga qarab ijro etishning murakkab taraflaridan biri shuki, musiqa asarining bir qismi ijro etilayotganda cholg‘uchi keyingi qismini ko‘rib, uning ijrosiga tayyorgarlik ko‘rishga tayyorlanadi. Tajribasiz o‘quvchilar ko‘p holda buning uddasidan chiqqa olmaydilar natijada, ularning ijrolari uzilib qoladi. Diqqat-e’tiborni bir maqsadga qarata bilish notaga qarab ijro etishning muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishini ta’minlaydigan omillardan biridir. Notaga qarab ijro etish qobiliyatini rivojlantirishda quyidagi amaliy mashqlar yordam berishi mumkin; eng oddiy musiqa, boshlang‘ich taktning birinchi yarmi ijro etilayotganda o‘quvchi o‘z e’tiborini shu taktning ikkinchi yarmiga qaratadi. Xuddi shu usul asarning keying taktlarini ijro etishda ham qo‘llanadi. Sozandada notaga qarab ijro eta olish qobiliyatini rivojlantirish muammosi va uni hal etishga qaratilgan ko‘rsatmalar musiqa pedagogikasida alohida o‘rin tutadi. Ko‘zga ko‘ringan ijrochi - o‘qituvchilarning fikricha, notaga qarab ijro etish sozandaning kundalik mashg‘ulotlari qatoridan o‘rin olishi shart. O‘quvchi muntazam ravishda notaga qarab ijro etish bilan shug‘ullangan taqdirda turli davrga oid bo‘lgan rang barang musiqa asarlari bilan tanishadi.(4,63)

XULOSA

Agar istisno tariqasida maktabgacha yoshdagi bolalarga estetik tarbiya berishni ko‘radigan bo‘lsak, bunda musiqaning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash asosida quyidagi xulosalarga kelishimiz mumkin: 1. Musiqa – bolalar estetik tarbiyasida asosiy o‘rin tutadi. 2. Bolalar musiqiy-estetik madaniyatini shakllantirish muammosi asrlar davomida ilm ahli uchun dolzarb muammo bo‘lib kelgan. Chunki jamiyat ma’naviyatini shaxs ma’naviyatining yuksakligi, qolaversa, bolalarning musiqiy estetik madaniyatning shakllanganlik darajasi tashkil etadi. 3. Hozirgi kunda

maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa mashg'ulotlari imkon darajasida tashkil etilgan, ammo kichik yoshdagi bolalarni estetik tarbilash uchun davr talabi asosida musiqa mashg'ulotlarini yanada takomillashtirish va qo'shiq o'rgatishda yangi texnologiyalardan foydalanishga undamoqda. 4. Bolalar ma'naviy-estetik tarbiyasini yanada takomillashtirish uchun mo'ljallangan tadbirlarda qo'shiq va raqslardan ko'proq foydalanish lozim. 5. Bolalarning musiqaga qiziqishini oshirish maqsadida muntazam tashkil etiladigan tadbirlarga o'zgacha ruh bag'ishlash kerak. 6. Demak, maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa vositasida kichik yoshdagi bolalarni musiqiy madaniyatini shakllantirishdan pirovard maqsadimiz xalq farovonligi, yurt tinchligi, Vatan taraqqiyotini o'zida mujassam qilgan Ozod va obod Vatan quradigan barkamol shaxslarni tarbiyalashdan iborat.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Omonullaeva D. Nazarov F. Burhonov D. Bolalar bog'chasida musiqa T.: O'qituvchi. 1990. 26-bet
2. Adabiyotlar: Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: O'qituvchi. 1993. 30-bet
3. Abdurahmonova H.Sh. Bolalar bog'chasida musiqaviy o'yinlar va bayram ertaliklari. T.:
4. O'qituvchi. 1993. 29-bet 4. Hasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm
5. ziyo. 2006. 63-bet 5. <https://fayllar.org/> 6. <https://uz.wikipedia.org/> 7. <https://goaravetisyan.ru/>

IMPORTANCE OF DEVELOPING MATERIALS IN ASSESSING LANGUAGE SKILLS IN TEACHING ENGLISH

Abbasova Shahnoza Sharifkulovna

Samarkand State Institute of foreign languages

Master Stage 2

Phd Normatova Nurjamal Normatovna

Annotation: This thesis is dedicated to highlighting the importance of developing materials in assessing language skills in teaching English.

Keywords: Language testing, consequential validity, construct validity, ethics, pedagogy, writing.

INTRODUCTION

Educators, researchers and language theorists need not remain passive victims of the assessment industry. George Hillocks, in his paper “Fighting Back: Assessing the Assessments”, argues that educators must confront assessment issues head on. By providing a list of questions educators and researchers can use to interrogate high-stakes writing tests, he in part lays the foundation for such an attack. His article, however, fails to provide a framework through which a coherent body of research related to the assessing of assessments can be developed.

MATERIALS AND METHODS

The basic format of Alberta’s English 30-1 writing exam is as follows: Students are given a maximum of three hours to complete two essay questions. These questions are linked thematically. The first question, the *Personal Response to Text Assignment*, is designed to stimulate student thinking for the second question, the *Critical/Analytical Response to Texts Assignment*. The exam permits students to respond to the questions from either a personal, critical or creative perspective. As well, the exam permits students to express their ideas in any form that they deem appropriate to the ideas they wish to express.

RESULTS AND DISCUSSION

Personal Response to Text Assignment. The suggested time for students to complete this assignment is between forty-five and sixty minutes. Before writing, students must read through four pages of print text and visual text provided. These texts are followed by a prompt which places them into context or which focuses the students’ attention to elements of the text that are most relevant to the writing prompt that follows. The prompt in the January, 2004 version of the exam read: “What do these texts suggest to you about the significance of our memory of the past? Support your

idea(s) with reference to one or more of the texts presented and to your previous knowledge and/or experience (Alberta Education, 2004, p. 7). Below the prompt, was a series of reminders for students:

- Select a *prose form* that is appropriate to the ideas you wish to express and that will enable you to effectively communicate to the reader;
 - Discuss ideas and/or impressions that are meaningful to you (p. 7).
- Four pages for planning and four pages for writing were provided.

This section of the exam is generally graded according to two, five-point analytic scales. The first scale, *Ideas and Impressions*, is focused on the quality of students' ideas, reflection and exploration of the topic. It also focuses on how effectively they support these ideas, reflections and explorations. *Presentation*, the second scale, focuses on:

- The effectiveness of voice and its appropriateness to the intended audience of the prose form the student has chosen;
- The quality of language and expression;
- The appropriateness of development and unifying effect to the prose form.

Markers are prompted to consider the proportion of error to the complexity and length of the response. The scale is somewhat relative; within different contexts certain types of errors will be scored more severely than others.

The assignment is generally marked using five, five-point analytic scales: (a) *Thought and Detail* is focused on how effectively the students' ideas relate to the assignment and on the quality of the literary interpretations and understandings the students develop; (b) *Supporting Evidence* is focused on the selection and quality of evidence and on how well the supporting evidence is integrated, synthesized and/or developed to support the student's ideas; (c) *Form and Structure* is focused on how well the student's organizational choices result in a coherent, focused, shaped and concluded discussion and in a unifying effect or a controlling idea that is developed and maintained; (d) *Matters of Choice* is focused on how effectively students' create voice through their use of diction, syntax, and other factors; (e) *Matters of Correctness* focuses on the student's correct use of sentence construction, usage, grammar and mechanics. Markers are required to consider the proportion of error in relation to length and complexity when assessing Matters of Correctness.

To determine what the exam values, one must look at the content, the scoring mechanisms and the structure which collectively constitute the exam. An analysis of the content and scoring mechanism reveals the following: The exam values knowledge about language structure – the structure of ideas, of paragraphs, of sentences. The exam also values knowledge about language as a tool through which one communicates ideas. To this end, it values idea formation and support, and it values the creation of

appropriate voice. Knowledge about voice is complex requiring knowledge about diction, syntax and punctuation.

An analysis of the exam's structure also reveals the knowledge and skills valued by the exam. Primary among these values is one's ability to generate, organize and effectively present one's ideas within tightly controlled timeframes. As a consequence of this emphasis on time controls, the exam also seems to place a value on one's ability to work effectively under pressure.

CONCLUSION

The discussion contained within this double issue is very important in terms of consolidating and expanding upon our current understandings of what counts as knowledge about language. This collaborative approach to defining knowledge is an essential element of academic discourse and it provides an effective platform upon which to build future practice. Current flawed language assessments, however, stand in the way of real progress in pedagogy. Collaborative approaches to challenging the validity of such tests will help remove this barrier. Additionally, through collaborative design, current problems can be avoided in future assessment development. Language theorists, seasoned educators, students and other stakeholders can work with assessment specialists to help them better understand the constructs they are measuring, and support them as they design tests that better reflect and support pedagogy. In fact, rather than minimizing the expectations for test validity on the basis of construct complexity and the difficulty involved in defining measurable constructs, assessment specialists should recognize the need to engage in collaborative design and should begin building research networks which include teachers, students, language and literacy specialists, curriculum developers and cognitive psychologists. Validity-based research provides both the rationale and the push for collaborative assessment design in language education. The issue is real, the time is now.

REFERENCES

1. Atwood, M. (2012). *Negotiating with the dead: A writer on writing*. New York: Cambridge University Press.
2. Britton, J. (2015). *The development of writing abilities (11-18)*. London: Macmillan Education.
3. Calkins, L. (2014). *The art of teaching writing*. Portsmouth, NH: Heinemann.
4. Dillard, A. (2019). *The writing life*. New York: Harper and Row.
- Elbow, P. (2011). *Writing with power: Techniques for mastering the writing process*. New York: Oxford University Press.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РОБОТ-ЧАНГЮТГИЧНИНГ ИШЛАШ ТАМОЙИЛИ ВА БОШҚАРИШ СТРУКТУРАСИ

*Доцент Х.Х. Таджиев,
Магистрант Зоҳид. Умурзоқов*

*Ислом Каримов номидаги
Тошкент давлат техника университети*

Анотация

Ушбу мақолада интеллектуал робот чангютгичнинг, ишлаш тамойили ва бошқариш структурасининг тузилиши ёритилган. Интеллектуал робот чангютгичларнинг энергия тежамкорлиги ва тозалаш сифати хақида малумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Датчиклар, алгоритм, бошқарув пулти, корпус, ғилдирак, Ли-ион аккумулятор, махсус чоткалар, чангютгич, плата

Энг муқобил конструкциясидаги интеллектуал робот чангютгич тузилиши ва дизайни кўрсатиб ўтилган. Замонавий фан ва технологиянинг ривожланиши саноат ва ишлаб чиқариш тармоғи ва ижтимоий соҳа объектлари учун ҳам хизмат қилмоқда. Ҳозирги вақтда инсон эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда тобора кўпроқ янги интеллектуал қурилмалар яратилмоқда. Шундай интеллектуал тизимлардан бири интеллектуал робот-чангютгич ҳисобланади. Ушбу мақолада автоном тозалаш робот-чангютгичининг конструкциясини яратиш ишлаш тамойилларининг масаласи кўрилган. Бундай интеллектуал робот-чангютгич тизимлар, биринчи навбатда, унинг мавжудлиги ёки иштирокида ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлиши мумкин бўлган саноат ва инсон фаолияти соҳаларида кенг қўлланилмоқда. Интеллектуал чангютгич-робототехник тизимларнинг асосий фарқловчи жиҳати шундаки, улар номаълум муҳитда ҳар қандай ҳаракатланувчи жисмлар ва тўсиқлар билан тўқнашувнинг олдини олиб, яқуний мақсадга эришиш қобилиятига эгалидир. Замонавий чангютгич роботлари уйни тозалаш вазифасини ўз зиммасига оладиган ва шу билан кўп фўйдаланувчининг вақтни тежайдиган самарали қулай ёрдамчилардир.

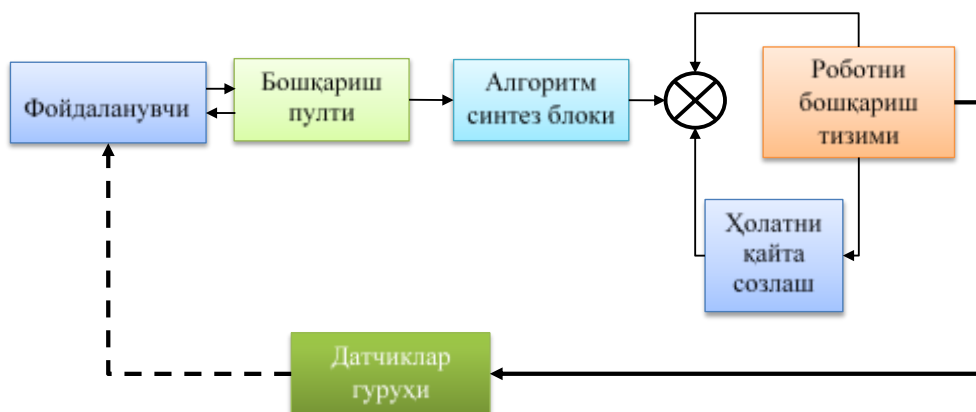
Интеллектуал чангютгич-робот қуйидаги ўлчамлар ва ишлаш тамойили билан тавсифланади.

Чангютгич-роботнинг баландлиги тахминан 10 см ва диаметри тахминан 30 см бўлган шарсимон, квадрат шаклида бўлади, аммо юмалоқ бурчакли моделлар мавжуд. Бундан ташқари ишлаш тамойили бўйича бир неча асосий босқичлар тасвирланган (1-расм).

1-Расм. Интеллектуал чангютгич роботининг ишлаш тамойли

Робот қаерда эканлигини билиш учун фойдаланувчи томондан бошқарув пульти орқали сигнал узатилади ва пулт экранни орқали фойдаланувчига маълумот узатади, унга бунинг датчиклар гуруҳи керак. Датчиклар гуриҳи тозалаш пайтида унинг хатти-ҳаракатларини ва уни амалга ошириш сифатини белгилайди. Фойдаланувчи томондан интеллектуал робот-чангютгичларига бошқарув пульти орқали техник топшириқларга мувофиқ тозалаш роботининг алгоритм синтезлаш орқали ҳаракатланиш харитаси ва модели асосида таркибий қисм элементлари ёрдамида ҳаракатланиши назарда тутилади. Робот ва объектнинг ҳолатини қайта созлаш ва координата траектория бўйича маълумотлар датчиклар гурҳи орқали амалга оширилади (3-расм). Роботнинг ҳаракатланиши ва бурилиш ҳаракатларини бажариши учун мехатрон модулдан фойдаланилади.

2-расм. Интеллектуал робот-чангютгичнинг структуравий блок схемаси.

Интеллектуал робот-чангютгичнинг структуравий

Схемаси асосида: - робот чангютгичнинг концептуал ва кинематик схемаси ишлаб чиқиш мумкин; - микроконтроллер турини танлаш мумкин; - роботнинг ҳаракатини автоматик режимда бошқариш схемаси ишлаб чиқиш мумкин; - роботнинг автоматик режимда ишлашини бошқариш дастурини ишлаб чиқиш мумкин.

Интеллектуал чангютгич-роботнинг ҳаракати электромотор ва кичик ғилдираклар ёрдамида амалга оширилади (3-расм). Чангютгич-робот корпусининг юқори қисмида жойлашган тугмалар билан бошқарилади. Аккумулятор билан жиҳозланган, унинг қуввати унинг узлуксиз ишлашини таъминлайди. Интеллектуал робот-чангютгичнинг таркибий қисмлари акс этган кўриниши 3-расмда келтирилган:

3-расм. Интеллектуал робот-чангютгичнинг қурилмасининг таркибий қисмлари

Интеллектуал робот-чангютгични функционал имкониятлари:

- Ишлаб чиқарилган йили. Бу аниқ мезон бўлиб туюлади, лекин кўпчилик буни эътиборга олмайди. Чунки интеллектуал технологиялар бир жойда турмайди-схемалар янгиланади, сенсорлар ва таркибидаги мехатрон ва бошқа таркибий қисмларнинг сифати деярли кундан кунга янгиланиб бормоқда;

- Ён чўткалар сони. Интеллектуал чангютгич-робот иккита ён чўтка керак. Чунки бу ҳолда у координаталар бўйлаб бурчаклар ва тагликларни осонгина тозалайди;

- Датчиклар гуруҳининг мавжудлиги, сезиш, тўқнашувни олдини олиш. Кўпгина замонавий робот чангютгичлари датчиклар гуруҳи билан жиҳозланган бўлиб, улар интеллектуал чангютгич-роботнинг ҳаракатланиш йўналишларини

созлаш ва маневр қобилиятини ошириш имконини беради ва улар x, y, z координаталар бўйлаб, турли мақсадларга ҳаракатланишини таъминлайди. Барча замонавий интеллектуал чангютгич-робот моделларда датчиклар гуруҳи мавжуд. Улар яқин атрофда тўсиқ борлигини билдиради, шундан сўнг робот ўз траектория бўйлаб координатасини ўзгартиради. Аксарият моделлардаги техник кўриш тизим ёки тактил датчиклари корпуснинг каучук бампери остида жойлашган. Улар яқин атрофдаги ҳар қандай объектда тўсиқ мавжудлиги ҳақида сигнал беради, шундан сўнг чангютгич-робот тескари йўналишда ҳаракатлана бошлайди;

- Намли тозалаш режимининг мавжудлиги. Бугунги кунда намли тозалашни амалга оширадиган чангютгич-роботларга талаб катта;

- Масофавий бошқариш. Масофадан бошқариш пултининг мавжудлиги тозалаш жараёнини сезиларли даражада осонлаштиради. Робот симларга ўралашиб қолса ёки бирон бир тўсиқни четлаб ўта олмаса ҳам, фойдаланувчи масофадан бошқариш пулти ёрдамида унинг йўналишини ўзгартириши мумкин. Шуниси эътиборга лойиқки, бугунги кунда масофадан бошқариш пулти асосан премиум-класс қурилмалари билан жиҳозланган;

- Зарядлаш усули. Баъзи робот чангютгичлар қувватни ўз-ўзидан қайтариш ва тиклаш имконини берувчи қулай зарядлаш базасига эга.

Юқоридагиларга асосланиб, кўриб чиқиладиган мақола, айниқса, уйдаги бир нечта фойдаланувчи учун, шунингдек, жисмонан имконияти чекланган одамлар учун долзарб қурилма сифатида қаралади. Мақолада интеллектуал робот-чангютгичнинг илшаш тамойиллари, бошқаришнинг структуравий блок схемаси ва интеллектуал робот-чангютгичнинг қурилмасининг таркибий қисмлари ҳақида маълумотлар келтирилган. Бу кўриб чиқилган интеллектуал робот-чангютгичнинг қурилмасининг таркибий қисмлари ҳақидаги маълумотлар фойдаланувчи учун ва ишлаб чиқарувчи учун кенг имкониятлар яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Евгений Юревич. Основы робототехники — М, 2011. 416 с.
2. Чуркин. Материаловедение. Технология конструкционных материалов. ТГУ, Тольятти, 2011. (дата обращения: 11.05.2020)
3. Медведев А. Бессвинцовые технологии монтажной пайки. Что нас ожидает? Электронные компоненты, 2004. №11. с. 29 - 34.
4. Т. В. Asafa, Т.М. Afonja, "Development of a vacuum cleaner robot", Mechanical Engineering Department, Ladoke Akintola University of Technology, P.M.B. 4000, Ogbomoso, Nigeria Received 20 October 2016; revised 9 March 2017; accepted 9 July 2018.
5. S Monika, K. Manjusha, S. Prasad, B. Naresh, "Design and Implementation of Smart Floor Cleaning Robot using Android App", International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE)ISSN: 2278-3075, Volume-8 Issue-4S2 March 2019.
6. Explain Algorithm and Flowchart with Examples [Электронный ресурс] URL: <https://www.edrawsoft.com/explain-algorithm-flowchart.html> (дата обращения: 15.05.2020).

GAPLAR TAHLILIDA FOYDALANILADIGAN LISONIY METODLAR

Gofforova Muslima Abdusadir qizi
SamDCHTI, 2- kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola, matn tuzilishi, ularning tahliliy holatlari, hamda gap tahlilida lisoniy metodlarning qo'llanilishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit soʻzlar: lison, lisoniy birliklar, lingvistika, matn, mikromatn, makromatn, stilistika, uslub, uslubshunoslik, publisistik uslub, badiiy uslub, mazmuniy oʻq, kompozitsion butunlik.

Ключевые слова: язык, языковые единицы, языкознание, текст, микротекст, макротекст, стилистика, стиль, методология, публицистический стиль, художественный стиль, ось содержания, композиционное целое.

Key words: the concept of language, linguistic units, linguistics, text, microtext, macrotext, stylistics, style, journalistic style, artistic style, content axis, compositional unity.

KIRISH

Dunyo tez sur'atlarda, jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Shuningdek, til ham. Tilshunoslar tomonidan kundan kunga turli til xususiyatlari topiladi, keng ommaga taqdim etilishidan oldin ushbu lisoniy birliklar o'rganilib, tahlil qilinmoqda. Albatta, barcha izlanishlarning natijasi va samarasi, avvalo, insoniyatning foydasi uchun, uning erkin muloqot qila olishi, ham yozma, ham og'zaki nutqda qisqa va lo'ndalikka shuning bilan birgaaniqlikka erishishi uchun xizma qiladi.

Yuqorida keltirilgan mavzuning tahlili ham aynan hozirgi davr tilshunosligida kattaahamiyat kasb etib borayotgan mavzularning biri hisoblanadi. Avvalo, ko'pchilikka biroz notanish tuyulishi mumkin bo'lgan "lisoniy" so'zining lug'aviy ma'nosini tahlil qilaylik.

Ushbu so'zni ko'pchilik mashhur arbob, turkiy tillarning rivojiga beqiyos hissa qo'shgan Alisher Navoiyning arab tilida bitilgan "Lison ut-tayr" nomli dostonida eshitgan va uning "Qush tili" deb tarjima qilinishi ham ko'pchilikka sir emas. Biroq, asli arab tiliga mansub bo'lgan ushbu so'zni ma'nosi o'zbek tilidagi "til" so'zidan ko'ra kengroq va salmoqliroqdir.

"lison" so'ziga O'zbek tilining izohli lug'ati kitobida quyidagicha ta'rif berilgan.

Lison- til

-Rusiya xalqi xat va lison o'rganmoqqa bizni taklif qilsa, murodi yomon emasdir, — dedi Furqat. (S. Abdulla, «Mavlono Muqimiy»)

Men Bobur Mirzoga kichikligidan ilm o'rgatdim, lison o'rgatdim. (P. Qodirov, «Yulduzli tunlar»)

Lisoniy- tilga oid, tilga tegishli

Misol uchun: Lisoniy birliklar

Bunday lisoniy vositalar poetik matnda ikki tomonlama yo'naltirilgan bo'lib, birinchidan, go'zallik tushunchasining darajasini orttiradi. (O'TA)

Demak, lisoniy so'zining zamonaviy ma'nosi "tilga oid" degani ekan. Zamonaviy tilshunoslikda esa bu so'z ko'pincha "lingvistik" so'zi bilan almashadi va o'ziga xos va mos ma'no kasb etadi.

Shunday qilib, yuqoridagi mavzumizning nomini "Mikromatnlarning lingvistik xususiyatlari" deb aytsak ham bo'ladi, shunda mavzuning asl mohiyati yanada zamonaviy ahamiyat kasb etadi.

Ko'pchilikka ma'lum bo'lganidek, matn tilshunoslikning alohida sohasi, yo'nalishi sifatida shakllandi va muttasil rivojlanib kelmoqda, yangidan yangi nazariy umumlashmalar qilinmoqda.

METOD VA METODOLOGIYA

Avvalo, shuni ta'kidlash lozimki, matn tushunchasini material jihatdan belgilash va ta'riflashda mutaxassislar o'rtasida turlicha fikrlar mavjud. Ayrim tilshunoslar faqat yozma shakldagi yahlit nutq yoki nutq parchasini matn deb hisoblaydilar. Matnning lingvistik tadqiqot ob'yekti sifatida o'rgangan I. R. Galperin esa:

"Matnning ontologik va funksional belgilarini namoyon etadigan yetakchi jihatlardan biri sifatida yozma hujjat tarzida reallashadigan tugallanganlik" ekanini alohida ta'kidlab ko'rsatadi. Uning fikricha, matn yozuvda qayd etilgan nutqiy asardir. Umumiy qarashlardan xulosa qilsak, matn gapdan ko'ra yirikroq hajmli aloqa vositasi, nutqiy faoliyat mahsuli, muayyan qonuniyatlar asosida shakllangan yozma nutq ko'rinishidir. Matn hajm belgisiga ko'ra ikkiga ajratiladi: **Minimal matn** (mikromatn) va **maksimal matn** (makromatn). Shuni ham aytib o'tish kerakki, ayrim adabiyotlarda matn hajm jihatidan uchga ajratilgan: kichik, o'rta va katta hajmli matnlar.

Endi fikr yuritaylik, qanday matnlar mikromatnlarga misol bo'la oladi. Bunga javob topish uchun esa biz matnning eng asosiy **lisoniy xususiyatlaridan** biri bo'lgan stilistika, ya'ni uslubshunoslik xarakteriga o'z e'tiborimizni qaratmog'imiz lozim.

Stilistika sohasiga ko'ra, telegramma, ma'lumotnoma, ariza, ishonch xati, tushuntirish xati hamda vaqtli matbuotda chiqadigan e'lon va kichik xabarlar kichik hajmdagi matnlar sanaladi va ular publitsistik uslubning birliklari hisoblanadi va o'zida ulkan mazmunni jamlashiga qaramasdan ularning hajmi bir nechta gap yoki jumladan oshmaydi.

Aytaylik, ma'lum bir voqea yuz berdi. Ma'lum bir aholi punktida, meteorit parchalari tushdi. Ommaviy axborot vositalarida ushbu ma'lumotlar turli xil talqinlarga ega bo'lishi mumkin:

Misol uchun:

“Bugun noyob voqea yuz berdi! Murashino qishlog'ining aholisi, erta tongda uyg'onganida, yerga mayda toshlar yoyilganligini ko'rishdi. Endi kichkina qishloq aholisiga asfalt yo'llar kerak emas. Murashinoga sayyohlik turlarini tashkil etishga qaror qilindi. Har bir inson g'ayrioddiy tabiiy hodisaning afzalliklaridan bahramand bo'lishi mumkin!” Yoki, aksincha:

“Bugun Murashino qishlog'ida tosh yog'ingarchilik bo'lib, ushbu hodisahosilgajiddiy zarar yetkazdi va mahalliy aholining uylariga sezilarli darajada ziyon yetdi. Ayni paytda uylarning holatini tiklash bo'yichamuhim chora-tadbirlar ko'rib chiqilmoqda, odamlar o'zlarining odatiy hayotlariga qaytish uchun tartib o'rnatishga harakat qilishmoqda”.

Ushbu mikromatnlar jurnalistik uslubining lug'ati bilan boyigan bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega va hissiyotlarga asoslangan ekspresiv xarakterga ega. Bu shuni anglatadiki, ushbu yo'nalishda ijobiy va salbiy baholarga ega so'zlar mavjud. Bundan tashqari, ma'ruzachi odamlar tomonidan osongina qabul qilinadigan har qanday analog va metaforalardan foydalanadi.

Yoki mikromatnni badiiy uslub tomonidan talqin etiladigan bo'lsa, biror mavzuni yoritishga bag'ishlangan qatralar, xalq donishmandligini ifodalaydigan maqol, matal va aforizmlar, miniatyuralar, hajviy asarlar, nomalar, she'r va she'riy parchalar, umuman, kichik mavzuni qamrab oluvchi bir necha gaplardan iborat yaxlit bir butunlik tushuniladi. Matnning ichki tomonini mazmun yaxlitligi, tashqi tomonini esa turli shakldagi bog'lamlar, bog'lovchilar va sintaktik vositalar birlashtirib turadi. Masalan:

Talantsiz yozuvchi tovuqqa o'xshaydi. Yong'oqdek tuxum tug'adi-da, qaqog'lab olamni buzadi!(O'.Hoshimov) Yoki:

Sevgi nima? Insoniyat paydo bo'ptiki, shu savol ustida bosh qotiradi. Ammo javob topolmaydi. Agar inson sevgining barcha sir-asrorlarini bilganida edi, uning modeli – qolipini yaratgan bo'lardi. Sevgi hech qanday qolipga sig'magani uchun ham sirli vaabadiydir

(O'.Hoshimov).

TADQIQOT NATIJASI

Yuqorida mikromatn deb atash mumkin bo'lgan ikkita parchani keltirildi. Tarkiblanish jihatidan birinchisi ikkita gapdan tuzilgan. Mazmunni birlashtirishga xizmat qiladigan hech qanday sarlavha berilmagan. Bu vazifa tovuq va u bilan bog'liq so'zlarga yuklatilgan (tovuqtuxum-qaqog'lamoq). Iste'dodsiz yozuvchi birinchi gapda tovuqqa o'xshatilmoqda. Ikkinchi gap esa bu o'xshatishni to'laroq izohlash yoki

sababini ko'rsatish uchun keltirilgan. Ya'ni, iste'dodsiz yozuvchi tovuqqa o'xshatildi, ammo tovuqning qaysi sifat va xususiyatiga? Muallif munosabati ikkinchi gapda tugal ifodasini topgan. Matn butunligini ta'minlashda tovuq-tuxumqaqog'lamoq so'zlari **mazmuniy o'q** vazifasini bajarmoqda. Keyingi kichik hajmli matnni oladigan bo'lsak, ushbu matnning ichki mazmuni savol shaklidagi sarlavha orqali oshkor qilingan. Matn 4 ta gapdan tashkil topgan. Butunlikni ta'minlayotgan vositalar sirasiga izchil va tugal ohang, ammo bog'lovchisi, agar bog'lovchisi va matnning **mazmuniy o'q**ini tashkil qiluvchi sevgi so'zi kiradi. Demak, masala savol shaklida qo'yilyapti va unga matn orqali javob berilyapti. Ya'ni, Sevgi nima? Sevgi - sirli vaabadiy tushuncha.

O'tkir Hoshimovning "Daftar hoshiyasidagi Bitiklar"turkumiga kiritilgan **Sadoqat** deb nomlanuvchi lavhada boshqacharoq holatni ko'rishimiz mumkin.

Qadim zamonda bir yurt bor ekan. Xalqi mehnatkash, podshosi odil, hayoti tinch, turmushi farovon ekan. Boshqa bir mamlakatning shohi g'ayrligi kelib, o'sha yurtni bosib olmoqchi bo'пти. Biroq daf'atan hujum qilishga jur'at etolmay, o'sha yurtga o'z xufiyasini yuboribdi. «Qanday qilib bo'lmasin, podshoning ishonchiga kirasan, yurtning sir-asrorini bilib kelasan» debdi.

Xufiya o'sha yurtga boribdi. Vaqti kelib, chindan ham podshoning ishonchiga kiribdi, mulozimlaridan birigaaylanibdi. So'ng, o'z mamlakatiga qaytib borib, shohiga «Bu yurtni olib bo'lmaydi!» debdi. «Nima, qal'asi mustahkammi?»-deb so'rabdi shoh. «Gap qal'ada emas»,debdi xufiya. «Bo'lmasa gap nimada o'zi?»-debdi shoh darg'azab bo'lib. Shunda xufiya o'zi guvoh bo'lgan bir voqeani aytib beribdi:

-Bir kuni o'sha podsho shikorga chiqdi. Yonida qirq nafar yigiti ham bor edi. Men ham ularga qo'shildim. Podsho uchqur bir kiyik ortidan ot qo'ydi. Hammamiz unga ergashdik. Kiyik cho'qqiga qarab yugurdi. Podsho ham uning ortidan ot surib ketaveradi. Bir mahal kiyik cho'qqi tepasiga etganda tubsiz dara ustidan sakradi-da, narigi cho'qqiga o'tib ko'zdan g'oyib bo'ldi. Podsho noiloj jilov tortib, ortidan tushdi. Terlab ketgan edi. Yonidan ro'molcha chiqarib, peshonasini artmoqchi bo'lgan edi, nogahon shamol kelib, ro'molchani daraga uchirib ketdi. SHunda qirq yigitning hammasi o'zini tubsiz jarlikka otdi. Qanchasi parcha-parcha bo'lib ketdi. Qanchasi mayib-majruh bo'ldi. Omon qolgan bir yigit ro'molchani olib chiqib, podshoga topshirdi. U yurtda bunaqa yigitlar ko'p. Bunaqa yurtning engib bo'lmaydi...

Mazkur matn sadoqat haqida, Vatanga, yurtga vafodorlik haqida bitilgan kichik hajmli asardir. Biz matnning nima haqda ekanligini dastlab sarlavhadan bilib olamiz. Bu so'z mikromatnning ichida boshqa qaytarilmaydi, lekin sarlavha sifatida kelgan shu so'z matnning ham **motivatsion yaxlitligini** ham **kompozitsion butunligini** ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Shunga ko'ra yozuvchi **mazmuniy o'q**ni nom darajasiga ko'tarish orqali maqsadiga to'la erishgan deyishimiz mumkin. Ammo, shuni aytib o'tish kerakki, hamma nomlar ham bunday vazifani bajaravermaydi.

MUHOKAMA

Ba'zi mutaxassislar ba'zan bittagina gap ham mikromatn tushunchasiga teng kelishi mumkin degan fikrni ilgari surishgan. Masalan:

“Bahor...”

Bu jumlada «ona tabiatning jonlanishi», «maysalarning asta bosh ko'tarishi, ya'ni hammayoqning ko'm-ko'k tusga kirishi», «atrof-muhitning go'zallikka burkanishi», “bahoriy iforning yoyilishi” kabi yashirin mazmun mavjuddir. Lekin bu tipdagi ko'rinishlarni tom ma'noda matn deb atash mumkin emas. Chunki matn struktural jihatdan gapdan ko'rayirikroq sintaktik butunlik. Demak, u gaplardan tashkil topishi kerak. Yashirin mazmun sifatida havola qilinayotgan ma'nolar so'zning ma'no strukturasi bilan bog'liq. Mazkur gap o'zidan keyin keladigan izohlovchi yoki kengaytiruvchi gaplar bilan bir butunlik hosil qilgandagina matn deyish til jihatidan to'g'ri bo'ladi. Agar yashirin mazmunga qarab xulosa chiqaradigan bo'lsak, istalgan so'zni matn deyishimiz mumkin bo'ladi. Masalan, ona, vatan, muhabbat kabi so'zlarni oladigan bo'lsak, bu so'zlarning ham moddiylashmagan yashirin ma'nolari mavjud va ular mazkur so'zlarni talaffuz qilishimiz bilanoq, ko'z oldimizda u yoki bu tarzda namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mikromatn lingvistika va uslubshunoslikda ulkan ahamiyatga ega soha bo'lib, uning asosiy lisoniy xususiyatlaridan biri insonlarga axborotlarni qisqa va lo'nda, shuningdek ixcham hajmda yetkazishdan iboratdir. Albatta, matnning yozma va yoki og'zaki ekanligi, qaysi uslubda bo'lishligi, shuning bilan birga matndagi so'zlarning estetik jihati, badiiy bo'yoqdorlik darajasi ulkan ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Galperin I.R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. M., 1981.
2. O'zbek tili stilistikasi, T., 1983; Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo., Nutqmadaniyati va uslubiyatasoslari. T., 1992.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati 1981.
4. Ўткир Ҳошимов. Дафтар хошиясидаги битиклар. –Т.: Шарк, 2005.
5. To'xsonov M. Mikromatn va uning kommunikativ yahlitligi // O'zbek tili va adabiyoti, 1990, 5 - son, 66 - 69 - betlar.
6. Yo'ldashev M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi. Filol.fan.dokt...dis.- Toshkent, 2009.3

RAQAMLI AXBOROTLARNI TALIM JARAYONIDA QO'LLASH

Yoqubjon Qosimov Tojiboevich

Namangan viloyati Kosonsoy tumani

1-son kasb-hunar maktabi Raqamli axborotlarni

kompyuterda qayta ishlash o'qituvchisi

ANNOTATSIYA: Maqolada raqamli axborotlar, bulutli texnologiyalar, ta'limda raqamli axborotlardan foydalanish, raqamli axborotni ta'lim tizimi vositalari, raqamli axborotni ustunliklari, narsalar interneti (Internet of Things, IoT), kengaytirilgan haqiqat (AR), virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR) haqida tushuncha berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli axborot, ta'limda raqamli axborot, narsalar interneti (Internet of Things, IoT); kengaytirilgan haqiqat (AR); virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR)

KIRISH: Bugungi kunda raqamli axborotlar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta axamyatga ega. Biz ilgari ta'lim dasturlarini an'anaviy usuli ya'ni ma'ruzani yirik xajmli kitoblar va qo'llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatining u qadar yuqori bo'lishini ta'minlamagan. Xozirda ta'lim sifatini ko'tarishda ta'limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan. Ta'lim tizimining hozirgi holati noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Ta'lim oluvchi tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o'zlashtirish an'anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu axborotlar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o'qitish usullarini qo'llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Raqamli axborotni o'zi nima degan savolga quyidagicha javob beramiz: bu

– xo'jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo'lib. unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko'rinisdagi katta ma'lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an'anaviy ho'jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3D-texnologiyasini, bulutli texnologiyalarni. masofaviy meditsina xizmatlari ko'rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yetishtirish va uni

yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin. Biz bu maqolada ta'lim tizimida raqamlashtirishni o'rniga to'xtalib o'tamiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Raqamli axborotlar orqali ta'lim berilsa ta'lim oluvchilarga ta'lim olish usullari osonlashmoqda. Bunda esa ta'lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalari, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Ta'lim beruvchilarga bunday vositalar bilan dars mashg'ulotlar o'tkazish ta'lim sifatini oshirishni ta'minlaydi. Onlayn darslarda raqamli axborotlar qo'llanilishi yaxshi samara berishi xammamizga ma'lum. Masalan, televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta'lim olishning bir turi deb olsak bo'ladi.

Demak, raqamli ta'limda:- xohlagan joyida va xohlagan vaqtda ta'lim olish imkoniga ega;

- internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;

- ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'taradi;

- vaqt va mablag` sarfini keskin kamaytiradi;

-“raqamli dunyo”da yo`qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega bo`lishgi kabilar. Raqamli ta'lim tizimini yuksalishiga Wi-Fi zonalar IT parklar ochilishi katta xizmat qiladi. Ta'lim beruvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini o`stirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish imkoniyati tug`iladi. Bu esa o`z navbatida ta'lim beruvchilarni o`z ustida ko`proq ishlashi va raqobat tufayli ta'lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari raqamli texnologiyalar yana sun'iy intellekt texnologiyasini joriy etish soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash, firibgarliklarni oldini olish, ma'lumotlarni tahlil qilish va takrorlanuvchi jarayonlarni avtomatlashtirish hamda shaffoflikni oshirishda qo'l kelsa, katta hajmli ma'lumotlar — Big data esa soliq organlariga kelib tushadigan katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tushumlarni yanada yaxshiroq bashorat qilish hamda to'lovchilar va soliq organlari o`rtasidagi hujjat almashinuvini yaxshilash imkoniyatini beradi.

Raqamli axborotlarni o'zlashtirish insoniyat tarixidagi boshqa innovatsiyalarga qaraganda tezroq sodir bo'lmoqda: bor-yo'g'i yigirma yil ichida raqamli axborotlar rivojlanayotgan mamlakatlar aholisining qariyb 50 foizini qamrab olishga va ularning yordami bilan jamiyatlarni o'zgartirishga muvaffaq bo'ldi. Masalan, sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellektdan foydalanishga asoslangan ilg'or texnologiyalar inson hayotini saqlab qolish, kasalliklarni aniqlash va umr ko'rish davomiyligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ta'lim sohasida virtual o'quv muhiti va masofaviy ta'limning ta'minlanishi talabalarga boshqa imkoniyatga ega bo'lmagan dasturlarda qatnashish imkonini berdi. Bundan tashqari, blokcheynga asoslangan tizimlardan foydalanish orqali davlat xizmatlaridan foydalanish qulay bo'ladi, ularni ta'minlovchi institutlar

mas'uliyatini oshiradi va sun'iy intellektdan foydalanish natijasida jarayonlar kamroq byurokratik bo'ladi. Katta ma'lumotlar, shuningdek, yanada moslashuvchan va aniq siyosat va dasturlarga olib kelishi mumkin.

Quyida raqamli axborotlar bazilariga to'xtalib o'tamiz: bulutili texnologiyalar –internet foydalanuvchisiga on-layn xizmat sifatida kompyuter resurslarini taqdim etiladigan ma'lumotlarni qayta ishlash texnologiyalaridir.

Raqamli axborotlar - narsalar interneti (Internet of Things, IoT). Raqamli axborotga asoslangan asosiy texnologiyalardan biri bu narsalar internetidir. Ko'pgina maishiy texnikaning elektr tarmog'iga ulanganligi odatiy holdir, lekin asta-sekin jismoniy dunyoning tobora ko'proq ob'ektlari Internetga ulanadi, bu esa ma'lumot to'plash va hatto ushbu ob'ektlarni masofadan turib boshqarish imkonini beradi. Darhaqiqat, Internetda ob'ekt va tashqi dunyoning turli parametrlarini o'z ichiga olgan va Internet orqali ob'ektni boshqarish imkonini beruvchi jismoniy ob'ektning virtual nusxasi paydo bo'ladi. Narsalar internetiga misol qilib, kinoteatrdagi proyektor kabi qurilma texnik qo'llab-quvvatlash xizmatiga aniqlangan nosozlik va rejadan tashqari ta'mirlash doirasida almashtirilishi kerak bo'lgan ehtiyot qismlar ro'yxati haqida signal yuboradi. .

Raqamli axborotlar- kengaytirilgan haqiqat (AR). Eng istiqbolli - bu virtual dunyodan real dunyoga ob'ektlarni qo'shish imkonini beruvchi to'ldirilgan reallik texnologiyasi. Tasavvur qiling-a, ko'chada yurib, atrofingizdagi narsalar va odamlar haqida qo'shimcha ma'lumotni ko'rasiz. Kengaytirilgan haqiqat misollari allaqachon mavjud va faol qo'llanilmoqda, ba'zi istiroxat bog'larida siz jismoniy dunyodagi ob'ekt va virtual dunyo o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatadigan belgilarni allaqachon ko'rishingiz mumkin. To'ldirilgan reallik elementlariga ega o'yinlar faol tarqalmoqda, kiyim-kechak sotiladigan do'konlarda virtual oyna va jihozlash xonalari mavjud, to'ldirilgan reallik allaqachon avtomobillarda sinovdan o'tkazilmoqda. Shu bilan birga, to'ldirilgan reallik texnologiyalaridan faol foydalanish yo'lida hal qilinishi kerak bo'lgan masalalar ham mavjud. Masalan, geopozitsiyani aniqlash vositalarining aniqligi hali ham etarli emas yoki jismoniy dunyo ob'ektlarini ularning virtual nusxalari bilan bog'lash uchun kompyuterda ko'rish texnologiyalari nomukammal. Biroq, ishonch bilan aytish mumkinki, yaqin kelajakda ushbu texnologiya yutuq bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

XULOSA

Raqamli axborotlar- virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR). Insonning virtual haqiqatda bo'lishiga imkon beruvchi texnik qurilmalarning paydo bo'lishi ushbu axborotlarni ko'ngilochar sohada talabga aylantirdi. Virtual haqiqatning dubulg'alari va kostyumlari, ixtisoslashtirilgan xonalar sizga noma'lum dunyoga kirishga imkon beradi, bu sizning barcha harakatlaringiz virtual olamdan javob berish uchun dasturlashtirilgan, bu sizga o'zingizni 100% ga cho'mish imkonini beradi. Ta'lim

sohasida VR o'quvchilarning bilim olish uslubini o'zgartiradi. Sinf xonalarida VR dan foydalanish o'quvchilarga bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirish va qiyin tushunchalarni tasavvur qilish orqali o'rganishga yordam beradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki raqamli axborotlarni turli sohalarga nafaqat ta'lim tizimiga joriy etilishi mamlakat ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda katta rol o'ynaydi. Zamonaviy ta'limni tashkil etish va ta'lim samaradorligini ortishiga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Грегг Б. «Производительность систем: Enterprise и Cloud», 2014.
2. https://koptelov.info/publikatsii/digital_technology
3. Bakiyeva, F., & Mirzahmedova, N. (2019). EFFICIENCY OF ONLINE TRAINING. *Theoretical & Applied Science*, (11), 56-58.
4. Bakiyeva, F. R., Primkulova, A. A., & Mirzahmedova, N. D. (2020). Smart And Development Of Modern Education.
5. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. *Наука, техника и образование*, (4 (10)), 180-182.
6. Абдурахманова, Ш. А. (2017). Развитие педагогической науки в Республике Узбекистан. *Молодой ученый*, (1), 428-430.
7. Sh.A.Abduraxmanova, & X. Jo'rayev. (2022). MODERN WEB TECHNOLOGIES USED IN PROFESSIONAL EDUCATION. *Conference Zone*, 178–179. Retrieved from <http://conferencezone.org/index.php/cz/article/view/248>
8. Shaxnoza Abduhakimovna Abduraxmanova. (2022). INDIVIDUALIZATION OF PROFESSIONAL EDUCATION PROCESS ON THE BASIS OF DIGITAL TECHNOLOGIES. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 65-67. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/721>
9. Shahnoza, A. (2019). ABOUT ONE ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS'INTELLECTUAL SKILLS USING MULTIMEDIA INTERACTIVE ESTS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).
10. Абдурахманова, Ш. А. (2018). ОБ ОДНОМ АСПЕКТЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ УМЕНИЙ В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ. In *АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО И ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ* (pp. 12-14).

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TARTIBGA SOLUVCHI NORMATIV HUQUQIY MANBALAR

Erejepova Ulmeken Duysenova

Yuridika fakulteti, Huquq va biznes ixtisosligi

2-kurs magistranti

Annotatsiya. O‘zbekistonda tadbirkorlik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari mujassamlashgan, yaqqol namoyon bo‘ladigan hamda tez rivojlanib borayotgan va harakatchan sohasiga aylanib bormoqda. Mamlakatda bozor munosabatlarning shakllanishi va iqtisodiy taraqqiyotida uning o‘rni va roli tobora sezilarli tus olib bormoqda. Shu jihatdan, respublikamizda tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish asoslidir. Ushbu maqolaning maqsadi ham tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy manbalarni tahlil qilish hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston Respublikasi Konstituciyasi, tadbirkorlik, normativ-huquqiy hujjatlar, manbalar.

Tadbirkorlik jamiyatda ijtimoiy va iqtisodiy sohalardagi mavjud muammolarni hal qilishda va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida katta rol o‘ynaydi. U ishlab chiqarish, ish bajarish, xizmat ko‘rsatish sohalarida yangi ish o‘rinlari yaratib, aholini ish bilan ta‘minlash va ishsizlikni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlarda ham, O‘zbekistonda ham har yili yaratilayotgan yangi ish o‘rinlarining yarmidan ortig‘i kichik va xususiy tadbirkorlikka to‘g‘ri keladi. Demak, tadbirkorlik aholining ish bilan bandligi, mehnat va iqtisodiy faolligining o‘sishi va buning natijasida uning daromadlarining oshishiga katta hissa qo‘shadi. Bu jarayonning ikki oqibatini e‘tiborga olish lozim: bir tomondan, aholining moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarining o‘sishi, kengayishi bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ularni to‘laroq qondirish imkoniyatlarining yaratilishidir. Bu pirovard natijada aholi hayotini yaxshilash, turmush darajasini ko‘tarish, farovonligini oshirishni ta‘minlaydi. Tadbirkorlikning rivojlanishi bilan uning mazkur sohadagi roli ortib boradi.

O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunida (2000-yil 25-may) “tadbirkorlik” va “tadbirkor” tushunchalariga quyidagicha ta‘riflar berilgan: “Tadbirkorlik faoliyati (tadbirkorlik) - tadbirkorlik subyektlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan, tavakkal qilib va o‘z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foйда) olishga qaratilgan tashabbuskor faoliyat”. “Tadbirkor - yuridik shaxs tashkil etgan holda ham, etmagan holda ham tadbirkorlik faoliyati bilan doimiy asosda shug‘ullanuvchi jismoniy shaxs”.[2:25].

Ma'lumki, tadbirkorlik jamiyatda amal qiladigan qonunlar doirasida amalga oshiriladigan faoliyatdir. Tadbirkorlik faoliyati amaldagi umumiy va maxsus me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solib turiladi. Har bir tadbirkor o'z faoliyati sohasiga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ulaming talablari va ular yaratadigan imkoniyatlarni yaxshi bilishi lozim. Shundagina u o'zining qonuniy huquqlarini bilib oladi, huquqlari va manfaatlarini himoya qila oladi, o'z majburiyatlarini maqbul darajada bajaradi va turli qonunbuzarliklarga yo'l qo'ymaydi

Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun zarur huquqiy muhitni yaratish yagona konsepsiya asosidagi qonunchilik va me'yoriy bazani yaratish va doimo takomillashtirib borish tizimining mavjudligini taqozo etadi. Bunday tizim quyidagilarni nazarda tutadi:[3:69].

- qonunchilikda xususiy biznesning erkinligi, himoyasi va qo'llab-quvvatlanishini ta'minlaydigan aniq huquqiy kafolatlarni belgilash';

- mavjud me'yoriy-huquqiy bazani yangi qonunlarga muvo- fiqlashtirish;

- xususiy mulkni hech kim olib qo'ya olmaydigan huquqini konsti- tutsiya orqali mustahkamlash;

-xususiy korxonalarining mustaqil ravishda xo'jalik faoliyati yuri- tishini, xususiy mulk himoyasi va daxlsizligini kafolatlash;

-qonun hujjatlarini qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud organlari, shuningdek, tadbirkorlarning manfaatlarini ifodalaydigan nodavlat tashkilotlari orqali amalga oshirish mexanizmini shakllantirish;

-hududiy, tarmoq, boshqarish va hukumat organlarining, jamoat tashkilotlarining o'zaro kelishib faoliyat ko'rsatishi va boshqalar.

Tadbirkorlikning me'yoriy-huquqiy bazasini quyidagilar ta'min- laydi:[5:162].

- qonun chiqaruvchi organlar;

-hukumat organlari: vazirliklar, davlat qo'mitalari va muassasalari;

-qonun hujjatlarining ayrim qoidalarini aniqlashtiradigan davlat boshqaruv organlari va hokimliklar;

- tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash davlat markaziy organlari;- tadbirkorlik doiralari manfaatlarini ifodalovchi nodavlat tashkilotlari, shu jumladan, tadbirkorlar uyushmalari;

-qonun hujjatlarini qo'llash obyektlari hisoblangan va teskari aloqa mexanizmini ta'minlaydigan tadbirkorlik tuzilmalari;

- respublikada qonun hujjatlariga rioya qilinishi va ularning bir xil talqin etilishini nazorat qiladigan organlar;

-qonun hujjatlarini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlovchi, qonun hujjatlarini ekspertiza qiluvchi, ularni amalda qo'llash samaradorligini oldindan aytish va monitoringi bilan shug'ullanuvchi ilmiy muassasalar (xorijiy ekspertlar ham kiradi);

-makroiqtisodiyotning strategik va innovatsiya yo'nalishlarini belgilovchi ijtimoiy-institutsional tashkilotlar va guruhlar.[1:12].

Tadbirkorlikning me'yoriy-huquqiy asoslarini qonunlar va qonunosti hujjatlar tashkil qiladi. Ularni ikki guruhga ajratish mumkin: umumiy va maxsus.

Umumiy me'yoriy-huquqiy hujjatlarga quyidagilar kiradi:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi qonunlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
6. Vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning me'yoriy hujjatlari.
7. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari.

Me'yoriy-huquqiy hujjatlar O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari hisoblanadi va ular qonun hujjatlari majmuyini tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari, Oliy Majlis qarorlari qonunlar hisoblanadi. Qolganlari qonunosti hujjatlardir. O'zbekistonda uning Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi.

Maxsus me'yoriy-huquqiy hujjatlar bevosita tadbirkorlik sohasiga tegishli bo'lib, tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish, rasmiylashtirish, amalga oshirish, rivojlantirish, qo'llab-quvvatlash va boshqa masalalarni tartibga soladi. Ularga tadbirkorlikka oid qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, Vazirlar Mahkamasi, vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari kiradi.

Xulosa. Tadbirkorlik faoliyati mamlakatimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Shu bois, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, ularning faoliyatini yana da takomillashtirish asosiy vazifadir. Shu sababdan, tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga amal qilish bu faoliyatni yana da qo'llab quvvatlashga yordam beradi. Yuqorida mazkur faoliyatni tartibga soluvchi huquqiy manbalar keltirib o'tildi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik to'g'risidagi qonun hujjatlari: me'yoriy hujjatlar to'plami. 1- kitob. (Tuzuvchi S. P. Sizikov). - T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 1999.
2. Gulomov S. S. Tadbirkorlik va kichik biznes. - T.: Sharq, 2002.
3. Hamroyev H. R. Tadbirkorlik asoslari. O'quv-uslubiy majmuasi. Buxoro, BDU, 2007
4. Mirsaidov M. S. Tadbirkorlik va kichik biznes. - T.: Sharq, 2002.
5. Muhammedov M. M. va boshqalar. Tadbirkorlik iqtisodiyotining asoslari. O'quv qo'llanma. Samarqand, 1998.
6. Kretoy S. M. Tadbirkorlik mohiyati va istiqbollari. - T.; O'zbekiston, 2002.
7. Qosimova M.S. va boshqalar. Tadbirkorlik asoslari. Namunaviy o'quv dasturi. - T.: TDIU, 2006.
8. Qosimova M. S. va boshqalar. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik: rivojlantirish, muammolar va yechimlar (o'quv qo'llanma). - T.: TDIU, 2007.

**FUQAROLIK HUQUQIDA SHARTNOMA VA BITIM INSTITUTI:
QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL**

Tulepova Zulfiya Urazbaevna
2-kurs magistranti, QDU

Annotatsiya. Ushbu maqolada fuqarolik huquqida shartnoma va bitim tushunchalari, ularning turlari, tuzilish shartlari yoritib berilgan. Shuningdek, fuqarolik huquqidagi shartnoma va bitim institutiga qiyosiy tahlil qilingan. Tahlil natijasi shuni kòrsatdi, shartnoma va bitim tushunchalari bir-biri bilan uzviy bogʻliqdir. Ularning turlari va tuzilish shartlarida keskin farqlarni kòrsak bòladi.

Kalit sòzlar: Fuqarolik kodeksi, fuqarolik huquqi, shartnoma, bitim, turlar, tuzilish, tushuncha.

Erkin bozor munosabatlariga oʻtib borilayotgan bir davrda ijtimoiy- iqtisodiy tizimni fuqarolik huquqi subyektlarining huquqiy holati va ular oʻrtasida vujudga keladigan munosabatlar tabiatining oʻziga xos tarzda oʻzgarishi va yangicha mazmun bilan boyimoqda. Bu esa, oʻz navbatida, fuqarolik huquqi subyektlari oʻrtasida vujudga keladigan munosabatlarni huquqiy tartibga solishga qaratilgan qonunlarni qabul qilish va ularni muntazam takomillashtirib borishni taqozo qiladi. Shu bois, ushbu maqolaning maqsadi fuqarolik huquqida yuzaga keluvchi shartnoma va bitim tushunchalari, ularning tuzilishi va turlarini yoritib berishga qaratilgan. Shuningdek, maqola shu ikki tushunchaning qiyosiy-huquqiy tahliliga asoslangan. Shu bois, fuqarolik huquqida shartnoma va bitim institutiga bogʻliq m`lumotlarga asoslanib, ularni quyidagicha tahlil qildik:

Kategoriyalari	Shartnoma	Bitim
Tushunchasi	Shartnoma ikki yoki undan ortiq shaxsning fuqarolik huquqlari va burchlarini belgilash, oʻzgartirish yoki bekor qilishga qaratilgan oʻzaro kelishuvdir	Bitimlar deb fuqarolar va yuridik shaxslarning fuqarolik huquq va burchlarini belgilash, oʻzgartirish va bekor qilishga qaratilgan harakat- larga aytiladi (FKning 101-moddasi).
Tuzilish shartlari	Shartno- maning umumiy tartibda tuzilishi ikki davr bilan belgilanadi. Birinchi davr — shartnoma tuzishga taklif qilish davri, bu — oferta, shartnoma tuzishga taklif qiluvchi esa, offerent, deb ataladi. Ikkinchi davr — shartnoma tuzish	Bitimlar tushunchasi uchun quyidagi shartlar muhimdir: a) bitim tuzuvchi shaxs fuqarolik huquqining subyekti hisoblanadi; b) muayyan bitimni tuzuvchi shaxsda bu bitimni tuzish erki boʻlishi va bu erk maʼlum

	to'g'risidagi taklifni qabul qilish davri bu — aksept, taklifni qabul qiluvchi — akseptant deb aytiladi.	huquqiy oqibatlar tug'dirishga qaratilgan bo'Mishi lozim;d) shaxsning erki muayyan yuridik fakt hisoblangan harakatda o'zining tashqi ifodasini topishi, ya'ni maMum shaklda izhor qilingan bo'Mishi kerak.
Turlari	Bir tomonlama shartnomada ishtirok etayotgan taraflarning birida faqat huquq bo'lib, hech qanday majburiyat bo'lmaydi, ikkinchi tarafda esa, faqat majburiyat bo'ladi.	Bir tomonlama bitimda faqat bir tomonning erki ifodalanadi, huquq va majburiyat faqat bir tomonning irodasi bo'yicha vujudga keladi, o'zgaradi yoki bekor bo'ladi.
	Ikki tomonlama shartnomada esa, har ikki taraf ham mustaqil huquq va majburiyatga ega bo'ladi.	Ikki tomonlama bitimlar har ikki tomonning erkiga muvofiq tuziladi. Bunday bitimlar shartnomalardir.
	Ko'p tomonlama shartnomalar ham mavjud bo'lib, unda taraflar uch va undan ortiq bo'Madi. Bunday shartlarda bir paytning o'zida har bir farafda muayyan huquq va majburiyatlar bo'lishi xarakterlidir.	Ko'p tomonlama bitimlar uch va undan ortiq shaxslarning erklari ifodalanib tuziladi.
	Konsensual shartnomalar huquq va majburiyatlar taraflarning kelishuvlari asosida qonun talab qilgan shaklda rasmiylashtirgan zahoti tuzilgan hisoblanadi.	Konsensual bitim deb huquq va majburiyatlarni o'zaro kelishish va bunday kelishuvni lozim tartibda rasmiylashtirish paytida vujudga keltiradigan bitimga aytiladi.
	Real shartnomalar bo'yicha huquq va majburiyatlar taraflar o'zaro kelishgan va shartnoma narsasi ashyo yoki pul topshirilgan paytdan vujudga keladi.	Real bitim deb o'zaro kelishuvga muvofiq ashyolar yoki pulni topshirish paytida huquq va majburiyatni vujudga keltiradigan bitimga aytiladi

Tahlildan kòrinib turganidek, shartnoma va bitim tushunchalari bir-biri bilan bog'liq tushunchalardir. Ammo, ular tuzilishi va turlari bòyicha bir-birlaridan farq qiladi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan ma'lumoarga asoslanib shuni aytib òtish lozimki, fuqarolik huquqida shartnoma va bitim tushunchalari muhim ahamiyatga ega. Tahlil

natijalari shuni kòrsatdi, shartnoma va bitim tushunchalari bir-biri bilan bogliq tushunchalardir. Ammo, ular tuzilishi va turlari bòyicha bir-birlaridan farq qiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Rasmiy nashr. —T.: Adolat,2007.
2. Rahmonqulov H. Fuqarolik huquqining subyektlari. O‘quv qo‘llanma.— T.: «O‘zbekiston», 2008.
3. Ro‘ziyev R.J. Fuqarolik huquqi — T.: «Falsafa va huquq instituti» 2005.
4. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi. Darslik. —T: TDYUI, 2009.
5. Zokirov I.B., Oqyulov O.t,Topildiyev V.R. va boshqalar. Shartnoma huquqi. - T.,TDYUI, 2006.

NON-ALTERNATIVE LEXICON IN THE VOCABULARY OF THE LANGUAGE AND ITS LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC BASIS

Shamshetova Biybiayim Janibekovna

A second year master of Linguistics(English language), KSU

Abstract. The article aims to investigate the concept of non-alternative lexicon, its linguistic and extralinguistic basis. The findings of the research depicts that non-alternative lexicon has a great impact on language system. The use of non-alternative lexicon in linguistics and extralinguistics is of huge importance. Therefore, it should be fully analyzed and special features ought to be taken into account.

Keywords: lexicon, non-alternative lexicon, vocabulary, language, linguistic, extralinguistic.

Introduction. In world linguistics, the close interaction of languages inevitably leads to changes at the lexical level of the language system. Paying special attention to the study of the English, Russian and Uzbek languages in comparative and comparative aspects is a requirement of the time. This makes it possible to comprehensively study the commonality and difference of these languages in their current state. In the aspect of what has been said, the question of non-equivalent vocabulary stands apart. At the same time, the main difficulties in this direction arise precisely in connection with the “non-alternative” of individual language units of English and other languages.

The object of research in this article is the consideration and justification of the theoretical problems of the term "non-alternative lexicon" in linguistics.

Non-alternative lexicon is “lexical (phraseological) units that are not subject to constant authorial neologisms; semantic (conceptual) lacunae, broad semantic words used in the text in its broadest sense; the meaning is different types of complex words, which in translation are translated only by description or by various transformations. The second type of non-alternative lexicon related to pragmatic differences in the content of the corresponding units in the original and translated languages includes: [1:82].

1) Types of deviations from the general norms of language: territorial and social dialects, jargons, slang, forbidden vocabulary, archaisms, as well as other types of collective deviations from the norms of common language: simplification (dialectisms, substandard vocabulary, inaccuracy in speech) and elevation (archaisms, poetisms) ;

2) originally preserved (used without translation) foreign language words (or phrases), as a rule, it is not difficult to elucidate their reference content, but at the same time, their pragmatic content cannot always be fully elucidated;

3) abbreviations, their pragmatic structure (position of letters or sounds) do not always correspond to the target language;

4) words with subjective evaluation suffixes;

5) pronouns;

6) imitation words;

7) associative lacunae, that is, certain additional associations that are formed in the minds of speakers of one language, but do not exist in the minds of speakers of another language.

To a separate group of non-alternative lexicons, we can include well-known nouns and adverbs, the feature of which is that the non-alternative becomes referential or pragmatic, depending on which method is chosen when translating. In translation theory, traditionally, the following are included in the non-alternative lexicon: words denoting reality, temporary non-alternative terms, and random non-alternative words. [5:163].

It is clear from the descriptions of non-alternative lexicons in scholarly works on translation theory that the non-alternativeness of concepts understood from certain lexical units is due to cultural differences, which means that words belonging to the above groups should be studied as objects of linguistics.

Russian researcher G. V. Chernov identifies three types of non-alternative:

1) material - occurs when the subject or event does not exist in the life of the translators (people);

2) lexical-semantic - in the absence of a similar concept of a given object or phenomenon of objective reality;

3) stylistic (methodological) - when there is a difference in the lexical-stylistic features of the corresponding lexical unit in the original language and the language in which it is translated. [4:67].

Vocabulary without an alternative is usually assimilated from language to language. For example, for English, keywords related to the topic, representing the current social or national color in Uzbek, are irreplaceable, so it was necessary to master them in time. Commanding words in sports, Uzbek national wrestling, such as chala, yonbosh, halal, tanbeh. These words have other meanings in Uzbek, but are accepted as a sports term in English. This is also the case with national traditions and national costumes. If a lexicon without an alternative has not been mastered, it cannot be translated into a single word in a foreign language using any exact correspondence. In this case, the lexical concept has to be translated as described in explanatory dictionaries. If, for example, an Englishman encounters an irreplaceable word in the works of Uzbek writers translated into English, he will not understand the meaning of the word. The interpreter is therefore obliged to describe realities and concepts. Thus, it is impossible to understand the realities and peculiarities of other peoples without

knowledge of lexicon without alternatives. It is through the lexicon of no alternative that we understand the culture, customs, and traditions of peoples.

Conclusion. Thus, lexicon without alternatives is an important, multifaceted linguistic phenomenon for language communication, literary translation, translation theory, text pragmatics, linguoculturology, ethnolinguistics. Such lexemes have their own semantic content, stylistic features. The complex study of non-alternative lexicon as a multi-layered group of lexical units, which is the subject of research in the theory and practice of translation and linguistics, allows us to more accurately describe the diversity of these language units, ways to translate them into other languages.

References:

1. Ivanov A.O. English non-equivalent vocabulary and its translation into Russian.
2. Ulugov N. Exotic vocabulary. - Tashkent; Usmon Nosir media, 2021
3. Thomason, Sarah Grey, and Terrence Kaufman. 1988. Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics. Berkeley, Los Angeles & Oxford: University of California Press.
4. Белова А.Д., д.ф.н., проф. НОМИНАТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ КАК ОТРАЖЕНИЕ ЭВОЛЮЦИОННОГО И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ОБЪЕКТОВ //Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи, - Київ, 2011, стор.67.
5. Ермолович Д.И. К вопросу о раскрытии содержательной структуры имен собственных в переводе. // Тетради переводчика. Вып. 18. – М.: «Междунар. отношения», 1981.

КИШИ ШАРҰАШЫЛЫҚ ФЕРМАЛАРЫ УШЫН АЗЫҚЛЫҚ МАЙДАЛАҒЫШ

*Султанов Елимбет Қалымбетович - Қарақалпақстан ауыл хожалығы
хәм агротехнологиялар институты «Ауыл хожалығын механизацияластырыу»
кафедрасы доценти, техника илимлері кандидаты.*

*Турсынбаев Алпамыс Маратович- Қарақалпақстан ауыл хожалығы хәм
агротехнологиялар институты «Ауыл хожалығын механизацияластырыу»
кафедрасы магистранты.*

Кирисиу: Президентимиздің 2020-жыл 3-июль күні қабыл етилген «Қарақалпақстан Республикасында шаруашылық тармақтарын жедел рауажландыру бойынша қосымша ис-илажлары хаққында» ғы қарары дерамат ислеймен, ел дастурханына гөш хәм сүт өнимлерин жеткерип беремен, деген шаруалар ушын үлкен қолайлылық жаратпақта.

Қарақалпақстан Республикасының барлық районларында қара малларды санаат усылында бағуу ушын сууғарылатуғын жерлер, оларды жайып бағатуғын пишен атызлары хәм жайлаулар, шаруашылық өнимлерин қайта ислеу, аралас от-шөп ислеу шығаруу мақсетинде имаратлар менен комплекслер қуруу ушын пайдаланылмауғын өнимдарлығы төмен, суғарылатуғын жер майданларын таңлау хәм аукцион өткерместен, комиссияның усынысына бола ажыратуу белгиленген. Усы күнге шекем бундай жеңиллик тек төрт районда әмелде еди.

Жәхәнда шаруашылық рауажланып, азықлыққа болған талап артып баратырған бир дәуирде шаруа өнимлерине азықлық таярлаудың энергия хәм ресурс тежеуши технологиясы хәм техника қуралларын қолланыу жетекши орынлардан бирин ийелеп атыр.

«Дүня көлеминде 178-183 млн. бас шаруа маллары бағылып, олардың күнлик рационында майданланған ири азықлықтар тийкарғы бөлекти шөлкемлестириуин есапқа алсақ», ири азықлықтарды майдалауда жұмыс сапасын асыруу хәм де ресурстарын тежеу ушын кем металл хәм энергия сарыпланыуына ийе азықлық майдалағышларды әмелиятта кең қолланыуды усыныс етеди. Сол тәрептен, ири азықларды талап етилген өлшемде бирдей қурамда майдалап беретугын майдалағыш аппаратларды кең енгизиу зәрүрли әхмийетке ийе есапланады [3.].

Республикамызда шаңараққа тийисли шаруашылықтың рауажланыуы, шаруа малларының санының артыуы менен майданланған ири азықлықларға болған талапта көбейуин есапқа алынып, шаңараққа тийисли хожалықтар ушын ири азықлықтарды сапалы майдалап, тойымлы азықлық таярлау имканиятын беретугын аз металл хәм энергия сарыпланыуына ийе ресурс тежеуши

аппаратлар ҳам технологияларды ислеп шығыў бойынша кең қамтылған жумыслар әмелге асырылып атыр.

2017-2021 жылларда Өзбекстан Республикасын және де раўажландырыў бойынша Хәрекетлер стратегиясында, атап айтқанда, «...шарўашылықтың азықлық базасын жаратыў, азықлық ислеп шығарыўды көбейтиў, олардың туқымгершиликке қәнигелесиўин шөлкемлестириў, шарўашылықты сапалы азықлықлар, биоқосымталар, витаминлар, макро-микро элементлер ҳам басқа азықлық бирликлери менен тәмийинлеў» ўазыйпалары белгилеп берилген [1.].

Бул ўазыйпаларын әмелге асырыўда, атап айтқанда энергия ҳам ресурсларын тежеў менен бирге азықлықларды сапалы майдалап, олардың өнимдарлығын асырыў есабына ысрапшылықтың алдын алыў имканиятын беретуғын аппаратларды техникалық ҳам технологиялық тәрептен модернизациялаў зәрүрли мәселелерден бири есапланады.

Тәжирийбениң актуаллығы ҳам өндиристеги әҳмийети:

От-жем цехларында ислеп шығарыўдың жыл даўамында орынланыўы, өним жетистириў процессиниң жыл даўамында ритмли болыўы, фермада күнлик, сменалық ислеп шығарыў процессиниң тәртипли рәўиште орынланыўы, фермадағы исши хызметкерлердиң жыллық штатлар қурамы ҳам жумыс пенен турақлы тәмийинленгенлиги, машина ҳам қурылмалардың жыл даўамында белгиленген тәртипте тоқтаўсыз ислеўи, олардың стационар жайласыўы ҳам т.б.

Шарўашылық өнимлерин ислеп шығарыўдың бул қәсийетлери оны санаат дәрежесинде ислеп шығарыўға жақынластырады. Лекин, қурамы тәрепинен шарўашылық өнимлерин ислеп шығарыў қурамалы дузликке ийе болып, яғный санаатда «инсан-машина» жабық инженер техникалық системасынан дузилген болса, шарўашылықта «инсан-хайўан-машина» биотехникалық системасынан ибарат [2.].

Олардың орынланыў характерине қарап, еки турге бөлинеди яғный бир орында орынланатуғын стационар процесслер ҳам белгили зонада хәрекетленип орынланатуғын процесслер.

Изертлеў объекти ҳам методикасы: Республикамыз шәраятларында от-жем цехларында шарўашылық маллары ушын тойымлы от-жемлерди жетистириў, олар ушын майдалағыш-мискер машиналарын таңлаў бүгинги күнде үлкен әҳмийетке тийкарғы мәселе болып қалмақта. Сонлықтан, республикамызда жетистирилетуғын от-шөплерди майдалап, оның тойымлылығын асырыў ушын, майдалағыш мискерлер технологиялық жумысы анализ исленди [4.].

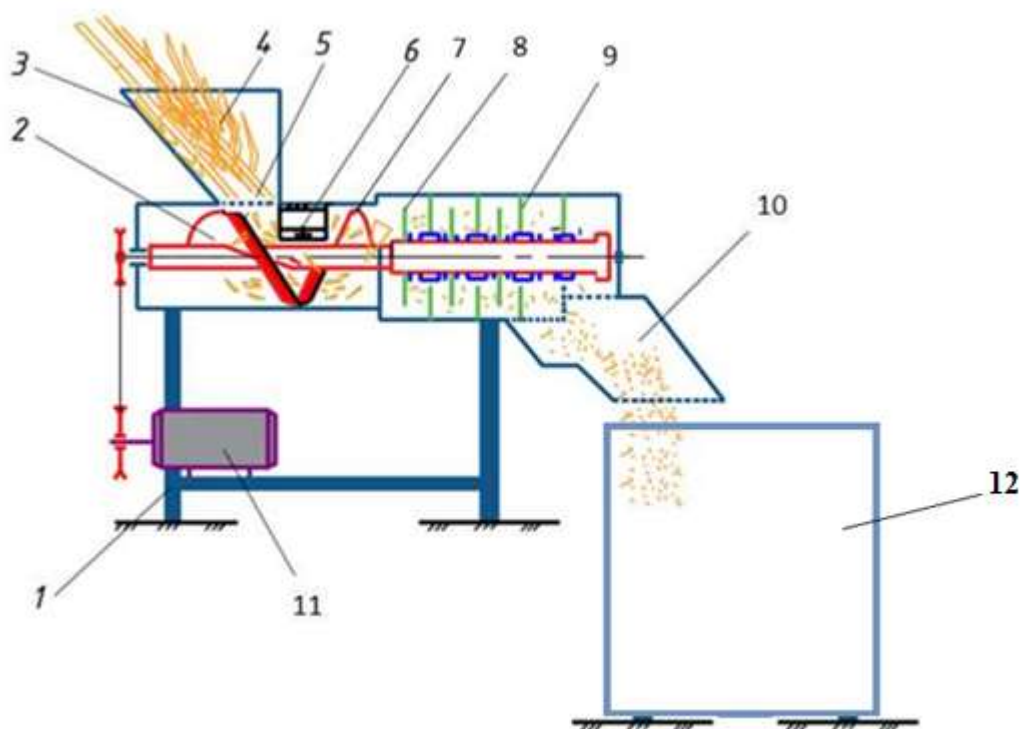
Илимий изертлеў нәтийжелери: Ири қара малларды жетерли дәрежеде бағыў ҳам олардың өнимдарлығын асырыў, олардың өнимлерин көбейтиў, усының менен бирге фәрежетлерди кемейтиўдиң тийкарғы усылларынан бири

болып табылады. Сол себепли от-жемнен ақылға сай пайдаланыу оларды хайуанларға тек таярланған формада, соның менен бирге басқа структуралық өнімлер менен қоспада хәм жоқары сапалы таярлап бериуді тәмийинлейди.

Теориялық изертлеулерди тексеріу хәм турпайы азықларды майдалау процессине тәсир етиуши факторларды анықлау ушын ислеп шығылған конструктивлик-технологиялық схема тийкарында винт тәрезли азықлық майдалағыштың лаборатория аппараты үлгиси таярланди. Винт тәрезли аппараты рама 1, шнек 2, азықлықты жүклеу бункери 3, пақал 4, винт тәрезли пышақ 5, қозғалмайтуғын пышақлар 6 хәм 9, транспортёр-шнек 7, актив пышақ 8, науа 10, электродвигатель 11 хәм азықлық бункери 12 ден турады.

Ускене электродвигатель жәрдемінде хәрекетке келтириледи.

Алып барылатуғын тәжірийбелик изертлеулер ушын программа ислеп шығылды хәм ол жағдайда төмендеги ислерди әмелге асыруы нәзерде тұтылды:

1-сүүрет. Жетилистирилген азықлық майдалағыштың схемасы

1-рама; 2-шнек; 3-бункер; 4-пақал; 5-винт тәрезли пышақ; 6 хәм 9 қозғалмайтуғын пышақлар; 7-транспортёр-шнек; 8- актив пышақ; 10-науа; 11-электродвигатель; 12-азықлық бункери.

1. Оперативлик киновидео усылы жәрдемінде винт тәрезли майдалау аппаратында мәкке пақалын қесіу процессин анализ етиу;

2. Винт тәрезли майдалағыш аппаратының жұмыс процессинде азықлықларды майдалау сапасына:

- винт тәрезли пышақ айланыулар санына;
- қозғалмас пышақтың винт тәрезли пышаққа салыстырғанда орнатылуы мүйешине;
- винт тәрезли пышақ тжүзинің өткірлеу мүйешине;
- винт тәрезли пышақ диаметріне байланыслылығын изертлеу.

3. Винт тәрезли майдалағыштың жұмысшы бөлімлерінің мақұл түсетуғын параметрлері хәм режимлерін тийкарлау.

4. Винт тәрезли майдалағыштың энергетикалық көрсеткішлерін анықлау.

Винт тәрезли пышақ диаметрінің азықлықларды майдалау сапасы хәм энергия сарыпланыуына тәсірін үйрениу мақсетінде диаметрі 350 мм, 400 мм хәм 450 мм болған пышақлар таярланды.

Жуу мақлау: Оптимал параметрлері хәм ислеу режимлері тийкарында таярланған хәм сыналған майдалағышта майданланған азықлық бөлекшелерінің өлшемлері зоотехникалық талапларға толық жууап береді хәм машина өзінің пайдаланыу көрсеткішлері (майдаланыу тығызлығы барабанлы майдалағышқа салыстырғанда бир қанша (0,5-1,5 рет)) жоқары.

Машина өзінің эксплуатациялық көрсеткішлері (жұмыс өнімдарлығы 200 кг/һ тен 1000 кг/һ ге шекем) менен шаруашылық жөнелисте искерлик көрсететуғын фермер хожалықлары зәрүрлігін әмлелий жәрдем береді.

Электр энергияның сарыпланыуы базалық машинаға 6490 мың сұм/т ны, жаңа машина бойынша болса 1770 мың сұм/т ны пайда етип, процесстің энергия сарыпланыуы жаңа азықлық майдалау машинасын қолланыу нәтийжесінде 2,5 есеге азаяды.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2017 жыл 7-февралдағы ПФ-4947-сан «Өзбекстан Республикасын және де рауажландыру бойынша хәрекетлер стратегиясы туурысында» ғы Пәрманы.

2. Суванқулов Ш., Абдуғаниев З., Хайтов Т., Шодиев Х. Шаруашылықты механизацияластыру хәм автоматластыру, Сабақлылық. Ташкент. Тафаккур 2020-жыл.

3. Шамшетов С.Н., Султанов Е.К., Рамазанов Б.Н. Қарақалпақстан Республикасында қара малшылық тарауын 2021-2025 жылларда тез пәт пенен рауажландыру стратегиясы. Нөкис., 2021-жыл.

4. Султанов Е.К., Рамазанов Б.Н., Жумамуратова В. От-жем таярлау цехлары шаруашылық өнімін жетісіріудің тийкары. «Илим хәм жәмийет» журналы, 2021-жыл, №2

QARAQALPAQSTANDA KOREYSLER DIASPORASI

Sharjaubayeva Gùpira Batirbayevna

*Qaraqalpaq màmleketlik universiteti, Etnografiya,
etnologiya hám antropologiya qàniygeligi
magistranti*

Annotaciya. Hám memizge belgili, Òzbekstan kòp milletli màmleket bolip, onda túrli millet wàkilleri birgelikte tatiw òmir keshirmekte. Solar qatarında, Òzbekstanda kòreyc milletli wàkilleri de barlıgın maqtanish penen aytip òtsek boladi. Olardıń sanı házirgi kúnde 200 mińnan ziyat bolsa, Qaraqalpaqstanda jasawshı koreysler 6 mińnan ziyat adamdı quramaqta. Sol sebepli, bul maqala Qaraqalpaqstanda jasawshı koreysler diasporası haqqında sòz etedi. Izleniwler nàtiyjesi sonı kòrsetti, koreysler diasporası Qaraqalpaqstanda tatiw turmıs keshirmekte, bulardıń ayqın dàliyli olardıń iskerliginen anıq kòrinedi.

Tayansh sòzler: Òzbekstan Respublikası, Qaraqalpaqstan, koreysler diasporası, iskerlik, màdeniyat.

Òzbekstan òziniń kòp milletli sùyiwshiligi, tinish-tatiwlıgı, awizbirshiligi menen basqa màmleketlerden ayrılıp turadi. Buniń ayqın dàliyli, oniń gùllep jasnawında, rawajlanıp barıwında kòrinedi. Màmleketimiz rawajlanıwını jolında òz hár túrli millet wàkilleri òzleriniń iskerliklerin kòrsetip, basqa millet wàkilleri bolıwına qaramastan Òzbekstandı òzleriniń Watanı sıpatında qabil etip atırǵanlıqların kòrip kòz quwanadi. Usınday watanlaslarımız arasında koreys milletine tãn zamanlaslarımız da joq emes. Olar òzleriniń miynetsùygishligi, shıdamlılıgı, intizamlılıgı menen basqa millet wàkillerinen keskin pariqlanıp turadi. Sonlıqtanda da olar kòp jillar dawamında Òzbekstandı òz watanı sıpatında qàdirlep, oniń rawajlanıwı jolında òz iskerliklerin kòrsetip kelmekte.

Házirgi kúndegi demografiyalıq maǵliwmatlarǵa tiykarlanıp aytatuǵın bolsaq, Òzbekstanda 200 mińnan ziyat koreysler barlıgın kòrwimizge boladi. Sońıń ishinde Qaraqalpaqstanda 6 mińnan ziyat koreys milletli wàkilleri bar bolip, olardan 2 mińǵa jaqını Qaraqalpaqstanda turaqlı jasap, miynet etip kelmekte.

Usı jili Òzbekstanda Koreys milletli wàkilleriniń Òzbekstanda jasap atırǵanlıgınıń 80 jilligi saltanatlı túrde belgilendi. Onda hürmetli prezidentimiz òz qutlıqlaw sòzi menen qatnasti. Atap aytqanda, Prezident Shavkat Mirziyoyev koreys diasporası wàkillerine: «umumiy úyimiz — janajon Ózbekstanımız rawajlanıwı hám párawanlıgı jolındaǵı janbazlıq penen hám nàtiyjeli miynetiniz ushın shın júrekten minnetdarlıq bildiremen», — dep qutlıqlaw jiberdi.

«Biz koreys milletine tiyisli jerleslerimizdiñ mámleketimizdi sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıw — sanaat hám awıl xojalıǵı potencialın bekkemlew, ilim, tálim, den sawlıqtı saqlaw hám basqa tarawlar rawajlanıwına qosıp atırǵan úlesin joqarı qadrleyimiz. Olar jurtıımızdaǵı shóldi ózlestiriwde aktiv qatnasti, qıyın sharayatlarda qorgaw jerlerge islew berdi, jerdiñ tilin biletuǵın omilkor dıyxan retinde keyinirek eñ aldınǵılar qatarınnan jay alǵan xojalıqlar júzege keldi. Koreys milletine tiyisli jerleslerimizdiñ danqlı hám janbazlıq miyneti, Ózbekstannıń hár tárepleme taraqqiy tabıwı hám párawan bolıwına qaratılǵan qurılısshılıq iskerligi mámleketimiz erisken tabıslar jılnamasında jaqtı bet bolıp qaladı», -dep belgiledi Shavkat Mirziyoyev.

Jòqarida keltirilgen maǵlıwmatlardıñ ayqın daliylin biz Qaraqalpaqstan Respublikası misalında da kòriwimizge boladı.

2020 -jıl 5-mart kúni Qaraqalpaqstannıń Koreys mádeniyatı orayları awqamı óziniń 3 jıllıǵın bayramladı. Onıń birinshi menejeri Aleksey Tyugay edi. Ol tek ǵana koreys diasporası wákili emes, bálki aldın mektep oqıtıwshısı, Respublika Sovet xalıq tálimi ministri hám partiya jetekshisi bolǵan, ol úlken abırayǵa iye. Aleksey Sendich óz úrp-ádet hám dástúrlerin biletuǵın biraq, óz ana tilin bilmegen koreyslar ushın mádeniyat orayına aylanıw ushın mólsherlengen shòlkem jumısın jolǵa qoyıwǵa járdem berdi.[1:54-63].

1991-jılda Ózbekstanda Koreys mádeniyatı orayları awqamı payda boldı hám sol jılı mámleket basshısı Islama Karimovtiñ Qubla Kareyaǵa dáslepki saparı boldı. Nókiste bolsa birinshi koreys ansamblı - “Moranban” di jarattı. Aradan 5 jıl ótip Berdaq atındaǵı QMU qasında koreys tili orayı ashıldı. Tekǵana jaslar, bálki ǵarrılar da ana tilin úyreniwge jiberildi, Qaraqalpaqstannıń túpkilikli xalıq wákılleri de koreys tili orfografiyasın úyreniwde qàledi.

2013-jıldan berli Kareya mádeniyat orayları assotsiatsiyasin Marina Aleksandrovna Kogay basqarıp kelmekte, ol jetekshilikti oqıtıwshılıq menen uyǵınlastırıp, qubla Kareyalıq isbilermenler, valantyorlar hám shıpakerler menen baylanıslardı jolǵa qoyǵan. “DO'STLAR” mámleketlik emes shòlkemi Qaraqalpaqstanda óz missiyasını Marina Kogay sebepli basladı, medicinalıq desantlar quramına tekǵana plastik xirurgler, bálki oftalmologlar da kiredi - Kareyalıq xirurgler tárepinen ámelge asırılǵan operatsiyalar respublikamızdiñ júzlegen xalqınıń kóriw qábiletin qayta tiklewge járdem berdi.

Házir Kogay Qubla Kareya hám Kareya Respublikasındaǵı institutlar menen baylanisip atır. Kòp waqıttan berli “Arirang” qatnasıwshısı, “Mugonghwa” jaslar ansamblına jańa lipaslar buyırtpa qılıw menen shuǵıllanbaqta.

Búgingi kúnde Qaraqalpaqstanda, Marina Aleksandrovnanıń sózlerine kóre, 6 mıńnan sal kóbirek koreyslar jasamaqta, 1700 ge jaqın xalıq turaqlı jasaydı. Olardan geyparaları menen Kogay turaqlı baylanısta boladı, máslahátlesedi hám qıyın jaǵdaylardan shıǵıw jolin tabıwǵa járdem beredi.

Qaraqalpaqstandađı 1-sanlı "Mehriybanlıq úyi" (Balalar úyi) direktorı Svetlana Mixaylovna, onı júzlegen balalar ana dep ataydı. Svetlana Mixaylovna pútkil Ózbekstan boylap kontsertler beredi, ol chempion boldı hám eki jıl aldın " Tán gumshalari" ansamblı Qubla Kareyanıń Shańvon qalasındađı Arirang festivalına keldi. Mehriybanlıq úyi jámaáti Qaraqalpaqstan koreys mádeniyat orayları awqamı hám de respublikanıń bir qatar ministrlikleri járdemi sebepli qatnasıwshı bolıw múmkinshiligine iye boldı.

Juwmaq. Joqarida keltirilgen mađlıwmatlardı analizley otirip sonday juwmaqqa kelsek boladı, Ózbekstan bawır keń, óz ishine kóp milletti siydıra aladı. Onda xaliqlar tatiw turmis keshiredi. Koreysler diasporası da Ózbekstanda sonıń mene birge Qaraqalpaqstanda awızbirshilikte turmis keshirmekte. Olardıń iskerligin biz hár bir tarawdađı jetiskenliklerden kórsek boladı. Sonlıqtan da, koreysler diasporası Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikalarınıń ajıralmas bòlegi bolıp qaladı.

Paydalanılğan ádebiyatlar:

1. Джарылгасинова Р. Ш. Культура и быт корейцев совхоза «Раушан» Кунградского района Каракалпакской АССР // КСИЭ. 1960. Вып. 35. С. 54—63.
2. Она же. К вопросу о культурном сближении корейцев Узбекской ССР с соседними народами (Традиционное и новое в хозяйстве и материальной культуре) // СЭ. 1966. № 5. С. 3—14.
3. Она же. Традиционное и новое в семейной обрядности корейцев Средней Азии // История, археология и этнография Средней Азии. М.: Наука, 1968. С. 343—349.
4. Она же. Антропологические процессы у корейцев Средней Азии и Казахстана // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем (Проблемы антропонимики). М.: Наука, 1970. С. 139—149.
5. Она же. Новое в культуре и быту корейцев в Средней Азии и Казахстана (На примере сельского населения) // СЭ. 1977. № 6. С. 59—70.
6. Этнический атлас Узбекистана. Институт «Открытое Общество» — Фонд содействия — Узбекистан, 2002, с. 130-136.

QARAQALPAQLARDA DIYXANSHILIQ JÚRITIW KALENDARI

Qaniyazov Dauitbay Muratbay ulı

*Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, Arxeologiya kafedrası
Etnografiya, etnologiya hám antropologiya qániygeligi magistrantı*

Annotaciya. Qaraqalpaqlardıń tumısında diyqanshılıq xojalıqtıń en` baslı orunlarınıń birin iyelegen. Xalqımızdıń arasında: «Diyqanshılıq biri bes, sharwashılıq oǵan es»- degen so`z bar. Xalqımız a`zelden dárya jaǵaların iyelep diyqanshılıq islep ku`n keshirgen. Ata-babalarımız óz jerlerinde kóplegen dánli eginler ekken. Olardan eń kóp tarqalǵan biyday, arpa, salı, ju`weri, tarı esaplangan. Qaraqalpaqlar diyqanshılıq jumısların juritiwde olar ushin qay waqıtta dándi jerge taslaw kerek ekenligin biliw ahmiyetli bolǵan sonıń ushında quyash, ay sıyaqlı kalendarlardan paydalanǵan.

Tayanış sózler: Qaraqalpaqlar, quyash, ay, kalendar, diyqanshılıq, máwsimler, dárekler, anıqlaǵan.

Oraylıq Aziyanıń basqa xalıqları menen birgelikte XIX ásirdeń hám XX ásirdeń baslarında qaraqalpaqlarda da bir neshe kalendarlıq sisteması bar: Kishi hám orta shıǵıstaǵı ellerde keń tarqalǵan islam menen birge arablar tárepinen júrgizilgen ay musılman kalendarı menen birgelikte yaǵnıy múnajjim belgileri menen atalǵan kún kalendarında bar edi, onnan tısqari haywanat ciklina tiykarlangan 12 jıllıq túrk mongol kalendarı da keń qollanǵan [1,185.].

Biziń ata – babalarımız jerdegi tirishilikti Kún, Ay, Juldızlar menen baylanıstırǵan. Quyashtı quday dep qabıl etken. Bul boyınsha b.e.sh. V ásirde grek tariyxshısı Geradot óz miynetinde massagetlerdiń Kúńge sıymatuǵınlıǵı tuwralı jazıp qaldırǵan. Bul arxeologiyalıq estelikler negizinde de óz tastıyǵım tapqan. Máselen Qoyqırılǵan qala (b.e.sh.IV-I á), Shirik Rabad (b.e.sh. IV-II á), Chilpıq (b.e.sh. I á) estelikleri dóńgelek tárizde yaǵnıy Quyash kórinisin sáwlelendiredi. Orta ásirlerde xalıqlıq kalendar rawajlanıp bardı. Ásirese bul taraw ilimine ózleriniń salmaqlı úlesin qosqan Oraylıq Aziya alımlarınan Axmad al-Farǵaniy (797-865), Abu-Rayxan Beruniy (973-1048), Omar Hayyam (1048-1131) Mirza Ulıǵbeklerdi (1394 -1449) hám taǵı basqada oyshıllardıń miynetleri oǵada áhmiyetli.

Bul tarawda XX ásirdeń 30-40 jıllarınan baslap ilimiy izertlewler turaqlı boldı. Ya.Ǵulamov, S.P.Tolstov, B.V. Andrianovlar, S. Kamalov, Q. Sarıbaev, h.t.b. dıń ilimiy izertlewlerinen alamız. Qaraqalpaqstanda etnogroflardan T.A.Jdanko, U.Shalekenov, A.Ótemisov, miynetlerinde qaraqalpaqlardıń xojalıq mádeniyatı, jer iyeligi hám salıq dúzimi hár tárepleme izertlendi. Qaraqalpaqlardıń diyxanshılıq mádeniyatına baylanıslı dárekler, ilimpazlar tárepinen keń kólemdegi kitaplar jaratıldı.

Qaraqalpaqlarda Orta Aziyanıń basqa xalıqlar sıyaqlı jıldı kúnniń teńlesiwinen baslaǵan. Bul Nawrız benen baylanıslı. Máselen xalıq arasında 21- mart Nawrız jańa jıldıń baslanıwı, 21- aprel Nóser jawın baslanadı, 6- may jaz baslanadı, 6- iyun, jerge tuqım taslanadı, 21-iyun jazdıń teńlesiwı. 7-iyulden-8 avgustke shekem jazdın eń ıssı kúnleri, 8- sentyabrden egin teginlerdi jıynaw yaǵnıy eginlerdi orıp baslaydı, 8-oktyabrden suwıq baslanadı al qıs ayınıń baslanıwın noyabr aynıń ekinshi yarımınan baslanadı dep júritilgen [2,142-143].

Babamız Beruniydiń aytıwınsha «Jamshidtiń elge qaytıwı menen usı kúndi xalıq “Ruz-i-naw” jańa kún dep ataptı. ıdıslarǵa arpa egipti, usı bizge abadanlıq ákeledi dep túsinikti sol dáwirde baslap ıdıslarǵa jetti daqıl túrin jetti qatarǵa egiw dástúr bolıp qalıptı. Bul daqıllardıń kógeriwine qarap ol jılı diyxansılıq ónimi bolıwın, yamasa bolmawın shamalaptı [3,153].

Quyash arqalı hawa rayınıń qanday bolatuǵınlıǵın boljaǵan. Quyashtıń kúndizgi háreketleniwı hám onıń dawamlılıǵın, ózgeriwın, máwsimler almasıwın ay hám juldızlardıń túngi jaylasıwı belgilep beredi.

Qaraqalpaqlarda óz gezeginde xalıq meteorologları da bar bolǵan-hawa rayın aldınan ayta biliw esapshı dep atalǵan. Quyashtıń háreketine qarap-jerlerge shaqa tıǵıp hám olardıń sayasınıń tiykarında qashan egis hám qırman waqtın anıqlap hám kúnniń uzaqlıǵın da anıqlaǵan.

Quyash bir jıl dawamında on eki juldız burjlardı aylanıp shıǵıwına tiykarlangan halda diyxanlarımız arasında keń ámelde júritilgen «shamsiy kalendarı» qalıplesken. Shamsiy (Shamsiya) sózi arabsha shams — Quyash sózinen alınǵan. Shamsiy jıl esabı Quyash kalendarı dep te júritiledi. Hijriy shamsiy jıl dawamlılıǵı Jerdiń Quyash átirapında bir márte aylanıp shıǵıwına ketken waqt penen esaplanıp, bul 363 kún 5 saat 48 minut 46 sekundqa teń [4.].

Qaraqalpaqlar kalendar júritiwde Aydı kóbirek paydalanǵan. Máselen jańa aydıń tuwılǵan waqtı, aydıń tolısıwı, aydıń ekinshi yarımı gónergen ay menen de baylanıstırılǵan. Jańa ay úshinshi kúni oraq tárizli kórinedi. Jańa Aydıń kórinisine qarap hawa rayınıń qanday bolatuǵınlıǵın boljaǵan. Máselen jańa Ay shalqaq kóriniste bolsa demek salqın hám qolaysızlaw keledi dep túsiniwge boladı. Eger tik turǵan kóriniste bolsa onda jıllı hám sátti ay dep túsiniwge boladı. Sonlıqtan qaraqalpaqlarda Aysultan, Aybiyke, Aynura, Aybolsın, Aysanem, Aydawlet, Ayqulash, Aysımbat h.t.basqada Ay menen baylanıslı adam ismleri kóplep ushırasadı.

Diyqansılıq qaraqalpaqlar xojalıǵınıń tiykarǵı tarmaǵı sıpatında rawajlandı. «Qaraqalpaqlarda erte dáwirlerden baslap diyxansılıqtıń úsh túri menen shuǵıllanǵan: máwsimli –dárya kól jaǵaları hám qayır jerler, úziliksiz suwǵarıp egiletuǵın egis maydanları. Dáslepki eki túri bul deltaniń, kanallar, ózek hám japlardaǵı suwdıń waqtı menen tasıp, suw basıwı menen baylanıslı bolsa, al úshinshi túri bul quramalı suwǵarıw

sisteması, jańa kanallar, salmalar qazıp úziliksiz diyxansılıq penen baylanıslı»[5,319-320].

X.Vamberi «Ámiwdárya tasıǵan waqıtta barlıq oypatlıqtı suw basqan. Suw qayıwdan-aq qaraqalpaqlar az ǵana hóllengen jerdi islewge kirisedi. Olar bul jerlerge qawın, tarı hám arpa ekken.

Jıl bir neshe belgili waqıtlarǵa bólingen. Belgili waqıtlar ishinde anaw ya mınaw diyxansılıq jumısın júrgiziwge boladı. Ol óz gezeginde xalıq naqılında tómendegishe belgili: Sáwir ayında (20-aprel-20-may aralıǵı) jıllı samal esip jerdi tez tapqa keltiredi. «Jawzada jawday egis» Jawza 21-maydan 21-iyun ayları aralıǵına tuwra keledi. [6,319-320].

Diyxanlar jawzanı «júzdiń ústi» dep ataydı. Bul may ayınıń aqırlarınan baslanatuǵın «júz esabı» menen baylanıslı. «Júz esabın» diyxanlar «Úsh aylıq-mol baylıq» degen maqaldı aytadı. Diyxanlardın dástúriy esap - kitabına kóre, «júz esabı» «miyzan ayı kiriwine júz kún qaldı» degen máninide ańlatadı. «Júz esabı» diyxansılıqta qolay hawa rayınıń saqlanıp turatuǵın máwsimi esaplanadı.

Qaraqalpaqlardıń social-ekonomikalık hám jámiyetlik turmısı boyınsha izertlewler alıp barǵan T.A.Jdanko bul xalıqtıń xojalıq júritiw dástúrlerine óz pikirlerin bildiredi. «Tábiyiy-geografiyalıq sharayatlardıń ózgerip turıwı, diyqansılıqtıń bir tegiste bolmaǵanlıǵı sebepli kóbinese olar sharwashılıq hám balıqshılıq penen shuǵıllanǵan.... Kóbinese xojalıq funkciyaları awıl jámaáti ortasında, hátteki, ayırım aǵzaları arasında bóliner edi» [7.].

Paydalangan ádebiyatlar

1. Этнография каракалпаков XIX начало XX века. Tashkent. 1980.
2. Вахадірова S. Qaraqalpaq qanday xalıq. Tashkent «Nawrız» baspası 2017.
3. Беруниy Abu Раухон “Памятники минувших поколений” Избранные произведения том – I. Tashkent.1957.
4. Qayumov K. Kalendar-taqvim-yil oy kun. «Yoshlik» jurnali, 1991 yil, 5-son//Ziyouz.uz
5. Shalekenov M.U. “Взаимоотношения народов Приаралья в XVIII-XIX вв.” Almatı,1995.
6. Kamalov S.K. “Каракалпаки в XVIII-XIX веках.” Tashkent, 1968, 97-bet
7. Jdanko T.A. “Патриалхально-феодальные отношения у полуседлого населения Средней Азии.” Материалы первой Всесоюзной конференции востоковедов в.г. Tashkent 4-11 iyuny 1957 y. Tashkent, 1958.

**BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ MATEMATIKALIQ
PIKIRLEWIN RAWAJLANDIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALIQ-
PEDAGOGIKALIQ ÓZGESHELİKLERI**

Izetaeva Gulbaxar Kewnimjaevna

Navoiy konchilik instituti "Ijtimoiy va gumanitar fanlar"

kafedrası mudiri

Sheripbaeva Zaxira - NDPI magistranti

Annotaciya: Bul maqalada baslawish klass oqıwshılarınıń matematikalıq pikirlewin rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq ózgeshelikleri analiz qılınǵan bolıp, pikir hám usınıslar ilimiy tiykarlap berilgen.

Kalit sózlar: matematika, process, arifmetika, oylaw, aktiv.

Psixologlar hám pedagoglar bilimlerin ózlestiriw hám ámelde qollawdı bilimler dárejesin anıqlap beriwshı, rawajlandırıwshı, jańa, sezilerli baylanıs qatnasıqların ashıp beriwshı, túrli jaǵdaylarda qollawǵa imkaniyat jaratıwshı, tálim beriwshı aktiv processtıń eki tárepi sıpatında úyrenedi.

Oqıw processinde kórinetuǵın oqıwshılardıń psixologiyalıq hám pedagogikalıq ayırmashılıqlardı esapqa alganda ǵana oqıtıwda joqarı nátiyjelerge erisiw múmkin. Bul ayırmashılıq neden hám qanday kórinedi. Mine sonday soraw tuwıladı. Olardıń kóriniwı kóringen qaysı ózgeshelikler oqıwshılar jámaáti ushın xarakterli tipik ózgeshelik ekenligi belgili bolǵanda ǵana oqıwshıǵa tuwrı pedagogikalıq jaqtan támiyinlew múmkin. Bul jaqtan oqıtıwdıń bárshe bólimlerinde: jańa tema ótilgende, erkin jumıslardı shólkemlestiriwde, oqıwshılardan sorawda hám úy tapsırmaların tapsırıwda alıp barılǵanda ǵana jaqsı nátiyje beriwı mumkin.

Oqıwshılardıń ózlestiriw ózgesheliklerine qarap úsh toparǵa, joqarı, orta hám tómen toparlarǵa bólinedi. Oqıwshılar jámaáti úsh turli varianttaǵı tapsırma ústinde islep kúshi jetken dárejede bilim, oqıw hám tájriybege iye boladı.

Eki tiptegi oqıwshınıń qabileline dıqqatımızdı awdaramız-birinshi tip – arifmetikanı ózlestiriwde joqarı qáiletke iye bolǵan oqıwshılar, ekinshi – arifmetikanı qıyınshılıq penen ózlestiriwshı oqıwshılar.

Solay etip, oqıtıwshınıń dıqqatın oqıwshılardıń úyreniwde tek uqsasların ajıratıw ǵana emes, olardıń túrli ózgesheliklerine de itibar qaratamız. Sebebi, oqıwshılar arasında sırtqı kóriniste uqsas bolsa da, haqıyqatında túrli psixologiyalıq ózgesheliklerine iye bolıwları múmkin. Áne sonday úyreniwge tiykarlanıp oqıtıwshı klass penen islewde oqıwshılar jámaáti ushın qollanıwı tiyis bolǵan individual jolların belgilewi, sonıń menen birge, oqıwshılardıń ózine tán ózgesheliklerin esapqa alıp, olar jumısların rejelestiriwi mumkin.

Arifmetikani ózlestiriwde joqarı qábiyetke iye bolǵan oqıwshılar. Olardıń oqıw isindegi ózgesheliklerinen dáslep – oqıw materialın tez ózlestiriw dárejese kózge taslanadı. Ózlestiriw tezligi – óz jumısın ózlestiriwde payda etiletuǵın pikirlew qabiletiniń joqarıraq dárejesin kórsetiwshi sırtqı kórsetkish esaplanadı. Bul dárejede dáslep analiz hám sintez qılıw, juwmaqlaw, abstrakciyalaw hám konkretlestiriw operaciýalarınń kóbirek rawajlanǵanlıǵı menen xarakterlenedi.

Arifmetikani ańsat ózlestiriwshi oqıwshılardıń aktivligi hám pikirlewiniń iyiliwsheliǵiniń jańa máselege sheshiw usılın tabıw zárur bolǵan mashqala dep qarawlarında, másele shártin analiz qılǵan jaǵdayda, máseleni sheshiwde asıqpauda anıǵıraq kórinedi. Máseleniń ayırım táreplerin sheshiwge kiriser eken, máseleniń tolıq shártin dıqqat oraylarında tutadı, usı ámelde orınlaw kerek yaki kerek emesligin bir neshe márte óz aldına qoyadı, hámme waqıt máseleniń aqırǵı sorawı hám másele shártindegi basqa berilgenlerdi názerde tutadı. Analizdiń eń qıyın túri – ózine tán, yaǵnıy keyingi ámellerge qaratılǵan “aldınnan kóriw” kórinisinde esaplawdı bul oqıwshılar baslawısh klastan-aq túsiniw aladı.

Arifmetikani úyreniwde tómen qábiyetke iye oqıwshılar. Bul jaǵdayda, ádette oqıwshı oqıtıwshı qoyǵan wazıypadan “sheginedi”, onı oqıtıw boyınsha, sonıń tárbiyalıq talaplarına boysınbaydı. Bul jaǵdaydı oqıwdıń dáslepki kúnlerinen-aq seziw mumkin. Bunday balalardı oqıw processinde songı baqlawlar sonı kórsetedi, olar oqıw materialın ástelik penen ózlestiriw tárepien ayırmashılıqqa iye. Individual-psixologiyalıq ayırmashılıqtı kúsheytiw yaki tereńlestiriw ústinde gáp barǵanda, bul birinshi náwbette aqıldıń belgili jaǵdayda qalıplesiwi hám ilimiy, hám kórkem dóretilshilikte ayqın kóringen qábiyetleri menen baylanıslı jeke táreplerine tiyisli bolıwı kerek. Bunnan tisqari hár bir oqıwshıda qanday da kúshli tárepi bolıwı mumkin, onıń menen islewde oǵan tayanıw kerek. Joqarıda aytıp ótken ózgeshelik háreketi psixologiyalıq jaqtan qaralsa, olardıń pikirlewine baylanıslı. Pikirlew qanday process degen soraw tuwıladı. Bul sorawǵa usı bapta juwap tolıq berilgen.

Pikirlew-adam aqıl processiniń, aqıl-oyınıń, sanalı qátti-háreketiniń joqarı kórinisi bolıp esaplanadı. Pikirlew processinde adamda pikir, oy, ideya siyaqlılar payda boladı hám olar sanalı tusinikler, qararlar, juwmaqlar kórinisinde sáwlelenedi. Pikirlew-til hám sóylew menen baylanıslı túrde kórinedi. Pikirlew seziw, túsiniw, oylaw járdeminde átirap penen baylanıslı boladı, soń turmısındaǵı nárese hám hádiyselerdi, olardıń belgi hám kelbetlerin bas miy yarımsharlarında sáwlelendiriw imkaniyatına iye boladı.

Pikirlewdiń dáslepki ózgesheligi turmistı uliwmalasqan túrde sáwlelendiriw bolıp tabıladı.

Pikirlewdiń ekinshi tiykarǵı ózgesheligi sóz arqalı nárese hám hádiyseler ortasındaǵı quramalı qatnasıqlardı sáwlelendiredi.

Pikirlawdın úshinshi ózgesheligi baylanıslardı tuwrıdan-tuwrı sáwlelendiriwden ibarat.

Matematika kursı oqıwshılar kúshi jetetuǵın dárejede oqıw dástúrin ulıwmalastırıwdı, úyrenilip atırǵan matematikalıq faktlar tiykarına kırıwshi ulıwmalıq qaǵıyda hám nızamlılıqlardı túsiniwdi, qaralıp atırǵan hádiyseler arasında bar bolǵan baylanıslardı úyreniwge, oqıwshılarda qalıplesip atırǵan ámeliy oqıw hám kónlikpelerdiń tiykarı bolǵan matematikalıq qatnaslar hám baylanıslarǵa tiyisli.

Oqıwshılarda iyelegen bilim, oqıw hám qániygeliklerdi hár qıylı sharayatlarda qollanıwǵa úyretiwdi oqıtıwdıń arawlı máselesi sipatında qaraw kerek. Baslawısh klaslarda matematikanı oqıtıw basqa hár qanday oqıw pánin oqıtıw sıyaqlı tálím, tarbiya hám ámeliy wazıypaların sheshiw kerek. Baslawısh klass oqıwshılarınıń matematikalıq pikirlewin rawajlandırıwdı ámelge asırıw jetiskenligi pedagoglar qániygeligine, onıń kásipke baylanıslı tayarlanıwına baylanıslı.

Baslawısh klaslarda matematika kursın ózlestiriwdıń dáslepki basqıshı sıpatında qaraladı. Sol sebepli baslawısh klaslarda islewde orta mektepte matematikanı oqıtıwda kózde tutılatuǵın ulıwma máselelerdi esapqa alıw hám bul máselelerdi sheshiwde baslawısh tálimniń áhmiyetin durıs bahalaw kerek.

Orta mektep matematika dástúrine tiyisli kóplegen máseleler baslawısh klaslardan-aq sol dárejede bekkem ózlestiriliwi kerek, bunda olar oqıwshılar sanasında ómir boyı saqlanıp qalsın, basqa máseleler bolsa oqıtıwdıń dáslepki basqıshında keyingi klaslarda tolıq qarap shıǵıwǵa tayarlıq kóriw maqsetinde kirgiziledi yáki qániygelik hám kónlikpelerdi qalıplestiriw processinde pikirlew qabileti dárejesin asırıw imkanıyatına iye bolıw ushın kirgiziledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi

1. S.Abdullayeva “Akademiyalıq licey talabalarınıń matematikalıq pikirlewin rawajlandırıw” Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2004.
2. N.U.Bikbayeva R.R.Sidelenikova, va G.A.Adambekova “Boshlangıch sinflarda matematika o’qıtısh metodikasi” Toshkent “O’qıtuvchi”-1996
3. X.I.Qosimova “Katta maktabgacha yoshidagi bolalarda mantiqiy fikrlashni o’stirish” Toshkent- 2002.
4. T.Yoqubov, S.Qallibekov “Matematik mantiq elementlari” Toshkent-1996.
5. M.G. Davletchin, S.M.To’ychiyeva “Umumiy psixologiya” Toshkent –2002.

YANGI O'ZBEKISTONDA EL AZIZ- INSON AZIZ

Abdullayeva O'g'ilo' Rustamjon qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya
yo'nalishi 2 - bosqich talabasi
G'oziyev Mashrab Eshmahammedovich
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya
yo'nalishi Tyutori

В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ ЛЮДИ ДОРОГИЕ, ЧЕЛОВЕК ДОРОГОЙ

Абдуллаева Ўғилой Рустамжон қизи
Чирчикский Педагогический Государственный
Университет
Педагогический факультет по
направление, Педагогика и Психологии студентка 2 - го курса
Гозиев Машираб Эшмахаммедович
Чирчикский Педагогический Государственный Университет
Педагогический факультет по
направление Педагогика и психология Тьютор
Психологии студентка 2 - го курса

Annotatsiya

Ushbu maqolaning negizida shunday bir mazmun mujassamki unda Yurtimiz tinchligi, Yurtboshimiz ishlaridan bir parcha, hamda oila, jamiyat va ayollarning muhofaza qilinishi. Shuningdek obod yurtimizda barpo etilayotgan yangiliklar ko'rsatib o'tilgan

Аннотация

В основе данной статьи содержание мира нашей страны, фрагмент деятельности президента нашей страны, защита семьи, общества и женщин. Также были показаны инновации, строящиеся в нашей процветающей стране.

Tayanch so'zlar: Yurt, Vatan, oila, ayol, onalik va bolalik, jamiyat, mahalla, inson, iqtisodi u ot, huquq, erkinlik, tinchlik, hayot, mustaqillik, tarix, ajdod, maqsad.

Основные слова: Страна, Родина, семья, женщина, материнство и детство, общество, соседство, человек, хозяйство, права, свобода, мир, жизнь, независимость, история, предки, предназначение.

Vatan... bu so'zni eshtganimizda bir soniyaga bo'lsaham tanamiz jumbushga keladi. Vatan bu-men, Vatan bu- sen, Vatan bu-biz, Vatan bu- bizning oilamiz, Vatan bu- bizning uyimiz. Bu yorug' dunyoga kelganimizdanoq kindik qonimiz bilan bevosita

chanbarchas bog'langan makon. Bobolarimizning inson tuproqdan yaralib tuproqqa qaytadi degan muqaddas so'zlarini eslagan holda shu so'zlarni qo'rqmasdan baralla ayta olamanki, kindik qonimiz to'kilgan bu muqaddas Vatanning har bir qarich tuprog'i, har bir qarich yeri biz uchun qadrli, tengsiz ne'mat sanaladi. Bugun ayniqsa yoshlarimiz o'zlarining bilimlari bilan, bilim olishlariyu uni kimgadir berishlari bilan, o'zlarining kasbga bo'lgan sadoqatlari bilan, Vatanga, elga, Yurtga bo'lgan sadoqatlari bilan isbotlab kelishmoqda. Har doim fidokorona mehnat qilib kelishmoqda. Bu yoshlar bugunimizning kechagidan, ertangi kunimizning bugunimizdan ham ko'proq rivojlanishi uchun boshqa Yevropa davlatlari bilan bemalol tenglasha oladigan, nomi dunyolarga tanilgan yurt bo'lishi uchun harakat qilib kelishmoqda.....

Vatanimiz ne ne qiyinchiliklarni boshidan kechirib o'zining mustaqilligiga erishdi. Mustaqilligimizga ham 31 yil to'ldi. Bu bir qaraganda qisqa vaqtdey ko'rinsa ham ammo bu qisqa vaqt ichida mehnatkash, mehnatsevar xalqimiz qiyinchiliklarga dosh berib o'zlarining mehnatlari bilan, shijoatu ishtiyoqlari bilan xattoki toshli yerlarda ham mahsulot yetishtirib kun ko'rishdi. Yurtimizning mustaqillikka erishgani xalqimiz uchun bebaho ne'mat bo'ldi. O'tgan kunlarimizni unutmagan holda farovon hayot barpo etishni boshladik. Har bir joyda yangiliklar, yangi binoyu yangi maskanlarni o'zlarining bunyodkorlik salohiyatlari va fidokorona mehnati bilan yarata boshlashdi. Bizning g'ururimiz bizning iftixorimiz sifatida o'zimizning tariximizni shu ishlarimiz bilan yarata boshladik. Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev tomonlaridan imzolangan "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz bir yillik bayramiga tayyorgarlik ko'rish va uni yuqori saviyada o'tkazish to'g'risida" gi qarorlariga binoan yurtimizning barcha joylarida bayramlar tantanali ravishda ko'tarinki kayfiyat bilan o'tkazilgani bizga sir emas. Ushbu bayramona kayfiyat hali hamon xalqimiz ruhiyatiga kuch berib kelmoqda. Ushbu ko'tarinki ruh bilan el yurt farovonligi yo'lida barcha o'zining hissasini qo'shib kelmoqda ayniqsa qisqa vaqt ichida turar joylarning barpo etilishi, noturar joylarning foydalanishga tezlik bilan topshirilayotgani bu aynan Yangi O'zbekiston xalqi uchun mukofot desak mubolag'a bo'lmaydi. Cho'lu biyobonda ham gul o'stirish qobiliyatiga ega O'zbek xalqi bundan farovon hayotda yashashga munosib. Joylardagi zamonaviy binolarning qurilib foydalanishga topshirilishi nafaqat joylardagi fuqarolarimizni, balki yurtboshimizning ham quvonchlariga quvonch, intilishlariga yana ham motivatsiya bo'lishi tabiiy hol. Bizga yaratib berilgan shart sharoitlardan unumli foydalangan holda butun kuch g'ayratimizni yoshlarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, mahalla tinchligi, yurt tinchligi, osoyishtaligini ta'minlash, xalqimiz turmush farovonligini yanada oshirishgaqaratilgan ezgu ishlarga sarflasak bundan ham yuqori cho'qqilarga, bundan ham ko'p yutuqlarga erishishimizga ishonchim komil. Yurtimizda inson qadri eng ulug' o'rinlardan birida shuning uchun xalqimiz, elimiz farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish,

inson huquqlari, erkinliklari va albatta manfaatlarini ta'minlash, kerak bo'lsa yo'l yo'riq ko'rsatish qolaversa faol fuqarolik jamiyatlarini shakllantirish eng ustuvor maqsadlarimizdan biri bo'lsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. 2022 yil "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili" deb e'lon qilinishining zamirida ham chuqur bir maqsad mujassam. Inson qadri ulug'lansa u to'g'ri shakllangan bo'ladi. To'g'ri shakllanish esa oiladan boshlanadi. Azaldan yurtimizda oila, ona, ayol, onalik va bolalik so'zlarining qadri baland bo'lib kelgan. Albatta shular qatorida onalik va bolalikni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Ajdodlarimiz bizga qoldirgan sog'lom bola sog'lom va ahil oilaning mevasi hisoblanadi, sog'lom bola dunyoga kelishi uchun esa ona sog'lom bo'lishi kerak degan meroslari mavjud. Albatta bu oltinga teng so'zlardir. Chunki har qanday buyuk yurt xalqi bilan boy sanaladi, xalq esa jamiyatdan tashkil topgan, jamiyat bu oilalardan tashkil topadi oila esa sog'lom farzand, sog'lom kadr yetishtirib beradi, sog'lom bola dunyoga kelishi uchun esa ayollar salomatligiga, onalar salomatligiga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu ishni esa jamiyatimizda shakllantirishimiz oila qurish vaqtida tushuntirish ishlarini olib borishni uo'lga qo'yimog'imiz maqsadga muvofiqdir.

Страна... когда мы слышим это слово, хоть на секунду наше тело сходит с ума. Родина – это я, Родина – это ты, Родина – это мы, Родина – это наша семья, Родина – это наш дом. Это пространство напрямую связано с нашей пуповинной кровью, так как мы пришли в светлый мир. Вспоминая священные слова наших предков о том, что человек ранится из земли и возвращается в землю, я могу без страха сказать эти слова, что каждая пядь земли, каждая пядь земли этой святой Родины, где пролилась наша пупочная кровь, драгоценна и несравненна для нас. Сегодня особенно наша молодежь доказывает это своими знаниями, приобретая знания и отдавая их кому-то, своей преданностью своей профессии, Родине, народу, Стране. Они всегда работают самоотверженно. Эти молодые люди упорно трудятся, чтобы стать страной, которая может легко конкурировать с другими европейскими странами, и чье имя известно миру, чтобы сегодня развиваться больше, чем вчера, а завтра даже больше, чем сегодня.

Наша страна обрела независимость, пройдя через многие трудности. Прошел 31 год со дня нашей независимости. Пусть это и кажется коротким сроком, но за это короткое время наш трудолюбивый и трудолюбивый народ преодолел трудности и своим трудолюбием и энтузиазмом зарабатывал себе на жизнь выращиванием продукции даже на каменистой земле. Независимость нашей страны была бесценным благом для нашего народа. Мы начали строить комфортную жизнь, не забывая о прошедших днях. Везде они начали создавать инновации, новые здания и новые места своим творческим потенциалом и самоотверженным трудом. Мы гордимся тем, что с этих работ мы начали создавать свою историю. В соответствии с решениями Президента Шавката

Миромоновича Мирзиёева «О подготовке к празднованию тридцать первой годовщины государственной независимости Республики Узбекистан и проведении его на высоком уровне» праздники торжественно отмечаются во всех уголках страны с приподнятое настроение, для нас это не секрет. Это праздничное настроение до сих пор придает силы духу нашего народа. С таким высоким настроением все вносят свой вклад в процветание страны, особенно строительство жилых массивов в короткие сроки, быстрый ввод в эксплуатацию нежилых площадей, это преувеличение для жителей Нового Узбекистана.

Узбекский народ, способный выращивать цветы даже в пустыне, достоин жить в достатке. Естественно, что строительство и ввод в эксплуатацию современных зданий на местах станет источником радости и мотивации стремлений не только наших местных жителей, но и главы государства. Если мы с пользой воспользуемся созданными для нас условиями, мы направим всю свою энергию на добрые дела, направленные на всестороннее воспитание молодежи, обеспечение мира в соседстве, мира и спокойствия в стране, улучшение благополучия нашего народа, я уверен, что мы добьемся успеха. В нашей стране человеческая ценность занимает одно из самых высоких мест, поэтому для дальнейшего повышения благосостояния нашего народа, преобразования отраслей экономики и быстрого развития предпринимательства, для обеспечения прав, свобод и, конечно же, интересов человека, и, при необходимости, дать рекомендации. Кроме того, было бы уместно, если бы формирование активных гражданских обществ было одной из наших важнейших целей.

Объявление 2022 года «Годом человеческого достоинства и активного добрососедства» имеет более глубокую цель. Когда человеческое достоинство возвышается, оно правильно формируется. А правильное формирование начинается с семьи. С незапамятных времен в нашей стране высоко ценились слова семья, мать, женщина, материнство и детство. Конечно, особое внимание уделяется охране материнства и детства. Здоровый ребенок, оставленный нам нашими предками, является плодом здоровой и дружной семьи, и существуют традиции, согласно которым здоровая мать должна быть здоровой, чтобы родился здоровый ребенок. Конечно, эти слова на вес золота. Потому что любая великая страна богата своим народом, а нация состоит из общества, а общество состоит из этих семей, и семья рождает здоровых детей и здоровый персонал, а для рождения здорового ребенка здоровье женщины и здоровье матерей особенно важно, на что следует обратить внимание. Нам целесообразно формировать эту работу в нашем обществе и проводить воспитательную работу при построении семьи.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yangi O'zbekiston gazetasi
2. Yangi O'zbekiston rasmiy kanali
3. Daryo.uz sayti

DIALOGIK O'ZARO TA'SIRDA MATN VA NUTQ

Nizamiddinova Nigora Nizamiddinovna
O'zbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

Zamonaviy tadqiqotchilar nuqtai nazaridan, nutq janri lingvistik falsafaning universal toifasi hisoblanadi, u yangi antropologik tilshunoslik metodlarining asosini tashkil qilishi kerak. Nutq janrini tahlil qilish dialogik nutqni o'rganishning asosiy yondashuvlaridan biridir. Bundan tashqari, so'nggi yillarda bu yondashuv yetakchi va universal deb hisoblanadi.

Kalit so'zlar: nutq janrlari, antropologik tilshunoslik, metod, kommunikativ maqsad, nutq janrlari nazariyasi, dialogik hodisalar.

ABSTRACT

From the point of view of modern researchers, the genre of speech is a universal category of linguistic philosophy, which should form the basis of new anthropological linguistic methods. Genre analysis of speech is one of the main approaches to the study of dialogical speech. Moreover, in recent years, this approach has been considered leading and universal.

Keywords: speech genres, anthropological linguistics, method, communicative goal, theory of speech genres, dialogical phenomena.

KIRISH

Ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonlarida nutqning janriy tashkil etilishi muhim o'rin tutadi. Nutqning janrli tashkil etilishi kommunikantlarning ijtimoiy yo'nalishini qo'llab-quvvatlaydi. Ijtimoiy yo'nalishsiz, muloqot qiluvchilarning harakatlarining muvaffaqiyati deyarli mumkin emas. Aloqa shakllari va maqsadlariga, kommunikativ va ijtimoiy rollar Bu nutqni janrda tashkil etilgan deb taxmin qilish, muloqotning borishini oldindan bilish, uni to'g'ri rejalashtirish va unga to'g'ri javob berish imkoniyatini beradi. kommunikativ harakatlar hamkorlar va natijada ko'zlangan maqsadlarga erishadilar.

Chet ellik janr tadqiqotchilarining asarlarida kommunikativ maqsad yoki janrni shakllantiruvchi asosiy belgi sifatida belgilanadigan kommunikativ munosabat muhim o'rin tutadi. Kommunikativ maqsad har bir alohida janr uchun xarakterlidir va janrning o'zi va uning ichki tuzilishini shakllantiradi. Kommunikativ maqsadning sezilarli o'zgarishi nutq janrlarining o'zgarishiga olib keladi, kichik o'zgarishlar esa kichik turlarni tanlashga olib keladi. Kommunikativ maqsaddagi farqlar strategiya tanlashda va matnning ichki (chuqur) tuzilishida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Nutq janrlari – dialogik hodisalar – invariant -variantli modellar sifatida tushuniladi va tizimning paradigmatic va sintagmatic munosabatlari prizmasidan tahlil qilinadi.

Nutq janri – bu "nutq butunligini qurishning tipik modeli" (M.M.Baxtin). Nutq janrining intuitiv ta'rifi, kundalik so'zlashuv: vaziyatga qarab, intonatsiya, so'z boyligi va boshqalar.

Nutq janrini aniqlash usullari:

Leksik (nutq harakatlarini mos leksemalar bilan nomlash - hisobot berish, gapirish, suhbatlashish, hazil qilish, tahdid qilish, buyurtma berish, ogohlantirish va boshqalar.);

Stilistik (yig'indining ta'rifi kompozitsiya xususiyatlari, matnning lug'ati, lotin, grammatik, sintaktik elementlar);

Nuqtai nazaridan nutq modeli, so'zlarni tuzish sxemalari.

Nutq janrlarining mantiqiy-niyatli tomoni, "nutq janrlarining repertuari" spikerning odatiy niyatlarining sanoqli to'plamiga tenglashtirilganda ko'rib chiqiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu yo'nalish umuman nutq janri tushunchasini juda soddalashtirilgan shaklda ifodalaydi.

Nutq janrlari nazariyasi XX asr tilshunosligining umumiy chizig'ida ishlab chiqilgan. Rivojlanish janrlarning tuzilishini lingvistik tavsiflashdan boshlab, odamlarning dialogik muloqotining asosiy omili sifatida janrlarni tahlil qilishgacha davom etdi.

Nutq janrlari nazariyasini rivojlantirishning oldingi bosqichlari nutqni qabul qiluvchining asosiy rolga asoslangan edi (shuning uchun maqsad va niyatlarga etibor).

Nutq janrlarini tahlil qilganda, adresat faktori har doim ham to'liqligi bilan hisobga olinmaydi. Garchi ular qabul qiluvchining semantik roli past darajadagi birliklarga qaraganda aniqroq bo'lsa-da, janrlar muloqotning odatiy holatlari sifatida, aniq aytganda, tinglovchi nuqtai nazaridan qabul qilinadi.

Nutq janrlari nazariyasi va nutq aktlari nazariyasi umumiy kesishish nuqtalariga ega bo'lgani uchun, bu ikki tushuncha o'rtasida chegara chizish zarur ko'rinadi. Nutq aktlari nazariyasida nutq harakati "ma'lum bir jamiyatda qabul qilingan nutq xulqatvorining tamoyillari va qoidalariga muvofiq amalga oshiriladigan maqsadli nutq harakati; pragmatik doirada ko'rib chiqiladigan normativ ijtimoiy-nutqiy xulq-atvor birligi" deb hisoblanadi. vaziyat". O'z navbatida, yuqorida aytib o'tilganidek, maqsadga muvofiqlik, "harakat" qobiliyatiga ega va shuning uchun ko'p xususiyatlarida nutq aktiga o'xshash hodisa bo'lib ko'rinadi. Bundan tashqari, nutq akti ham, nutq janri ham ularning tarkibiy elementi sifatida talaffuz tushunchasi bilan ishlaydi. Biroq, nutq aktlari nazariyasi asosan harakat turlariga, nutq janrlari nazariyasi esa matn turlariga qaratiladi. Bu nazariyalar kontsepsiyani har xil talqin qiladi gapirish.

Diskursni lingvistik tushunish juda xilma-xildir, masalan, M. Stubbs nutqning uchta asosiy xususiyatini ajratib ko'rsatadi: nutq gapga nisbatan hajm jihatidan katta bo'lgan til birligi; nutq tildan foydalanishning ijtimoiy konteksti bilan chambarchas bog'liq; nutq dialogikdir. Xorijiy tilshunoslikda qabul qilingan, E. Benvenistega borib taqaladigan diskurs talqini nutqni empirik ob'yektning bir turi sifatida belgilaydi, bunda tilning grammatik tuzilishida uzilish yuzaga keladi, natijada nutq yuzaga keladi. tilning grammatik tuzilishi bilan bog'liq bo'lgan, ma'lum bir shaxsga xos bo'lgan individual ekstralingvistik kod sifatida qabul qilinadi. Shaxs tomonidan shaxsiy kod orqali uzatiladigan ma'lumotni dekodlash uchun qabul qiluvchi ushbu kodni (diskurs kodi) va mantiqiy va mantiqiy ravishda idrok etish uchun ma'lum harakatlar qilishi kerak.

P. Serio "diskurs" atamasini talqin qilishda sakkizta ma'noni nomlaydi: 1) "nutq" tushunchasining Sossyur ma'nosida ta'rifi, boshqacha aytganda, har qanday konkret gap; 2) o'lchami bo'yicha iboradan oshib ketgan birlik; 3) pragmatika doirasida – gapning predmeti, manzili, gapning momenti va ma'lum bir joyini nazarda tutuvchi gap holatini hisobga olgan holda gapning qabul qiluvchiga ta'siri; 4) muloqotning asosiy turi suhbatdir; 5) nutqni (E. Benveniste fikricha) bayondan farqli ravishda murojaat qiluvchi pozitsiyasidan tushunish, bunda so'zlovchining fikri inobatga olinmaydi; 6) til birliklaridan foydalanish, til birliklarining nutqiy aktuallashuvi; 7) ijtimoiy yoki mafkuraviy pozitsiyaning cheksiz miqdordagi bayonotlarga (masalan, "feministik nutq", "ma'muriy nutq" va boshqalar) qo'yilgan cheklovlarning ma'lum tizimlariga ta'siri; 8) matnni amalga oshirish shartlarini tahlil qilish uchun mo'ljallangan nazariy komponent [Serio 1999].

Diskurs tilga qarama-qarshi nutq sifatida tushunilganligi sababli, tabiiy ravishda matn kategoriyasini kiritish zarurati tug'iladi. Ushbu maqolada biz "nutq" va "matn" tushunchalarini ko'rib chiqishda tarkibiy elementlarni ajratib ko'rsatamiz. T.A. G'arbiy Yevropa tilshunosligining birinchi mutaxassislaridan biri bo'lgan Van Deyk "matn" va "diskurs" tushunchalari o'rtasida aniq chegara chizadi: "Diskurs haqiqatda aytiladigan matn, matn esa nutqning mavhum grammatik tuzilishidir. Diskurs nutqqa, real nutq aktiga taalluqli tushunchadir, matn esa til tizimi yoki rasmiy lingvistik bilimlar, lingvistik kompetentsiya bilan bog'liq tushunchadir" [Van Deyk 1989: 124]. Boshqacha qilib aytganda, nutq endi nutqning o'ziga xos xususiyati emas, balki nutqning mavhum tushunchasi. "Lingvistik entsiklopedik lug'at"da bu atamaga quyidagicha ta'rif berilgan: nutq "ekstralingvistik - pragmatik, ijtimoiy-madaniy, psixologik va boshqa omillar bilan birgalikda izchil matn; voqea aspektida olingan matn; maqsadli, ijtimoiy harakat, tarkibiy qism, ishtirokchi sifatida qaraladigan nutq

odamlarning o'zaro ta'sirida va ularning ongining mexanizmlarida rivojlanayotgan (kognitiv jarayonlar).

Biroq, fanda haligacha nutqning yagona ta'rifi mavjud emas, ammo shunga qaramay, ko'pchilik olimlar "diskurs" tushunchasini talqin qilishda uning asosiy formal, funktsional va situatsion xususiyatlarini hisobga olish kerak degan xulosaga kelishadi.

«Diskurs» atamasi E. Buissans tomonidan «Til va nutq» (1943) asarida taklif qilingan bo'lib, bu yerda nutq tilni - imo-ishora tizimini jonli nutqqa o'tkazish mexanizmi sifatida qaralgan. E. Buessans ikkilik qarama-qarshilikka diskursni kiritdi: til - nutq - nutq. O'sha davrda nutq talqini "matn" va "nutq" tushunchalari bilan sinonim edi. Diskurs tushunchasini tushunishdagi tub o'zgarishlar faqat 1960-yillarda boshlangan. Strukturaviy tilshunoslikning paydo bo'lishi bilan, uning ma'nosi til - olam, atrofdagi voqelik hodisalari to'g'risida kodlangan ma'lumotlarni olib yuruvchi matritsa va tilning tuzilishi haqiqatni yaratish va o'zgartirishda o'ziga xos vositadir. Klod Levi-Strous tomonidan taklif qilingan tadqiqotlar [Levi-Strauss 1993, 2001] nutqni o'rganish va tahlil qilishda tizimli yondashuvning yorqin vakiliga aylandi. Uning ishi qadimgi miflar nutqini, ularning ochiq tuzilishini o'rganishga asoslangan, chunki mifologik nutq sub'ektiv voqelikning turli xil variantlarini keltirib chiqaradi, ular orqali atrofdagi voqelik idrok qilinadi.

Nutqni o'rganishning strukturaviy-lingvistik yondashuvi asosan frantsuz diskurs tahlili maktabi vakillari tomonidan ishlab chiqilgan: M. Peshe, P. Serio, E.P. Orlandi, J.-J. Courtinne va D. Maldidier. Mishel Pesce faoliyatining asosiy natijasi - bu shaxsning jamiyatdagi o'rnini ko'rsatadigan ijtimoiy-madaniy tuzilma sifatida nutqning rivojlanishi. Ushbu kontseptsiya dastlab Lui Altusser tomonidan taklif qilingan

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Nutq janri nazariyasining rivojlanishining hozirgi bosqichi nutq janrini tushunishda bu cheklovlarni bartaraf etishga intiladi. Nutq janrining pragmatik konsepsiyasida, qabul qiluvchi va qabul qiluvchining o'zaro ta'sirining barcha jihatlariga, qabul qilingan va uzatiladigan barcha kommunikativ ma'nolarga katta e'tibor qaratiladi (va faqat adresat ataylab etkazmoqchi bo'lganlarga emas). M.M.da nutq janrining aniqlovchi xususiyati dialogiklikdir. Baxtin nutq aloqasi va inson faoliyati birligi sifatida. Bu nutq janrining boshqa barcha belgilarining manbai (to'liqlik, maqsadni belgilash, muayyan aloqa sohasi bilan aloqa va boshqalar).

Ammo shu bilan birga, janr tahlilining pragmatik yo'nalishi uchun qabul qiluvchi omil va adresat omilining teng ahamiyatini tan olish, shuningdek, muloqotga yo'naltirish. Sedova: "Odamlarning ijtimoiy o'zaro ta'sirining odatiy holatini og'zaki

loyihalash", aniqki, lingvistik vositalarga bo'ysunuvchi xizmat vazifasi yuklangan. Tadqiqot asosan haqiqiy nutq janrlari emas, balki vaziyat, xulq -atvor janrlari bo'yicha o'tkazilishi tasodif emas.

V.V. Dementyev janrni o'rganishda ikki yo'nalishning birligi asosida nutq janri va tilining umumiy kommunikativ tabiati (vazifasi), janrlar ijtimoiy o'zaro ta'sirni rasmiylashtirish vositasi degan fikrga asoslangan holda ularning sintezini taklif qiladi.

Bu bosqichda nutq janrlari nazariyasida sintetik yo'nalishga ehtiyoj bor, bu erda danring dialogik va lingvistik jihatlari ko'rib chiqiladi. Bu sintetik yo'nalish uchun kommunikativ janr nomi taklif qilingan.

Ushbu yondashuv doirasida janr ijtimoiy o'zaro ta'sirni rasmiylashtirish vositasi sifatida tushuniladi. Bu janr qoidalarining qat'iylik darajasi birinchi o'ringa chiqadi. MM. Baxtin bu xususiyatni – tabriklash va tabriklash kabi standartlashtirilgan janrlar o'rtasidagi farqni ko'rib chiqdi, bu erda ma'ruzachining o'zi olib kelishi mumkin bo'lgan narsa juda oz va "erkin" janrlar – nutq janrini tizimlashtirishda asosiylaridan biri nutq janrini asosiy va ikkilamchi qismlarga bo'lish bilan.

Vaziyat yoki nutqning mazmuni uchta parametr bilan belgilanadi:

- 1) nutq maydoni, ya'ni. muhokama mavzusi, suhbat mavzusi, muhokama shartlari va boshqalar;
- 2) kommunikantlar (nutq tenori), ya'ni. vaziyat ishtirokchilari, ularning rollari, o'zaro ta'siri, maqsadlari va boshqalar;
- 3) nutq uslubi, ya'ni. aloqa kanali (og'zaki yoki yozma, tayyorlangan yoki o'z o'zidan aloqa, mikrofon va yozuv bilan yoki yo'q).

B. Malinovskiy "madaniyat konteksti" atamasini kiritdi. M.K. Halliday matnni nafaqat vaziyat, balki madaniyat nuqtai nazaridan ham talqin qilish zarurligini ta'kidladi. Vaziyatning har qanday konteksti, ya'ni. matnning paydo bo'lishiga olib kelgan nutqning o'rnatilgan konfiguratsiyasi, shu jumladan kommunikatorlar, aloqa sohasi, aloqa usuli tasodifiy tasodifiy xususiyatlar to'plami emas, lekin ma'lum bir yaxlitlik, "jumlar to'plami" uchun xosdir. har bir madaniyat.

Binobarin, kommunikantlar muloqotning kontekstini hisobga olishlari kerak. Bu ham madaniyatning umumiy konteksti, ham ma'lum bir vaqtda paydo bo'ladigan muayyan vaziyatning konteksti. Bundan tashqari, matnlarning shakllanishi va talqin qilinishiga "kutganlarimiz tizimi" ta'sir qiladi, bu o'tgan tajriba va bu tajriba ikki shaxs uchun bir xil bo'lmasligi mumkin, bu kommunikativ o'zaro ta'sirning tabiatida aks etadi. Boshqacha qilib aytganda, kommunikativ xatti -harakatlar matndan tashqarida bo'lgan narsalarga bog'liq, ya'ni. kontekst sohasida. O'zaro munosabatlarda ishtirokchilarni talqin qilish kontekstlarining ta'sirchan farqlanishi ziddiyatning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Shunday qilib, xorijiy va mahalliy tilshunoslik va adabiyotshunoslikda "nutq janri" konsepsiyasiga mavjud yondashuvlar tanqidiy tahlil qilinganidan so'ng, janrlarni tahlil qilish ularning kommunikativ mavjudligi haqiqati doirasida amalga oshirilishi kerak degan xulosaga kelish mumkin.

REFERENCES

1. Vinogradov S. I., Platonova O. V. Rus tili nutqi madaniyati. – M.: ART, 1999.
2. Krol Yu. L. Bahs – qadimgi Xitoy madaniyatining hodisasi sifatida // Osiyo va Afrika xalqlari. № 2. – 1987.
3. Rus tili nutqi madaniyati. Universitetlar uchun darslik. – M.: NORMA -INFRA M nashriyot guruhi, 1999.

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARINI O'RGANISHDA INNOVATSION
METODLAR

Luqmonova Iroda Akramovna

Samarqand viloyati Payariq tumani 79-maktab

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adibi Abdulla Qahhor "Bemor" va "O'g'ri" hikoyalarini yosh avlodga o'rgatishda qo'llaniluvchi innovatsion metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Asosan quyidagi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanilgan: "Atamalar izohi", "Muammoli vaziyat", "KZIX", "Besh bo'lakli matn", "Bu kimning nutqi?", "Mening fikrimcha...", "Chalkashtirish".

Kalit so'zlar: Yozuvchi, adabiyot, innovatsiya, metodika, pedagogik texnologiya.

INNOVATIVE METHODS IN STUDYING STORIES BY ABDULLA QAHHOR

Abstract: This article contains innovative methodological recommendations used in teaching the stories of the Uzbek writer Abdullah Qahhor "The Sick" and "The Thief" to the younger generation. The following modern pedagogical technologies were used: "Explanation of terms", "Problem situation", "Five-part text", "Whose speech is this?", "In my opinion...", "Confusion".

Keywords: Writer, literature, innovation, methodology, pedagogical technology.

Bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalashda, ularga bilim berishda dunyo tan olgan ilmiy-innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish davr talabi. Shuni inobatga olib biz pedagog-o'qituvchilar oldimizda juda katta mas'uliyat turibdi. Ushbu natijaga erishishda o'zbek adabiyotshunoslarining ilmiy meroslarini o'quvchilarga innovatsion metodlar orqali yetkazish maqsadga muvofiq. Bu usul orqali o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga o'z hissamizni qo'shgan bo'lamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "Barchamizning kamol topishimizda o'zbek shoir va adiblarimizning – Oллоh ularni rahmat qilsin– ulug' xizmatlari borligini doimo minnatdorlik bilan eslaymiz" – deb ta'kidlagan edi. Ana shu jihatdan Abdulla Qahhor ijodini o'rganish, tahlil qilish va yoshlarga yetkazish sharafli vazifadir. Ma'lumki, 6 va 7- sinf adabiyot darsliklarida Abdulla Qahhorning "Bemor" va "O'g'ri" hikoyalari berilgan. Adabiy ta'limda yosh psixologiyasiga ko'ra 6 va 7- sinflarga dars o'tish jarayonida o'qituvchilarga ko'proq o'yin metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu usul o'quvchilar e'tiborini darsga jalb qilishda yordam beradi, albatta. Mening fikrimcha, Abdulla Qahhor hikoyalarini o'rgatishda o'ylantiradigan, muammoli

vaziyat hosil qiluvchi va shu bilan birga o'quvchini darsga qiziqtiradigan metodlardan foydalanish samaralidir. Abdulla Qahhor hikoyalari qisqa va ixcham satrlarda ulkan mazmun ifoda etishi bilan ahamiyatlidir. Adibning hikoyalarida ko'tarilgan ijtimoiy muammolar va insoniy tuyg'ular uyg'unligi kitobxonni chuqurroq o'ylashga va fikrlashga undaydi. Ularni sodda tilda yangicha yondashuv asosida o'quvchiga yetkazib berish esa zamonaviy o'qituvchining asosiy vazifasidir. Adabiy ta'limda "Bemor" hikoyasini o'quvchilarga o'rgatishda "Atamalar izohi", "Muammoli vaziyat", "KZIX" metodlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. "Atamalar izohi" metodi. Asardagi hozirgi kunda eskirib qolgan izvosh, oq podsho, qabza, oftobshuvoq, chilyosin, Sim, gavron kabi so'zlarni doskaga yozib, ularni izohlab beriladi. Izvosh ot qo'shilgan arava Oq podsho O'sha davrdagi Rossiyaning podshosi Qabza tutqich, dasta Oftobshuvoq bahorgi, ta'sir kuchi kam, yoqimli oftob Chilyosin Qur'onning "Yosin" surasini o'qish bilan bog'liq bo'lgan diniy odat, marosim Sim Farg'ona shahrining eski nomi Gavron tayoq, xivich "Muammoli vaziyat" metodi. Ushbu metod o'quvchilarni teran fikr yuritishga va muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Nega asar "Bemor" deb nomlangan? Bemor dardining davosi nimada deb o'ylaysiz? Aslida bemor kim? O'quvchilar bu topshiriqni quyidagicha bajarishadi: 1. Asar Sotiboldining bemor xotini haqida bo'lganligi uchun "Bemor" deb nomlangan. 2. Sotiboldining xotinini davolash uchun malakali shifokor kerak. Shifokorga olib borish uchun pul kerak. Sotiboldiga o'xshagan oddiy insonlarda o'z ehtiyojiga yetgulik pul bo'lishi uchun esa jamiyat taraqqiy etgan bo'lishi kerak. Jamiyatni taraqqiy qildirish uchun esa ilm-fan kerakdir! 3. Sotiboldi yashagan davr kishilarining barchasi bemor. Ya'ni ma'naviy bemor. Tabib ham, baxshi ham, Abdug'aniboy va Sotiboldi ham-butun jamiyat bemor. Shu sababli hikoya "Bemor" deb nomlangan. "KZIX" (Kuchli jihatlar, zaif tomonlar, imkoniyatlar, xavf-xatar) metodi "Bemor" hikoyasini o'rganishda, timsollarga – Sotiboldi timsoliga tavsif berishda "KZIX" metodidan foydalanilsa, yaxshi samara beradi. O'quvchilar to'rtta guruhga ajratiladi, har bir guruh tavsifga olinayotgan subyektning bir tomoni haqida ma'lumot beradi (boshqa guruhlariga qo'shimcha qilish imkonini berish mumkin). "Bemor" hikoyasidagi Sotiboldi timsoliga tavsif berish uchun qo'llangan "KZIX" metodi quyidagicha bajarilishi kutiladi: K (kuchli jihatlari) – Sotiboldi bilagida kuchi bor, 25-35 yoshlar chamasidagi (agar uning bitta qiz farzandi borligi inobatga olinsa) kishi. Z (zaif tomonlari) – kambag'al, qo'lida arzigulik kasbi yo'q. Nochorlikdan, kambag'allikdan chiqishning aniq yo'llarini bilmaydi: sodda, ishonuvchan. I (imkoniyatlar) – xalqimizda izlagan imkoniyat topadi, o'limdan boshqasining chorasi bor kabi hikmatli so'zlar yuradi. Sotiboldi o'z xo'jayini Abdug'aniboyni insofga chaqirishi, undan moddiy yordam olishi yoki atrofidagi odamlardan ko'mak so'rashi mumkin edi-ku. Sotiboldining birorta ham do'sti yo'qmikan?! X (xavf-xatar) – yosh qizchasining onasiz qolishi, oilada ayol – ona bo'lmasligi; bemorni tuzatish uchun olingan qarz oila kelajagini ham barbod qilishi,

chunki qarz yangi qarzlarning tug'ilishiga sabab bo'lishi... "O'g'ri" hikoyasini o'rganish "Besh bo'lakli matn", "Maqol yoki ibora" "Bu kimning nutqi?", "Mening fikrimcha..." metodlaridan foydalanilsa o'quvchi o'zi uchun yangiliklar kashf qiladi. "Besh bo'lakli matn" usuliga tayangan holda guruhlariga "O'g'ri" hikoyasi matni besh qismga ajratib beriladi. O'quvchilar matn bilan tanishadilar va uning mazmunini bir-birlariga yetkazadilar. Bunday usul qisqa vaqt ichida hikoya matni bilan tanishish imkoniyatini beradi. O'qituvchi hikoya matnini guruhlariga taqsimlaydi va har guruhdan matnni ifodali o'qish, mazmunini so'zlab berish, matndagi eskirgan va tarixiy so'zlarning ma'nosini izohlash kabi vazifalarni topshiradi. "Chalkashtirish" metodi. Bunda hikoyadagi barcha ibora va maqollar aralash holda yoziladi. O'quvchilar esa ularni bir biridan farqlaydilar va mazmunini izohlaydilar. Bunda o'qituvchi o'quvchilarni nafaqat adabiyot fanidan balki ona tilidan ham bilimni tekshirgan bo'ladi, ya'ni fanlararo integratsiyani amalga oshiradi. Otning o'limi itning bayrami; Dehqonning uyi kuysa kuysin, ho'kizi yo'qolmasin; Qozonni suvga tashlab qo'yish kerak bo'ladi; Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi; Quruq qoshiq og'iz yirtadi; Tapa sochi tikka bo'ldi; Fuqaroning arzga borishi arbobning izzati bo'ladi; Begim deguncha kishining beli sinar ekan; O'ynashmagil arbob bilan — seni urar har bob bilan; Peshonam sho'r bo'lmasa. Maqol Ibora • Otning o'limi itning bayrami • Dehqonning uyi kuysa kuysin, ho'kizi yo'qolmasin • Fuqaroning arzga borishi arbobning izzati bo'ladi! • Begim deguncha kishining beli sinar ekan. • O'ynashmagil arbob bilan — seni urar harbob bilan • Quruq qoshiq og'iz yirtadi, • Tapa sochi tikka bo'ldi • Peshonam sho'r bo'lmasa • Xudo xayr bersin "Bu kimning nutqi?" usuli yordamida har uchala guruhga alohida hikoya qahramonlarining (amin va pristav) nutqi yozilgan audiomatn eshittiriladi va ular bu nutq qaysi qahramonga tegishli ekanligini topadilar, guruh a'zolari shartga muvofiq berilgan nutqiy parchaning egasini topadilar. Masalan, O'zi qaytib kelmasmikim!.. Birov olib ketsa qaytib kela ber, deb qo'yilmagan ekan-da! Nega yig'lanadi? A? Yig'lanmasin! (Aminning nutqi). O'quvchilarning nutq egasini topishi, "Bu -Aminning nutqidan" deyishi – yaxshi. Lekin o'quvchi shu bilan kifoyalanib qolmasligi, berilgan nutqni tahlil qilishi, asar timsolining xarakterini belgilashda bu nutqning tutgan o'rnini aniqlashi, unga munosabat bildirib, bunday o'rinda qo'llanishi zarur bo'lgan nutqiy muloqotni misol keltira olishi – asosiy yutuq hisoblanadi. "Mening fikrimcha..." metodi Bu metod o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi Mening fikrimcha o'g'ri bu... Ushbu metoddan darsni xulosalash jarayonida foydalanish mumkin. Bunda o'quvchilar hikoya haqida o'zlarining shaxsiy fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi esa bu fikrlarni umulashtirib darsni yakunlaydi. Ushbu metodlar o'qituvchilarga innovatsion dars o'tish usuli sifatida tavsiya etiladi. Ulardan qay darajada foydalana olish esa har bir o'qituvchining metodik mahoratiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Abdurakhmanova, J. N. (2020). The policy of tolerance in Uzbekistan (in the case of Greeks). *International Journal on Integrated Education*, 2(5), 212-14.
2. Azadovna, R. M. (2020). Teaching Students Professional Terminology In The Course Of English For Specific Purposes (ESP). *Наука и образование сегодня*, 3(50).
3. Botirova, S. (2020). The Role of Artistic Psychology in the Metaphorical Harmony of Man And the Reality of Life. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 9(4), 16-20.
4. Djurayeva, Y. (2020). The Role of Phonetics in Languages Teaching. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(1), 44-49.
5. Ilhomov, Z. A., & Muxammadiyev, L. G. (2020). Theoretical issues of history in Beruni's work "Monuments of ancient peoples". *International Journal of History*, 2(1), 35-36.

CHINGIZ AYTMATOV “QIYOMAT” ROMANIDA OBRAZLAR TIPOLOGIYASI

Luqmonova Iroda Akramovna

Samarqand viloyati Payariq tumani 79 -maktab

Ona tili va adabiyot fani o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Chingiz Aytmatovning “Qiyomat” romanidagi bir qator obrazlar qiyosiy-tipologik jihatdan tahlilga tortilgan.

Annotation: In this article, a number of images in Chingiz Aitmatov's novel “Doomsday” are analyzed from a comparative-typological point of view.

Аннотация: В данной статье со сравнительно-типологической точки зрения анализируется ряд образов в романе Чингиза Айтматова “Плаха”.

Kalit so‘zlar: Roman, obraz, qiyomat, adabiyotshunoslik, Konrad, iymon, fojia, qahramon, qiyosiy-tipologik tahlil, qismat, muallif niyati.

Keywords: Novel, image, resurrection, literature, Conrad, faith, tragedy, hero, comparative-typological analysis, fate, author’s intention.

Ключевые слова: Роман, образ, воскресение, литература, Конрад, вера, трагедия, герой, сравнительно-типологический анализ, судьба, авторский замысел.

Jahon adabiyoti yangi asrga qadam qo‘yishi bilan badiiyat olamida inson ruhiyatini anglash, ma’naviy dunyosini ochib berish, bashariyat uchun umumiy bo‘lgan dolzarb muammolarni qaysidir yo‘sinda yechimini topishga bo‘lgan intilishlar kuchaydi. Ayni shu intilishlarning in’ikosi sifatida adabiyot namoyandalari tomonidan qator adabiybadiiy asarlar yaratildi. Ana shunday badiiy yaratishlar sirasiga Chingiz Aytmatovning “Qiyomat” romanini kiritishimiz mumkin. Roman bugungi kunda tabiat-jamiyat-inson-iymon o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning keskinlashuvi oqibatida iymon-e’tiqod sustligi, ma’naviy manqurtlik, giyohvandlik, tabiatga bo‘lgan mislsiz shafqatsizlik kabi yechimi kishini chuqur o‘yga toldiruvchi umumbashariy muammolarga bag‘ishlangan. Asar voqealari bir qarashda bir- biriga bog‘liq bo‘lmagan turli syujet chiziqlaridan tarkib topgandek tuyilsada, o‘rtaga qo‘yilgan muammolar qiyosiy-tipologik planda birbirini taqozo etib, biri-ikkinchisini to‘ldirib boradi. Yozuvchining o‘ziga xos novatorligi, uning asarlarning keng omma tomonidan quyuq kutib olinishining yana bir ahamiyatli jihati shundaki, asar qiyosiy adabiyotshunoslik sohasidagi tadqiqotlarga yana bir yangilik yasalishiga sabab bo‘lganidadir. Odatda qiyosiy adabiyotshunoslikda olib borilgan ilmiy izlanishlarni kuzatar ekanmiz, adabiyotshunos olim N.I.Konradning qiyosiy adabiyotshunoslikning obyekti deya sanab o‘tgan besh jihatni alohida e’tirof etamiz. Ya’ni, “birinchi jihat,

tarixiy umumiylikka ega bo‘lgan xalqlar adabiyoti qiyosi, ikkinchi jihat, turli xalqlar adabiyotida tipologik xususiyatlar qiyosi, uchinchi jihat, turli makon va zamondagi xalqlar adabiyoti qiyosi, to‘rtinchi jihat, bir-biriga bog‘liq bo‘lmagan holda tipologik xususiyatlarga ega ega bo‘lgan adabiyotlar qiyosi, beshinchi jihat, adabiy aloqalar qiyosi” . Chingiz Aytmatovning “Qiyomat” romanida esa asar syujeti, qahramonlari, ularning taqdir yo‘llari, xarakteri, qismlari bir-biriga juda yaqin, mushtarak jihatlariga boy. Adib har bir syujet chizig‘ini boshqa bir syujet yo‘nalishiga, har bir obraz hayotini boshqa bir obraz qismatiga muqoyasa qiladi. Bu orqali asardan ko‘zlagan yozuvchi niyati, asar g‘oyasi o‘quvchi ko‘z oldida yanada yorqin gavdalanadi. Birinchi mushtaraklik: Avdiy Kallistratov va Iso alayhissalom. Yozuvchi asar bosh qahramoni kufrona qarashlari uchun diniy seminariyadan haydalganiga qaramay “Xudo va inson haqidagi jadidona fikrlari hamda tasavvurlarini eski diniy ta’limotning qotib qolgan aqidalariga zid qo‘yib ifodalab bermoqlikni ko‘ngliga tugib” iymon masalasini taftish qilishga intilgan Avdiy Kallistratov hamda bundan ikki ming yil muqaddam butun umrini jamiyatdagi kishilarning yagona Ollohga bo‘lgan iymon-e’tiqodlarini mustahkamlashga intilgan, “Adolat saltanati”ga birlashishlari uchun umrini qurbon qilgan Isoni parallel ravishda qiyoslaydi. Yozuvchining o‘ziga xos novatorligi qismlari bir-biriga juda yaqin ikki qahramonning umri davomida haqiqatparvarligi, iymoni butunligi, e’tiqodi mustahkamligi bilan o‘zgalarga o‘rnak bo‘la olishini ko‘rsatish bilan chegaralanib qolmay, zamonlar osha ular o‘rtasidagi tafovutning shunchalar yiroqlashib ketganligi, butun bir jamiyat, tabiat, inson fojiasi qiyomat darajasiga ko‘tarilganligini ko‘rsatib berganligida yaqqol namoyon bo‘ladi. Iymon uchun kurashda ming yillik boshida bir necha ruhoniylar qarshiligiga uchrab Iso chormihga tortilgan bo‘lsa, oradan ikki ming yil o‘tib Avdiy butun bir jamiyat qarshiligiga uchraganligini adib bir necha o‘rinlarda, xususan, diniy seminariyadan quvg‘inga uchrashi, asr vabosiga aylangan giyohvandlikning o‘zi tenggi yuzlab, minglab yoshlarni girdobiga quyundek tortib ketishiga qarshilik ko‘rsatgani, to‘g‘ri yo‘lga chorlagani sababli poyezd vagonlaridan ulotirilgani va bu haqidagi qarashlarini matbuot tomonidan rad qilingani, qolaversa, Mo‘yinqum dashtida hayotda iymonining noqisligi sababli to‘g‘ri yo‘lidan adashgan va ichkilikka mukkasidan ketgan, qorin qursog‘idan boshqa bilan ishi yo‘q kishilar tomonidan chormihga tortilgandek daraxtga bog‘lanib yosh, soddadil, iymoni butun, irodasi mustahkam bo‘lishiga qaramay qismati fojiali yakun topganini o‘quvchiga chuqur anglatishga harakat qiladiki, qiyomat-qoyim darajasiga ko‘tarilgan iymonsizlik Avdiyningina emas, nechalab Grishan, Petruxa, Lyonkalarni, necha-nechalab Ober, Mishash, Kepalarni hayotini yakson qilganligini guvohi bo‘lamiz. Ikkinchi mushtaraklik: Akbara va Bo‘ston O‘rkunchayev. Yozuvchi bu ikki obraz hayotini mushtarak jihatlarini badiiy ifodalar ekan, yaxshilik bilan yomonlik o‘rtasidagi azaliy kurashda aksariyat hollarda yaxshilarning jabr ko‘rib qolishlarini ikki obraz hayotidagi ketma-ket yo‘qotishlar

bilan ifodalab beradi. Akbara va Toshchaynar butun umri davomida o‘zlarining kuch-qudratlari va aqlzakovatlari bilan yashashga intilgan cho‘l jonivorlari bo‘lib, ular hayotidagi birinchi ko‘ngilsizlik Mo‘yinqum sahrolaridagi qirg‘in sababli ro‘y beradi. Bo‘rilarning birinchi zurriyotlari viloyatning go‘sht topshirish rejasini bajarishdagi shafqatsiz qirg‘in oqibatida halok bo‘ladi. Oradan oz fursat o‘tib, Aldashbo‘yi qamishzorlariga o‘t ketishi oqibatida yana besh farzandidan judo bo‘lishadi. Nasl qoldirish uchun so‘nggi urinish bilan farzand ko‘rgan bo‘rilar qissasi Issiqko‘lda insonning nafs balosi oqibatida bo‘ri bolachalarining o‘z uyasidan olib qochilgandan so‘ng fojia bilan yakun topadi. O‘zining mehnatsevarligi, haqiqatgo‘yiligi, insonparvarligi bilan jamiyatda alohida o‘rin topgan Bo‘ston O‘rkunchayev hayotida ham xuddi bo‘rining hayotidagi singari fojia yuz beradi: “ – Bo‘ri! Bo‘ri bolani olib qochdi! Tezroq, tezroq! Bo‘ston es-hushini yo‘qotib, devordan miltiqni yulqib oldi va Gulimxonning orqasidan uydan chopib chiqdi.... ..Akbara qochdi. Bo‘ston uning izidan miltiq ko‘targancha chopar va g‘ayritabiiy tovush bilan o‘kirardi: - To‘xta, Akbara! O‘g‘limga tegma! Senga hech qachon yomonlik qilmayman! Bolani qo‘y, tegma unga! Akbara! Quloq solsang-chi, Akbara!” Asarda tasvirlangan har ikki obraz hayotidagi bunday bir-biriga juda yaqin fojiali qismat – farzand judoligiga yuz tutishlariga, yaxshilarning hayoti izdan chiqishiga, sof tuyg‘ularning poymol bo‘lishiga asosiy sabab tabiat va jamiyatda sodir etilayotgan mudhish hodisalar, insonlarning ma‘naviy inqirozi, loqaydligi, yovuzligi, insonning insoniyligidan chiqishi oqibatida yuz berayotganligini yozuvchi o‘quvchiga takror-takror anglatishga intiladi. Umuman olganda, Chingiz Aytmatovning “Qiyomat” romanidagi bu va boshqa bir qator obrazlarni qiyosiy jihatdan tahlil qilar ekanmiz, yozuvchining maqsadini, badiiy niyatini, asardan ko‘zlagan asosiy g‘oyasini to‘g‘ri va teran tushunish uchun, chuqur anglash uchun har bir obraz, har bir qahramonning o‘rniga o‘zimizni qo‘yib ko‘rishimiz, ular hayotida sodir etilayotgan mudhish voqealardan ongli xulosa chiqarishimiz, ular qilgan xatolarni takrorlamasligimiz, qolaversa, jamiyatda sodir etilayotgan g‘ayriinsoniy yovuzliklarga qarshi birdamlikda kurashishimiz, iymon yo‘lidan og‘ishmasligimiz darkorligiga guvoh bo‘ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ch.Aytmatov. Qiyomat. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2015;
2. A.Rashidov. Chingiz Aytmatov olami. – T.: “O‘qituvchi” HMIU, 2011
3. Конрад Н.И. Избранные труды. Литература и театр. –М.:Наука, 1978;
4. G. Xalliyeva. Qiyosiy adabiyotshunoslik. – T.: Akadernashr, 2020; 127
Ch.Aytmatov. Qiyomat. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2015. 424-b

KVAZI-DAVRIY TEBRANISHLARDAN ENERGIYA YIG'ISH

Jalolova Ziyodaxon Maxmudjon qizi.

Urganch Davlat univerversiteti fizika kafedrası magistranti

Ilmiy ish raxbari: J.Rayimboyev O'z.RFA.k.i.x Astronomiya inistuti PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada kvazi-davriy (QP) tebranishga asoslangan energiya yig'ish o'rganiladi. Energiya yig'ish tizimi vaqt bo'yicha o'zgaruvchan kechikish amplitudasi bilan bog'langan kechiktirilgan van der Pol osilatoridan iborat. Biz kechikishning parametrik rezonansi holatini ko'rib chiqamiz, buning uchun kechikish modulyatsiyasi chastotasi osilatorning tabiiy chastotasidan ikki baravar yaqin.

Kalit so'zlar: Kvazi-davriy tebranishlar, Energiya yig'imi, Kechiktirilgan van der Pol osilatori, Elektromexanik ulash, Vaqt o'zgaruvchan kechikish amplitudasi.

Аннотация: В этой статье исследуется сбор энергии на основе квазипериодических (КП) колебаний. Система сбора энергии состоит из генератора Ван-дер-Поля с задержкой, соединенного с изменяющейся во времени амплитудой задержки. Рассмотрен случай параметрического резонанса задержки, при котором частота модуляции задержки близка к удвоенной собственной частоте генератора.

Ключевые слова: Квазипериодические колебания, Сбор энергии, Осциллятор Ван дер Поля с задержкой, Электромеханическая связь, Амплитуда задержки, изменяющаяся во времени.

Abstract: In this paper, energy harvesting based on quasi-periodic (QP) vibration is investigated. The energy harvesting system consists of a delayed van der Pol oscillator coupled with a time-varying delay amplitude. We consider the case of parametric resonance of the delay, for which the delay modulation frequency is close to twice the natural frequency of the oscillator.

Key words: Quasi-periodic oscillations, Energy harvesting, Delayed van der Pol oscillator, Electromechanical coupling, Time-varying delay amplitude.

Dizayn jihati va ish faoliyatini yaxshilash energiya yig'ish tizimlari mexanik xususiyatlar va yig'ish tizimining xususiyatlarini optimal tanlashga juda bog'liq. Atrof-muhitdan energiyani samarali yig'ish uchun yakuniy maqsad keng polosali xususiyatlarga ega katta amplitudali tebranishlarni yaratishdir. O'ziga xos mexanik dampingni past darajada ushlab turish bilan ishlash [1]. Energiya yig'ish tizimlari duchor bo'lganda majburiy qo'zg'alishlar, natijada paydo bo'ladigan tebranish reaksiyalari odatda juda bog'liq bo'lgan kamchiliklarga ega. qo'zg'alishlarning noma'lum chastotasi va amplitudasi. Bunday sharoitda chiziqli rezonans rejimida

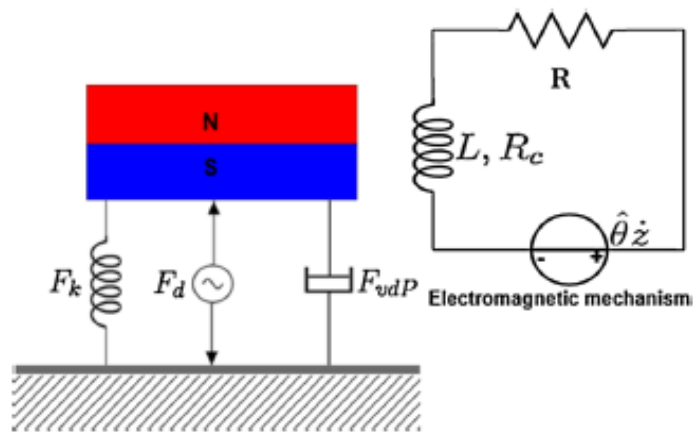
ishlaydigan tozalashning energiya samaradorligi eng yuqori rezonans atrofidagi tor hududda erishiladi, bu uning ish faoliyatini sezilarli darajada cheklaydi. Kombaynning asosiy chastotasi har doim zarba chastotasiga mos kelishi kerakligi [2-5]. Ushbu cheklovni bartaraf etish uchun kombaynning tarmoqli kengligini keng haydovchi chastota diapazonida kengaytirish orqali quvvat yig'ish qobiliyatini yaxshilash uchun chiziqli bo'lmaganlikdan foydalanildi. Biroq, bistabillik past amplitudali harakatlarga [16] jalb qilinganda yoki sakrash hodisalariga uchraganda tizim ish faoliyatini pasaytirishi mumkin. Xuddi shunday, majburiy qo'zg'alishlarda javobning noma'lum qo'zg'alish parametrlariga bog'liqligi qo'zg'alishning murakkab dizaynini amalga oshirishga olib kelishi mumkin [17-19]. Energiya yig'ish tizimlari o'z-o'zidan qo'zg'aladigan bo'lsa, tizim reaksiyasining qo'zg'alish parametrlariga bog'liqligini bartaraf etish mumkin. Superkritik Hopf bifurkatsiyasi orqali tizimning ahamiyatsiz yechimini beqarorlashtirish natijasida hosil bo'lgan induktsiyalangan chegara tsikli (LC) tebranishlari haqiqatan ham katta amplitudali tebranishlar oralig'ida quvvat yig'ishda ishlatilishi mumkin. Muayyan sharoitlarda (majburiy qo'zg'alishlar va bistabillik mavjudligi) barqaror holatdagi LC tebranishlari QP tebranishlarini keltirib chiqaradigan va rezonansdan uzoqda yig'ilgan quvvatning sezilarli darajada pasayishiga olib keladigan ikkilamchi Hopf bifurkatsiyasi orqali barqarorlikni yo'qotishi mumkin [20-22]. Ushbu kiruvchi ta'sirning oldini olish uchun asosiy e'tibor ikkinchi darajali Hopf bifurkatsiyasini nazorat parametrining yuqori qiymatlariga o'tkazish uchun parametr boshqaruvini sozlashga qaratildi [21]. Misol tariqasida, a

Kombayn aerodinamik va asosiy qo'zg'alishlar ostida energiya yig'ish mashinasi tizimi tebranish tezligidan tashqari, kombaynning javobi rezonansdan uzoqda QP bo'lishi, shuningdek, chiqish quvvatining sezilarli pasayishiga olib kelishi kuzatildi [22]. Faqat sof o'z-o'zidan tebranishlar rejimida ishlaydigan energiya yig'ish tizimlarida (majburiy qo'zg'alishlar va bistabillik yo'qligi) LC tebranishlari tug'iladi. Tizimni beqarorlashtirish orqali eng katta tebranish amplitudasi yordamida quvvat chiqishini oshirish uchun ahamiyatsiz yechimdan samarali foydalanish mumkin. Ochiq savol shundaki, LCning beqarorlashuvi natijasida paydo bo'lgan QP tebranishlari energiya yig'ish samaradorligini oshirish uchun ham ishlatilishi mumkinmi? Bu haqda so'nggi ish xabar berdi, modulyatsiyalangan kechikish amplitudasi bilan kechiktirilgan sof van der Pol osilatorini ko'rib chiqish orqali tebranish amplitudasi nuqtai nazaridan chiqarish [23]. Aniqroq aytganda, sof kechiktirilgan van der Pol osilatorida kechikish amplitudasini modulyatsiya qilish kengroq parametrlar diapazonida bajariladigan katta amplitudali QP tebranishlarini (davriy javob amplitudasidan kattaroq) hosil qilishi mumkinligi analitik ko'rsatildi.

Qog'ozning tashkil etilishi quyidagicha: Sektda. 2, elektromagnit tebranishga asoslangan yig'ish tizimi taqdim etilgan. Barqaror holatdagi davriy javob va kechikish rezonansi yaqinida yig'ilgan quvvat o'rtacha hisoblash usuli yordamida olinadi. O'rim-

yig'im tizimining turli parametrlarining davriy javobga va tegishli quvvat chiqishiga ta'siri tekshiriladi. Sektda. 3, biz ikkinchi bosqichli tebranish usulini qo'llagan holda QP javobini taxmin qilamiz. QP tebranishidan olingan yig'ilgan quvvat tahlil qilinadi va davriy quvvat chiqishi bilan taqqoslanadi. Natijalarning qisqacha mazmuni yakuniy bo'limda keltirilgan.

Ko'rib chiqilayotgan energiya yig'ish moslamasi 1-rasmda keltirilgan sxemada ko'rsatilganidek, elektromagnit birikma orqali elektr zanjiriga ulangan sof kechiktirilgan van der Pol osilatoridan iborat. kuch, pozitsiyadagi vaqt kechikishi va van der Pol damping komponenti.

1-rasm. Energiya yig'ish modelining sxemasi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dutoit, N., Wardle, B.: Experimental verification of models for microfabricated piezoelectric vibration energy harvesters. *AIAA J.* 45, 1126–1137 (2007)
2. Stephen, N.G.: On energy harvesting from ambient vibration. *J. Sound Vib.* 293, 409–425 (2006)
3. Lesieutre, G.A., Ottman, G.K., Hofmann, H.F.: Damping as a result of piezoelectric energy harvesting. *J. Sound Vib.* 269(3–5), 991–1001 (2004)
4. Sodano, H.A., Inman, D.J., Park, G.: Generation and storage of electricity from power harvesting devices. *J. Intell. Mater. Syst. Struct.* 16, 67–75 (2005)
5. Sodano, H.A., Inman, D.J., Park, G.: Comparison of piezoelectric energy harvesting devices for recharging batteries. *J. Intell. Mater. Syst. Struct.* 16, 799–807 (2005)
6. Peano, F., Coppa, G., Serazio, C., Peinetti, F., D'angola, A.: Nonlinear oscillations in a MEMS energy scavenger. *Math. Comput. Model.* 43, 1412–1423 (2006)

ZARYADLANGAN DILATON QORA TUYNUKNING ANALITIK YECHIMI VA KVAZI-DAVRIY HARAKATI

Jalolova Ziyodaxon Maxmudjon qizi

Urganch Davlat univerisiteti fizika kafedrası magistranti

Ilmiy ish raxbari : J.Rayimboyev O'z.RFA.k.i.x Astronomiya inistuti PhD

Annotatsiya: Event Horizon Teleskopi tomonidan olib borilgan ulkan yutuq bilan turli qora tuynuklarning nazariy tahlili har qachongidan ham muhimroq bo'ldi. Ushbu maqolada, ikki vaqtli shkala usuli yordamida o'murtqa mintaqadagi zaryadlangan dilaton qora tuynuk oqimining ikkinchi darajali asimptotik analitik yechimi dinamika nuqtai nazaridan qurilgan.

Kalit so'zlar: zaryadlangan dilaton qora tuynuk; analitik yechim; kvazi-davriy xatti-harakatlar; kengaytirilgan faza maydoni; ikki vaqtli shkala usuli

Аннотация: Благодаря огромному прорыву, достигнутому телескопом Event Horizon, теоретический анализ различных черных дыр стал более важным, чем когда-либо. В данной работе асимптотическое аналитическое решение второго порядка потока заряженных дилатонных черных дыр в спиноподальной области построено с точки зрения динамики с использованием метода двух временных масштабов.

Ключевые слова: заряженная дилатонная черная дыра; аналитическое решение; квазипериодическое поведение; расширенное фазовое пространство; метод двух временной шкалы

Abstract: With the vast breakthrough brought by the Event Horizon Telescope, the theoretical analysis of various black holes has become more critical than ever. In this paper, the second-order asymptotic analytical solution of the charged dilaton black hole flow in the spinodal region is constructed from the perspective of dynamics by using the two-timing scale method. .

Key words: charged dilaton black hole; analytical solution; quasi-periodic behavior; extended phase space; two-timing scale method

Qora tuynuk — fazoviy vaqt mintaqasi bo'lib, unda tortishish kuchi shunchalik kuchliki, unga yaqin bo'lgan har qanday zarracha (shu jumladan, fotonlar) uning markaziga tortilishi mumkin. Eng qadimgi qog'oz Oppengeymer va Snaydarning [1] 1939 yildagi kashshof ishlariga borib taqaladi. Haqiqiy qora tuynukni vizual kuzatish juda qiyin, chunki u yorug'likni aks ettirmaydi va bizdan juda uzoqda joylashgan. Shu sababli, ko'plab tadqiqotchilar qo'shaloq tizimlarning ko'rinadigan sherik yulduzlari asosida ko'rinmas sherik yulduzlarni, ya'ni qora tuynuklarni o'rganishdi [2,3,4]. Hozirgi vaqtda qora tuynuklar bo'yicha tadqiqotlar tortishish

to'lqinlari, qurt teshiklari, o'zgartirilgan tortishish nazariyasi, kvant rejimi va boshqa bir qator tegishli sohalarni qamrab oldi [5].

Qora tuynuklar termal nurlanishni chiqarishi mumkin. Tadqiqotchilar 1970-yillardayoq ularning fizik qonunlarining matematik shakli va termodinamika qonunlari o'rtasida sezilarli o'xshashlikni topdilar [6] va keyin qora tuynuklarning termodinamik xususiyatlariga katta e'tibor berildi. Ularning termodinamik faza tuzilishi va van der Waals suyuqlik tizimi o'rtasidagi o'xshashlik yana isbotlangan. Bundan tashqari, qora tuynuklarning fazaviy o'tish jarayoni bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Turli qora tuynuklarning tanqidiy xatti-harakatlari P-V diagrammalarini tasvirlash orqali muhokama qilindi. Ushbu diagrammalardan kichik qora tuynuk (SBH) va katta qora tuynuk (LBH) birgalikda mavjud bo'lgan o'murtqa mintaq va fazaviy o'tishning paydo bo'lishini aniqlash mumkin. Bundan tashqari, kengaytirilgan fazali fazodagi tegishli gomoklinik orbitalar ham tahlil qilindi. Zhao va boshqalar. asosan fazaga o'tish jarayonini o'rganib chiqdi va zaryadlangan topologik kengayish AdS qora tuynugida turli parametrlar bilan SBH-LBH-fazali birgalikda yashash egri chizig'ini ko'rsatdi. Gauss-Bonnet-Born-Infeld AdS qora tuynuklari kabi yuqori o'lchamdagi qora tuynuklar uchun ularning tanqidiy xatti-harakatlariga oid ba'zi talqinlarni Refsda topish mumkin. O'nlab tadqiqotchilar gullab-yashnagan fazali tuzilmalar mavjud bo'lgan kengaytirilgan fazali fazoda qora tuynuk uchun tegishli tanqidiy xatti-harakatni o'rganishdi. Bundan tashqari, fazaviy o'tish nuqtai nazaridan, zaryadlangan AdS qora tuynugining mikro tuzilishining ba'zi xususiyatlarini topish mumkin. Kerr-AdS qora tuynuklari, Born-Infeld-AdS qora tuynuklari, zaryadlangan AdS va kengaygan qora tuynuklar va zaryadlangan Gauss-Bonnet AdS qora tuynuklarining xaos harakatlarini aniqlash uchun Chen va boshqalar vaqtinchalik o'rganish uchun Melnikov usulidan foydalanganlar. va bu qora tuynuklarning fazoviy tartibsizliklari. Ular qora tuynuk tizimidagi boshqa parametrlarga bog'liq bo'lgan buzilish amplitudasining kritik qiymati d_c ni topdilar; vaqtinchalik tartibsizlik $d > d_c$ holatda mavjud bo'lsa, fazoviy tartibsizlik d ning qiymati qanday bo'lishidan qat'iy nazar mavjud. Shvartssild qora tuynugiga minimal uzunlik ta'siri ostida uning xaotik xatti-harakatlarini tekshirish uchun ham xuddi shu usul qo'llanilgan. Bundan tashqari, qora tuynuklar atrofidagi zarrachalarning xaos harakati, jumladan, zarrachalarning dinamik harakati tahlillari, kesmaning Puankare yuzasi va eng ichki barqaror aylana orbitalari haqida bir nechta havolalar mavjud. Termal faza tuzilishi va van der Waals suyuqlik tizimining o'xshashligi va turli qora tuynuk eritmaları adabiyotidan ilhomlangan ushbu maqola asosan zaryadlangan kengaygan qora tuynukning dinamik harakatini o'rganish va qurish uchun ikki vaqtli shkala usuli va tahlil usullaridan foydalanadi. Ikki vaqtli shkala usuli chiziqli bo'lmagan dinamikani miqdoriy tahlil qilishda eng samarali usullardan biridir. U davriy harakatni tavsiflashi va dissipativ tizimning zaiflashgan tebranishini ochib berishi mumkin. Yuqorida aytib o'tilgan havolalardan ma'lum sharoitlarda tartibsiz bo'lmagan

hududlar mavjud. Shuning uchun, vaqtinchalik termal buzilishni hisobga olgan holda, o'murtqa mintaqadagi zaryadlangan dilaton qora tuynuk oqimining kvazi-davriy harakati ham keyingi bo'limlarda muhokama qilinadi va tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oppenheimer, J.R.; Snyder, H. On continued gravitational contraction. *Phys. Rev.* **1939**, 56, 455–459. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)][[Green Version](#)]
2. Webster, B.L.; Murdin, P. Cygnus X-1-a spectroscopic binary with a heavy companion? *Nature* **1972**, 235, 37–38. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
3. Campanelli, M.; Lousto, C.; Zlochower, Y.; Merritt, D. Large merger recoils and spin flips from generic black-hole binaries. *Astrophys. J.* **2007**, 659, L5–L8. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)][[Green Version](#)]
4. Podsiadlowski, P.; Rappaport, S.; Han, Z. On the formation and evolution of black hole binaries. *Mon. Not. R. Astron. Soc.* **2010**, 341, 385–404. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)][[Green Version](#)]
5. Abbott, B.P.; Abbott, R.; Abbott, T.D.; Abernathy, M.R.; Acernese, F.; Ackley, K.; Adams, C.; Adams, T.; Addesso, P.; Adhikari, R.X.; et al. Observation of gravitational waves from a binary black hole merger. *Phys. Rev. Lett.* **2016**, 116, 061102. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
6. Abbott, B.P.; Abbott, R.; Abbott, T.D.; Abernathy, M.R.; Acernese, F.; Ackley, K.; Adams, C.; Adams, T.; Addesso, P.; Adhikari, R.X.; et al. GW151226: Observation of gravitational waves from a 22-solar-mass binary black hole coalescence. *Phys. Rev. Lett.* **2016**, 116, 241103. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]

BORN-INFELD GRAVITATSIYASI VA UNING FUNKSIONAL KENGAYTMALARI

Dusimova Mexribon Ikromovna

Xorazm viloyati Urganch shaxri. UrDU "Umumiy fizika" Magistranti

Annotatsiya: Biz metrikaning teskarisi va Ricci tenzori bilan tuzilgan BornInfeld tortishish nazariyasi (Eddington tomonidan ilhomlantirilgan) funksional kengaytmalari oilasining dinamikasini o'rganamiz. Biz ushbu nazariyalar oilasining metrik maydon tenglamalari uchun ulanish uchun umumiy rasmiy yechim va Eynshteynga o'xshash tasvirni taqdim etamiz.

Kalit so'zlar: Metrika, Rissi tenzori, kosmologiya, umumiy nisbiylik, kvant, gonsalo nazariyasi.

Аннотация: Мы изучаем динамику семейства функциональных расширений теории гравитации Борн-Инфельда (вдохновленной Эддингтоном) с обратной метрикой и тензором Риччи. Мы представляем общее формальное решение для связи и представление типа Эйнштейна для метрических уравнений поля этого семейства теорий.

Ключевые слова: Metrics, Rissi tensor, cosmology, general relativity, quantum, Gonzalo theory.

Abstract: We study the dynamics of a family of functional extensions of the BornInfeld theory of gravity (inspired by Eddington) with the inverse of the metric and the Ricci tensor. We present a general formal solution for coupling and an Einstein-like representation for the metric field equations of this family of theories.

Key words: Metrics, Rissi tensor, cosmology, general relativity, quantum, Gonzalo theory.

Kosmologiyaning joriy standart modelining muvaffaqiyatini, shu jumladan inflyatsiya kengayishining dastlabki bosqichini ham e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. U 13 milliard yildan ortiq vaqt davomida kosmik evolyutsiyaning tavsifini beradi, bu bir qator yuqori aniqlikdagi va mustaqil kuzatishlar bilan juda mos keladi. Shunga qaramay, kuzatuv muvaffaqiyatiga qaramay, model hali ham inflyatsiya jarayonini keltirib chiqargan shart-sharoitlar kabi bir qator ochiq savollarga to'liq qoniqarli javob bera olmaydi. Bu kvant tortishish effektlari o'zini namoyon qilishi va klassik katta portlashning mavjudligi kabi muammolarni hal qilishi kutilayotgan davrdir. To'g'ridan-to'g'ri tortishishning kvantlanishi bilan bog'liq turli yondashuvlar so'nggi yillarda inflyatsiyadan oldingi kosmik dinamikaga qiziqarli yoritib berdi [1, 2]. Kosmik qisqarishning oldingi bosqichining mavjudligi, so'ngra hozirgi kengayish fazamizning boshlanishini belgilaydigan sakrash juda umumiy bashoratdir [3]. Ushbu jarayonda koinot erishgan minimal o'lcham klassik ravishda bashorat qilingan, nol hajmli katta

portlashning o'rnini bosadi. Shunday qilib, ushbu stsenariylarda o'zgartirilgan dinamikaga ega samarali geometriya paydo bo'ladi va klassik umumiy nisbiylik (GR) ning cheksiz egrilik skalyarlarining kamchiliklaridan qochadi. Kvantga asoslangan kosmologik modellar katta portlashdan va boshqa o'ziga xosliklardan xalos bo'lish qobiliyatini ko'rsatgan bo'lsa-da, nazariyani klassik takomillashtirish orqali alohidaliklarning bezovta qiluvchi tomonlarini oldini olish mumkinmi degan savol tug'ilishi mumkin. Bu ma'noda ilhom manbaini Born-Infeld (BI) klassik elektrodinamikaning gonzalo nazariyasida topish mumkin [4], bu erda maydon kuchi va elektronning o'z-o'zidan energiyasi chegaralanadi va shu bilan elektronning o'z-o'zidan energiyasi cheklangan bo'lib, bu farqlardan qochadi. Eddington tomonidan ilhomlantirilgan Tug'ilgan-Infeld tortishish kuchi deb nomlangan Gravitatsion maydon uchun Born-Infeld tipidagi harakat yaqinda [5, 6] kosmologiya va qora tuynuklar fizikasida qiziqarli natijalar bilan o'rganildi. Bu nazariya katta portlashdan qochishga qodir ekanligi aniqlandi radiatsion suyuqlik yoki hatto bosimsiz chang suyuqligi bilan bog'liq oddiy stsenariylarda kosmik sakrashni keltirib chiqaradigan o'ziga xoslik [6]. Elektr zaryadlangan qora tuynuklarning ma'lum konfiguratsiyasi ham markaziy o'ziga xoslikdan qochishga qodir, bu odatda silliq qurt teshigi bilan almashtiriladi. Ushbu nazariyaning ta'siri kosmologiya, astrofizika, yulduzlar tuzilishi, kosmik o'ziga xosliklar muammosi, qora tuynuklar va fazo tuynuklari fizikasida chuqur o'rganilgan. BI nazariyasi bashoratlarning ishonchliligini o'rganishga urinishda ushbu nazariyaning kengaytmalari oilasini ko'rib chiquvchi dasturda ishga tushirildi, bu erda usul sifatida asl nazariyaga $f(R)$ qismi qo'shildi. yangi egrilik o'zaro ta'sirlarini ko'rib chiqish yoki nazariyani ketma-ket kengaytirishda paydo bo'ladigan R ga bog'liq atamalarning parametrlarini sozlash. Kosmologik sakrash eritmalari Lagrangianning R^2 modifikatsiyalariga nisbatan mustahkam ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari, yagona bo'lmagan, lekin asl nazariyada beqaror bo'lgan echimlar katta portlashning beqarorligini va undan keyin paydo bo'lishi mumkin.[7] Kosmologik inflyatsiya fazasi ($H \sim$ doimiy) radiatsiya hukmron bo'lgan stsenariylarda ham, umumiy nisbiylik bilan yaxshi kelishuvda standart kengayishga silliq o'tish bilan. Bu erda biz BI nazariyasining boshqacha va soddaroq kengaytmasi mavjudligini ko'rsatamiz va uning kosmologik oqibatlarini dastlabki paytlarda o'rganamiz. Nazariy tomondan, ular erta koinot dinamikasini va ba'zi bir asosiy bashoratlarning mustahkamligini o'rganishning yangi usulini taklif qilishadi.[8,9]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A. Ashtekar and P. Singh, Class. Quant. Grav. 28, 213001 (2011) [arXiv:1108.0893 [gr-qc]].
2. L. McAllister and E. Silverstein, Gen. Rel. Grav. 40, 565 (2008) [arXiv:0710.2951 [hep-th]].

3. M. Novello and S. E. Perez Bergliaffa, Phys. Rep. 463, 127 (2008) [arXiv:0802.1634 [astro-ph]].
4. M. Born and L. Infeld, Proc. Roy. Soc. London. A 144, 425 (1934).
5. S. Deser and G. W. Gibbons, Class. Quant. Grav. 15, L35 (1998) [arXiv:hep-th/9803049].
6. M. Vañados and P. G. Ferreira, Phys. Rev. Lett. 105, 011101 (2010) [arXiv:1006.1769 [astro-ph.CO]]. [7] D. Comelli, Phys. Rev. D 72, 064018 (2005).
7. ХАКИМОВ, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. Journal of Integrated Education and Research, 1(2), 30-36.
8. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 11(1), 71-79.
9. ЮВМИТОВ, А. С., & ХАКИМОВ, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 10(2), 14.

BOSHQARUV TIZIMIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEKANIZIMI

Akramova A.K.

*Mustaqil izlanuvchi, Yashnobod tumani 92-sonli
Davlat maktabgacha ta'lim rahbari*

Annotatsiya. O'qituvchilik faoliyatida psixologik himoya mexonizimidan asosli foydalanish, bu orqali o'quvchi yoshlarni bilim olishlarini samarali taminlash.

Kalit so'z: boshqaruv, psixologik himoya, mexanizim, adekvat, noadekvat.

Аннотация. Разумное использование механизма психологической защиты в обучении, тем самым эффективно обеспечивающего воспитание студентов.

Ключевые слова: управление, психологическая защита, механизм, адекватность, неадекватность.

Abstract. Reasonable use of the mechanism of psychological defense in training, thereby effectively ensuring the education of students.

Key words: management, psychological protection, mechanism, adequate, inadequate,

Psixologik himoyani turli omillarning ta'siri asosida ifodalanishi alohida tadqiq etilgan. Ontogenetik jihatdan birinchi navbatda himoyaning perseptiv jarayonlarga tayanadigan: hissiyot, diqqat, idrok, bunda bazaviy komponent hisoblanganligi uchun idrok etilayotgan axborotning destruktivligini yoki konstruktivligini belgilash funksional jihatda kechadi. R.Granovskaya , L.Grebennikov , V.Kamenskaya , I.Nikolskaya , Ye.Romanova kabi olimlarning tadqiqotlarida psixologik himoyaning me'yoriy-axloqiy, madaniy, ijtimoiy, maishiy darajalarda namoyon bo'lishini konstruktiv deb ko'rsatganlar. Bu yondashuv "MEN-siyimo/obraz"ini qabul qilingan me'yorlarga asoslanib, dunyoni idrok etishni ta'minlaydi. Ko'rsatib o'tishicha, bu tarzdagi psixologik himoya sub'ektni shaxslararo munosabatlarda nizoga kirishmasligini ta'minlab, pozitiv "MEN obrazi"ni yaratishda ijtimoiy psixologik ahamiyat kasb etadi . Pozitiv "MEN obrazi" "inson-inson", "inson-jamoa", "inson-guruh", "inson-muhit" singari munosabatlar dinamikasini ijobiy barqaror kechishini ta'minlovchi psixologik omil sanaladi. Agarda, individni psixologik himoyadan foydalanishini shaxslararo munosabatlar tizimida tahlil qilsak, bunda Ye.Dotsenko tomonidan individning himoyaviy xulqini psixologik baholash uchun tavsiya etgan mezonlari e'tiborga molik . Bunda:

adekvatli himoya xulqi (qayg'urishning manbasini belgilab, uning tahdid darajasiga javob sifatida namoyon etiladi);

samarali himoya xulqi (xavf va tahdidni zararsizlantirib, himoya maqsadiga erishish uchun javob sifatida namoyon etiladi);

maxsus himoya xulqi (vujudga kelgan psixologik tazyiq ko'rsatuvchi xavfning mazmuni va mohiyatiga javob sifatida namoyon etiladi);

konstruktiv himoya xulqi (shaxsiy kamolotni, ijtimoiy munosabatlarni, ijobiy rivojlanishini, shuningdek, faoliyat samaradorligini ta'minlash uchun namoyon etiladi).

Psixologik himoyadan foydalanish sub'ektni psixologik madaniyatiga, aniqrog'i psixologik madaniyatni o'zlashtirilganlik darajasiga bog'liqdir. I.Sladkovaning tadqiqotlarida, psixologik madaniyatni o'zaro munosabatlar doirasida namoyon bo'lishi ko'rsatib o'tilgan bo'lsada, V.Aristovanning ilmiy tadqiqotida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida psixologik madaniyat, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish va o'quvchilarni fanga bo'lgan munosabatini shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omil ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Individual-shaxsiy vaziyatlar pedagogik jarayonning dinamikasiga ta'sir ko'rsatadi. Agarda, tanlangan psixologik himoya usuli destruktiv mazmun kasb etsa, pedagogik jarayon dinamikasida so'nish hodisasi kuzatiladi. Tanlangan psixologik usuli konstruktiv kasb etsa, pedagogik jarayon dinamikasida o'sish hodisasi kuzatiladi. Mazkur ijtimoiy-psixologik holat ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, o'z darida o'qituvchi (pedagog) psixologiyasini o'rgangan F.Gonobolin "Ularga (yoshlarga-S.S.) bo'lgan muhabbat pedagogik kasbni tanlash uchun qo'shimcha motiv hisoblanadi" deya munosabat bildirgan. O'qituvchi, o'quvchilarga predmetlarni bir biri bilan qiyoslashni, hodisalarni o'xshashlik va ulardagi umumiylikni belgilab olishni o'rgatadi.

Barcha psixologik himoya turlari mazmuni jihatidan (ontogenezda) bazaviy va ikkilamchi kabilarga ajratilib, ikkilamchi himoya bazaviy himoya turlari asosida tuzilib, uni kombinatsiyaviy ifodasi hisoblanadi. Ular, tuzilishi jihatidan, ya'ni psixologik komponentlar (emotsiyaviy, kognitiv va b.) ishtiroki darajasiga sodda va oliy tartibli kabilarga ajratiladi. Ularning barchasini birlashtiruvchi psixologik maqsad, aniq nuqta, bu psixologik diskomfortni (behalovatlikni) bartaraf etish hisoblanadi. F.Bassinni ta'biri bilan aytganda, "faqatgina ularning ayrimlari "tozalagich mohiyati"dan o'tgach (ya'ni, amaliyotda qo'llanilgan so'ng natija bergach – S.S.), sub'ekt uchun mohiyat kasb etadi" va xulq namunasida ifodalanadi. Mazkur ijtimoiy-psixologik fenomen, psixologik madaniyati yuqori bo'lganlarda konstruktiv va psixologik madaniyati nisbatan past bo'lganlarda destruktiv tarzda kechishi kuzatiladi. Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchining shaxsida namoyon bo'ladigan psixologik himoyani turli shakllarini kuzatish mumkin. Ularni destruktiv shaklini kuzatganda, psixologga murojaat etishi maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik faoliyat tizimida psixologik himoyadan vosita sifatida foydalanishda bir qator prinsiplarga amal qilish tavsiya etiladi:

psixologik himoya vosita sifatida ta'lim-tarbiyaning maqsadiga zid bo'lmasligi;

psixologik himoya vosita sifatida yosh, gender, etnopsixologik manfaatlar hamda qadriyatlarga zid bo‘lmasligi va h.k.

Xullas, pedagogik faoliyatda xulq regulyasiyasini ta’minlashda psixologik himoya ijtimoiy-psixologik ahamiyatdorligi jihatidan:

birinchidan, pedagogik nizolarni kelib chiqmasligini, pedagog shaxsini funksional holatini ichki va tashqi salbiy qo‘zg‘atuvchilar ta’siriga tushmasligini;

ikkinchidan, pedagogik jarayonni ijobiy barqaror kechishini ta’minlab, ta’lim oluchilarni psixologik sog‘lig‘ini ta’minlashni;

uchinchidan, pedagogik faoliyat davomida kasbiy hamkorlikni yo‘lga qo‘yib, jamoada ijobiy ijtimoiy-psixologik holatni ta’minlaydi.

Psixologik himoyani inson kamolotida konstruktiv yoki destruktiv mazmun kasb etishini inobatga olib, uni destruktiv mazmunini ta’minlovchi komponentlarini korreksiyasi masalasiga e’tibor qaratish lozim. Buning uchun ta’lim tizimida amaliy psixologik faoliyat bilan shug‘ullanuvchi psixologlar uchun mo‘ljallangan “Destruktiv xulq korreksiyasi” nomli uslubiy qo‘llanma tayyorlab, korreksiyaviy trening dasturini tayyorlash tavsiya etiladi.

Адабиётлар:

1. Бассин Ф. В. Сознание, «бессознательное» и болезнь // Вопросы философии. 1971. № 9. - С. 90-102.
2. Киршбаум Э.И., Еремеева А. И. Психологическая защита. - М.: Смысл, 2000. – С. 81.
3. Крот А. Ф. Механизмы психологической защиты / Учебно-методическое пособие. – Минск: БГМУ, 2015. – С. 5.
4. Психология. Словарь / Под ред. Петровского А. В., Ярошевского М. Г. - М.: Политиздат, 1990. – С. 121..
5. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. - М.: Академия наук, 1957. – С.231.
6. Самаров Р. Ахборотнинг психологик хавфсизлигини таъминлаш механизми (услубий қўлланма). – Тошкент: Университет, 2015. 66–бет.
7. Самаров Р., Садриддинов С. Психика ва онг: антропологик талқиннинг назарий–психологик баёни // Psixologiya 4 (28) – сон. 2017. 20-25– бетлар. – Бухоро: БухДУ.

ANALYSIS OF WASTEWATER AERATION METHODS IN AERATION TANKS

Murtazayev F.A.

*“Water supply, sewerage and protect water resources”
department, SamSAandCEU*

Mirzayev M.

*“Water supply, sewerage and protect water resources”
department, SamSAandCEU*

Annotation: The quality of biological purification largely depends on the operation of aeration systems. This article presents an analysis of the search for the most economical and effective variant of wastewater aeration methods in aeration tanks, provides brief characteristics and conditions of use, and discusses the advantages and disadvantages of mechanical, pneumatic and jet aerators.

Key words: wastewater treatment, aeration system, aeration tank.

Aeration is the process of saturation of a liquid with air through aerators, by means of its forced supply with the help of compressor blowers. Aeration is very widely used in many sectors of the national economy. But most actively, it is used in water treatment and wastewater treatment.

The saturation of water with oxygen in the air is the basis for the biological process of cleaning household wastewater in sewage treatment plants. The tanks in which aeration takes place are called aeration tanks. They create comfortable conditions for the vital activity of microorganisms and bacteria, namely, the optimal concentration of dissolved oxygen and the drain temperature are maintained.

Due to aeration, when effluents enter, a gradual formation of activated sludge flakes from the substrate occurs. In the future, colonies of aerobic bacteria and microorganisms develop on it, which absorb it, that is, they process both complex fats, urea, and other complex pollutants into simpler ones (for example, ammonium compounds – up to molecular nitrogen gas). But all this is impossible without aeration, without dissolved oxygen. If there is no forced, active air supply in the installation, cleaning will be carried out only due to precipitation and rotting processes, which means the presence of odour, and this is unacceptable in most cases. For the aeration process, and ultimately for effective deep biological wastewater treatment, it is very important to understand that it is oxygen in the supplied air that plays a key role. That is, the compressor blower must be provided with the possibility of fresh air intake from the outside. For this purpose, in all autonomous sewage systems, there are either special

holes in the housing or the so-called "fungus" located on the lid of autonomous sewage stations.

The importance of aeration explains the desire of researchers to study this process as deeply as possible, calculate the optimal design of aerators and select the most suitable materials for these devices.

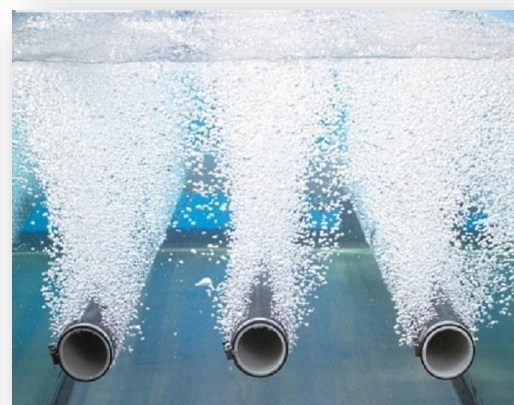
Currently, mechanical aerators, pneumatic aerators and jet aerators are used on an industrial scale.

Pneumatic aeration system.

Aeration of water is carried out by supplying air under the surface of the water. Depending on the type of aerator used, there are:

- fine bubble aeration with the size of air bubbles 1...4 mm. In this case, ceramic, fabric and plastic aerators are used;
- medium bubble aeration, the size of the bubbles is 5...10 mm. For this purpose, perforated pipes, slit aerators, etc. are used;
- large-bubble aeration with a bubble size of more than 10 mm. Pipes and nozzles open from below are used.

Depending on the pressure created at the outlet, aerators of low (up to 10 kPa), normal (10...50 kPa) and high (over 50 kPa) pressure.

Advantages of aerators Pneumatic aeration type:

- Thorough mixing of the waste liquid;
- Any location;
- Uniform aeration and high oxygen mass transfer due to slit perforation;
- Minimum installation costs;
- High resistance to oil, gasoline and chemicals;
- High energy savings compared to porous aerators, much lower pressure losses;
- Extremely long service life;
- Wide range of operation, optimal with adjustable air supply;
- Temperature range -40°C to 90°C

The porous aerators (filter plates), which are the most common in the practice of wastewater treatment to date, have numerous disadvantages.

The most famous of them are:

- increased clogging of pores with dust, lack of effective methods of plate regeneration;
- insufficient strength of the material of the plates, which leads to their frequent destruction;
- significant unevenness of aeration along the length of the aerotanks, due to the inhomogeneous air permeability of the plates;
- the complexity and complexity of performing repair work to replace the destroyed plates.

Mechanical aeration

Mechanical aerators are quite widespread in the practice of wastewater treatment. There are two main types of mechanical aerators - with the vertical and horizontal axis of rotation.

Aerators with a vertical axis of rotation can be surface and buried in a liquid; according to the type of aeration mechanism, they are divided into turbine, impeller and jet. Aerators with a horizontal axis of rotation are surface (rotary) and agitators.

The mechanism of the water aeration process in the cases under consideration can be divided into the following types:

- the suction of air moving in the liquid by the blade through the surface due to a decrease in pressure behind the blade;
- oxygen saturation of numerous jets and liquid droplets formed by the spraying action of a mechanical aerator and having a large contact surface with air;

- mixing of liquid and air in the inter-blade space of aerators under conditions of sharp pressure drops between the zones of high and low pressure, respectively, in front of and behind the moving blades;
- air suction by liquid jets falling or injected into the liquid mass;
- the dissolution of oxygen through the exchanging layers of the liquid surface during its turbulent mixing.

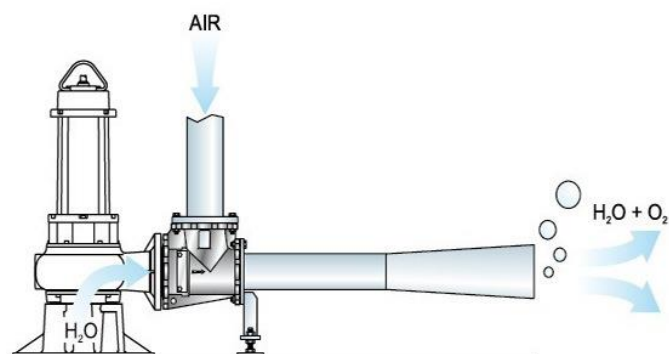

Mechanical aerators have a number of advantages over pneumatic ones since their installation does not require the construction and operation of blower stations, and air supply communications, they are easy to manufacture and operate and have a high oxidizing ability. Their disadvantages include the need for a large number of aerators to be installed with large structures, the need for scarce equipment (gearboxes, gear motors), as well as insufficiently high reliability of operation.

Jet aeration

The principle of operation of the aerator is based on the ejecting action of the water jet in the narrowing so that the water is saturated with air bubbles.

Studies to improve the technical characteristics of equipment for aerating liquids have led to the emergence of injection static devices that disperse gas with liquid jets created by a pump. Compared with the aerators previously considered, jet machines have the following advantages: a high rate of gas dissolution in liquid and low energy consumption, as well as simplicity of design, ease of operation and reliability of operation. Due to these advantages, jet machines have recently been increasingly used for effective heat and mass transfer in various industries. In particular, they are used in aeration tanks, oxidizing channels and other biological wastewater treatment facilities; in the production of carbonated beverages; medical and microbiological industries

Advantages of aerators (jet) ejector type:

- They are easy to install and do not require regular maintenance, as there are no moving elements.
- The installation of a jet aerator does not require emptying the pool or tank.
- Reduce odours, have a high oxygen efficiency transfer - small bubbles create large contact surfaces between air and water, and high turbulence renews these contact surfaces.
- Economical installation.
- Easy control of oxygen supply, as there is no need for compressed air.
- There is no formation of deposits - an intense jet stream directed to the bottom of the tank prevents the deposition of biomass.
- They work regardless of changes in the water level.
- There is no clogging since the hydraulic ejectors are equipped with an unsaleable impeller (impeller) and a large diameter nozzle to eliminate the possibility of clogging.
- Very low noise level.
- There are no problems with sealing.
- When the unit is inactive, water can enter the air pipeline without negative consequences, and when restarted, the exciting effect of the ejector displaces any liquid from the pipe.

Disadvantages of ejector (jet) aerators: they are used for relatively small treatment facilities since the radius of action of the ejector aerator is small. It is especially effective in small and medium-capacity tanks, or in rectangular pools at wastewater treatment plants.

In conclusion, pretty the use of new materials and modern equipment for air dispersion has made it possible to increase the reliability of well-known aerator designs, but not to fully eliminate their shortcomings.

Aeration systems related to medium-bubble large bubbles have low rates of dissolution of oxygen in the air in the waste liquid. The disadvantage of all pneumatic and airlift aerators is the need to use unreliable, expensive and difficult-to-operate blower equipment. A frequent problem that disables the system of fine-bubbled pneumatic aeration is also the clogging of the pores of the aerators both when the waste fluid enters the aerator when the air supply is turned off, and the ingress of the scale of the air ducts from the inside, leading to siltation and culmination.

The low reliability of mechanical aerators is caused by increased wear of gear motors, strong vibration, and corrosion of the main working elements. Combined neuro mechanical aerators combine the disadvantages of pneumatic and mechanical.

Hydraulic ejector aerators have a limited service area and low aeration efficiency, which leads to high energy consumption for oxygen dissolution and, as a result, can only be used at low-capacity stations.

Literature:

1. Yakubov K.A., Chalk E.S.. Sewage cleaning. - T.: "Innovative development Jade House" 2020.220p.
2. Cleaning and disposal of sewage sludge: per 2 tornado. from English T.A. Garyukhina, I.N. Churbanova, I.X. Zaena. M.: Strayizdat, 1997.236 p.

Tyutor kim?

Sitora Mirpulatova Mirqosimovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Turizm fakulteti tyutori
+998993047504
sitora_mirpulatova@gmail.com

ABSTRACT

Tyutor - bu oliy ta'lim muassasasida faoliyat yuritadigan, tegishli malaka talablarigajavob beradigan, yuksak axloqiy fazllatlarga ega bo'lgan xodim bo'lib, o.ziga biriktirilgan guruh talabalarining ta'lim olishlarida, shuningdek, darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishlarida ko'maklashadi, ularni insonparvarlik, adolat, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, beshta muhim tashabbus doirasida tashkil etilgan to'garak va klublarga jalb etish, ta'lim olish jarayonida ytzaga keladigan barcha masala va muammoni o'rnatilgan tartibda bartaraf etishga qaratilgan faoliyatni olib boradi. Tyutor talabalar turar joylarida, ij aradagi va xususiy xonadonlarda yashovchi talabalarning yashash manzillariga muntazam borib, u yerda yaratilgan sharoitlar va talabalarining muammolarini o'rganib borish va ulami yaxshilash choralarini ko'rish faoliyati bilan shug'ullanadi. Tyutor o'z faoliyatida amaldagi qonun hujjatlari, oliy ta'lim muassasasi ichki tartib va odob-axloq qoidalari hamda ushbu nizomga rioya etadi. Ushbu maqolada tyutorlik lavozimiga urg'u berilgan.

Key words: tyutor, maslahatchi, tadbirkor, tashabbuskor, instruktor, huquqiy majburiyatlar.

INTRODUCTION

Vazirlar Mahkamasining "Respublika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni turar joy bilan qamrab olish darajasini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Qarorga ko'ra, 2021-yil 1-sentabrdan boshlab:

- talabalar bilan ishlash bo'yicha "guruh murabbiyi" instituti bekor qilinadi;
- 1-3-kurs talabalarining muammolarini bartaraf etishda yaqindan yordam ko'rsatuvchi tyutorlarni biriktirish amaliyoti yo'lga qo'yiladi;
- har 120-150 nafar talabaga 1nta shtat birligi hisobida tyutor lavozimi kiritiladi hamda uning oylik maoshi "O'qituvchi-stajor" bazaviy lavozim maoshiga tenglashtiriladi;

• Tyutorlar talabalarning ma'naviy va ijtimoiy holatini doimiy ravishda tahlil qilib boradi va ularga mavjud muammolarni bartaraf etishda yaqindan yordam beradi.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi "Ma'naviyat va ma'rifat" markazi tuzilmasida. Tyutorlar faoliyatini muvofiqlashtirish va monitoring qilish bo'limi tashkil etiladi.

Ushbu qaror bilan uzoq vaqtdan beri kutilgan bir qator tizimli yangilik va o'zgarishlar kiritildi. Ular qatorida 2021 yil 1 sentabrdan boshlab talabalar bilan ishlash bo'yicha "guruh murabbiyi" instituti bekor qilinib, uning o'rniga talabalar bilan ishlaydigan "tyutorlar" amaliyoti yo'lga qo'yildi.

Kundalik ta'lim leksikonimizga "tyutor" tushunchasi kirib kelar ekan, uning mazmuni nimadan iborat?

Avvalambor, "tyutor" ("tutor") tom ma'noda ustoz, murabbiy, instruktor – yo'l ko'rsatuvchi ma'nolarida qo'llaniladi. Tyutor birinchi navbatda, ma'lum bir sohaning mutaxassisi bo'lib, uning asosiy vazifasi talabaga muayyan bilim va ko'nikmalar berishdan iborat.

Kengroq ma'noda esa, tyutor talabaga o'quv jarayoni davomida o'z salohiyatini namoyon qilish, o'zini yanada yaxshiroq anglash, o'qish va hayotda to'g'ri qaror qabul qilish va tanlashni o'rgatadi. U talabaga har bir qadam va harakatlarining oqibatlarini anglash, hayotda o'z qiziqishlarini topishga yordam beradi.

Buning uchun tyutor o'z tarbiyachilarining qiziqish va moyilliklarini, muammo va qiyinchiliklarini chuqur tahlil qiladi. U talabaning atrofidagi intellektual va psixologik muhitni sinchkovlik bilan o'rganadi. Bir so'z bilan aytganda, tyutor talaba va ta'lim jarayoni o'rtasidagi bog'lovchi kuch hisoblanadi. Uning yordamida o'qish qiziqarli va samarali jarayonga aylanishi lozim.

Tyutorlik usuli qadimgi Yunonistonda ham asosiy ta'lim jarayoniga yordam sifatida yo'lga qo'yilgan edi. Hozirda dunyoning ko'plab mamlakatlarida tyutorlik uchun maxsus o'qitiladi, diplom beriladi. Masalan, Rossiyada pedagogika sohasiga ixtisoslashtirilgan oliygohlarda bakalavr va magistratura bo'yicha maxsus tyutorlik kurslari bor. Tyutorlik markazlari va assotsiatsiyalar faoliyat yuritadi.

Bu ko'hna usul zamonaviy dunyoda turli shakllarda (formal va noformal, o'quv xonasida yoki masofaviy tarzda) qo'llaniladi. Tyutorlik, albatta, formal o'quv jarayonidan farq qiladi. U yengilroq, moslashuvchan shaklda amalga oshiriladi.

Tyutorlar – bu yuksak mas'uliyat egalari hisoblanadi. Zero, tyutor dunyoqarashi endi shakllanayotgan talaba bilan muntazam tarzda ishlaydi. Bunday mutaxassisning asosiy vazifasi – boshqa odamga o'qishni samarali va qiziqarli jarayonga aylantirishga

yordam berish. Tyutor ham butun guruh bilan, ham individual tarzda ishlashi kerak bo'ladi.

Ilmning qaysi sohalariga urg'u berish, kelajakda kasb tanlash, kerak bo'lsa, boshqa mutaxassislikka mo'ljal olish, o'qish va kundalik hayot o'rtasida muvozanatni o'rnatish, vaqtini menejment qilish masalalarida talabalarga ta'sir qilish ham tyutorning vazifasidir.

Yaxshi tyutor – bu talabaga yelkadosh murabbiy va mohir konsultantdir. U talabaning kuchli taraflarini, zaxiradagi qobiliyatlarini yuzaga chiqarib, kamchiliklari ustida ishlashni o'rgatadi. (S.Usmanov, *Axborot xizmati rahbari*)

I. Umumiy qoidalar

2. Ushbu Nizom davlat oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilan ishlashning yangi tizimi - tyutorlik faoliyatini tashkil etish tartibi, tyutorlikning maqsad va vazifalari, huquq va majburiyatlarini belgilaydi.

3.. 4. Quyidagi holatlarda tyutorlik faoliyatini amalga oshirishga yo'l qo'yilmaydi: ta'lim muassasasi tomonidan tyutor etib belgilanmagan shaxslar tomonidan tyutorlik faoliyatini amalga oshirish; belgilangan me'yor va talablarga javob bermaydigan, bilim va tafakkur doirasi tyutorlik kasbiga munosib bo'lmagan mutaxassislarni tyutorlik lavozimiga tayinlash; 5. Ta'lim muassasalarida tyutorlar faoliyatiga umumiy rahbarlikni Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor (o'rinbosar) amalga oshiradi.

II bob.

Tyutorlik faoliyatining maqsad va vazifalari. Quyidagilar: tyutorlik faoliyatining asosiy maqsadlari hisoblanadi: ta'lim va tarbiya jarayoni uyg'unligini samarali tashkil etish; ta'lim muassasasi va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish; talabalarga ijtimoiy-ma'naviy va psixologik yordam ko'rsatgan holda o'zini yanada yaxshiroq anglash, o'qish va hayotda to'g'ri qaror qabul qilish, tanlagan kasbiga muhabbatni oshirish; ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish, o'quvchilar davomatini yaxshilash bilan bog'liq masalalarda Jamoat kengashi va mahallaning o'zini kuchaytirish. talabalarning dars mashg'ulotlarini o'zlashtirib borishini tahlil qilish va darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlarini ta'minlash; ularning ijtimoiy (oilaviy) holatidan doimiy xabardor bo'lishdan iborat' 7. Quyidagilar tyutorlik faoliyatining asosiy vazifalari hisoblanadi: a) ma'naviy-ma'rifiy va axloqiy-tarbiya sohasida: muntazam ravishda talabalarning ota-onasi bilan davra suhbatlari, uchrashuvlar tashkil etish hamda ota-onalarning farzandlar tarbiyasidagi o'zini, majburiyati, mas'uliyati va farzandlar bilan o'zaro munosabatlarini mustahkamlashga ko'maklashish, ularning ta'lim tizimidagi islohotlar haqida ma'lumotga ega bo'lishlarini ta'minlash; ta'lim muassasasidagi ta'lim-tarbiya sifatini o'rnatish va ularni yanada takomillashtirishga oid tadbirlarni amalga oshirish; qonunchilik talabalaridan

kelib chiqib ta'lim muassasasiga yaqin hududlarda alkogolli va tamaki mahsulotlari sotilishiga yo'l qo'ymaslik bo'yicha ta'lim muassasasi rahbariyatiga takliflar kiritish; oila, mahalla, ta'lim muassasasi hamkorligini yanada kuchaytirishga doir uslubiy asoslarni yaratish; „Birinci kurs maktabi“ tadbirlarini yuqori saviyada tashkil etishda faol ishtirok etish; ta'lim muassasasining odob-axloq qoidalari, komrpsiyaga qarshi kurashish Dasturi (siyosati), ta'lim muassasasining ichki mehnat tartibi qoidalari hamda boshqa lokal hujjatlar bilan o'ziga birlashtirilgan talabalarni tanishtirish; psixolog bilan birgalikda talabalarning ijtimoiy-psixologik portretini shakllantirish; talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar va milliy qonunchiligimizga hurmat, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash; talabalarni boy tarixiy, milliy va diniy an'analarimizga yot bo'lgan illatlar, ya'ni terrorizm, separatizm, prozelitizm, diniy aqidaparastlik, missionerlik, „ommaviy madaniyat“, narkomaniya, uyushgan jinoyatchilik va boshqa illatlarga murosasizlik hamda ularga qarshi kurash ruhida tarbiyalash; talabalarning qonuniy manfaatini himoya qilish, yaratilayotgan sharoitlardan foydalanish imkoniyatini yetkazish, ularning muammolarini bartaraf etishda bayonnomalarni shakllantirib, amaliy yordam ko'rsatish hamda o'qishi, ilm-fan bilan shug'ullanishi, yashashi va dam olishi uchun tegishli choralar ko'rib borish; talabalarni darsdan bo'sh vaqtlarda besh muhim tashabbus doirasidagi klub, to'garak va tanlovlarga jalb qilish, ularning ta'lim muassasasi hayotidagi ijtimoiysiyosiy va madaniy tadbirlardagi ishtirokini ta'minlash; nogironligi bo'lgan, yetim, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan va kam ta'minlangan talabalarga alohida g'amxo'rlik qilish, ularga tegishli tartibda ijtimoiy, ma'naviy va psixologik yordam berish choralarini ko'rish; iste'dodli va iqtidorli talabalarni aniqlash va ularni respublika va xalqaro tanlovlarga maqsadli tayyorlash, iqtidorli talabalarni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va nomdor davlat stipendiyalariga tavsiya etish; o'zlashtirish ko'rsatgichi past hamda tarbiyasi og'ir talabalar bilan tizimli ishlarni olib borish; shuningdek, talabalar turar joylarida, ijara va xususiy xonadonlarda yashovchi talabalarning yashash manzillariga muntazam borib u yerda yaratilgan sharoitlarni o'rganib borish va ularni yaxshilash bo'yicha mutasaddilarga taklif kiritish; talaba tomonidan odob-axloq qoidalari va boshqa qoidalar buzilganda unga nisbatan chora ko'rish to'g'risida ta'lim muassasasi va fakultet rahbariyatiga taklif kiritish; ta'lim muassasasi, shahar va respublika doirasida tashkil etiladigan tadbirlarga talabalarni tartib va intizom, uyushqoqlik bilan olib kelish va ishtiroklarini ta'minlash; talabaning axloqiy, ma'naviy-ma'rifiy xususiyatlarini va u haqidagi shaxsiy ma'lumotlarni yorituvchi yig'ma jild hamda "Axborot va murabbiylik soati" darsiva ish rejasidagi turli xil tadbirlarni qayd qilish jurnalini elektron tutish va yuritib borish. b) O'quv va o'quv-uslubiy sohada: talabalarning darslarga qatnashishlari bo'yicha kunlik davomatini yuritib borish, ular tomonidan sababsiz qoldirilgan dars mashg'ulotlari yuzasidan tegishli choralar ko'rish bo'yicha fakultet dekanatiga bildiri kiritib borish; talabalarning darslarni o'zlashtirish darajalarini nazorat qilib borish,

innovatsion ta'lim texnologiyalari va o'quv-uslubiy materiallar, axborot-resurslari bilan ta'minlashga hamda ushbu manbalardan keng va unumli foydalanishga ko'maklashish; talaba haqida fakultet dekanatiga tushayotgan ma'lumot asosida guruh sardori bilan birgalikda professor-o'qituvchilar bilan suhbatlashish, o'zlashtirishi past talabaga yordamlashib, o'zlashtirish ko'rsatkichi 1'uqori bo'lgan talabani unga biriktirish, qo'shimcha darslar va maslahatlar tashkil etish, fanlar bo'yicha akademik qarzdorliklarni belgilangan muddatda topshirishini nazorat qilish. v) Ilm-fan, innovatsiya va tadqiqotlar sohasida: iste'dodli va iqtidorli talabalarni aniqlash va ulami maqsadli tayyorlash hamda ilmiy to'garaklar, innovatsion startaplarga va klublarga jalb etish; talabalarni turli ilmiy tadbirlar: konferensiyalar, seminarlar, respublika va xalqaro miqyosdagi olimpiadalar va forumlarda ishtirok etishlarini uyushtirish; talabalarning xalqaro grantlar va loyihalarda qatnashishlariga ko'mak berish va rag'batlantirish, ilm-fan hamda tadqiqotlarda faol ishtirok etayotgan talabalarni ta'lim muassasasi rahbariyati va jamoat tashkilotlari tomonidan rag'batlantirilishini tashkil etish; talabalarga ilmiy maqolalar yozishda maslahatlar berish va chop etishda yordam ko'rsatish, ulami kelgusida ilmiy faoliyat olib borishlariga yaqindan yordam berish. 8. Tyutorlar quyidagi huquqlarga ega: o.ziga biriktirilgan talabalarning darslarini, talaba davomati va dars sifatining monitoringini olib borish maqsadida kuzatish; TTJga joylashishlari uchun talabalarga e'lon berish va ular tomonidan tegishli hujjatlarni yig'ib taqdim etish hamda tashkil etiladigan komissiya yig'ilishida talabalarning ishtirokini ta'minlash; talabaning talabalar turar joyidan chiqarilishiga rozilik berish, ularning yashash sharoitlarini yaxshilash bo'yicha takliflar kiritish; o'quv-tarbiyaviy sohalardagi muammolarini bartaraf etish bo'yicha fakultet dekanati bilan hamkorlikda ishlash;

Madaniy-ma'rifiy tadbirlar va sport musobaqalarini o'tkazishda dekanat, rektorat va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish; talabaga tavsifiroma va akademik ta'vil berish masalasini hal etishda ishtirok etish, talaba haqidagi fakultetda mavjud ma'lumotlardan to'la foydalanish; talabaning darslariga qatnashishi, o'zlashtirish va ijtimoiy hayotidagi rolga oid takliflarni fakultet dekanatiga kiritish, talabaning rag'batlantirilishi yoki jazolanishi va maxsus stipendiyalarga loyiqqligi bo'yicha xulosa berish; Yoshlar ittifoqi boshlang'ich tashkiloti, Kasaba uyushmasi va Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi bilan birgalikdotalaba bilimini odilona baholashni nazorat qilish; Tyutor qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin. 9. Tyutorlar quyidagi majburiyatlarni bajaradilar: talabalarning ma'naviy, axloqiy va kasbiy tarbiyasi bilan muntazam shug'ullanish; o'z mahorati, kasbiy tayyorgarligi, nazariy bilim va ish tajribasini doimiy ravishda oshirib borish; talabalarning sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini hurmat qilish; ta'lim muassasasida professor-o'qituvchilar tomonidan talabaning obro'e'tibori va nufuziga dog' tushirishning oldini olish; talabalarning psixologik va o'ziga xos xususiyatlarini, jismoniy va ruhiy

salomatligini, fiziologik rivojlanishini hisobga olishi, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun shart-sharoitlar yaratilishiga e'tibor qaratish; tyutorlik guruhlaridagi talabalarning ma'lumotlar bazasini yaratish va fakultetga taqdim etish; talabalar haqidagi shaxsiy ma'lumotlarni ularning roziligisiz oshkor qilmaslik; tyutorlik guruhidagi talabalar turar joyi, liaru, yaqin qarindoshi va o'z uyida istiqomat qiluvchi talabalarning yashash sharoitidan doimiy xabardor bo'lish; talabalarning to'garak va klublarga a'zolicini maksimal darajada ta'minlash va ularning ushbu to'garaklar faoliyatidagi ishtiroki monitoringini yuritish; o'ziga birlashtirilgan akademik guruhlardagi talabalar bilan muntazam (guruhlarda va yakka tartibda) suhbatlar o'tkazib borish; talabalar va ularning ota-onasini yoki boshqa qonuniy vakillarini oliy ta'lim muassasasi ustavi, ichki tartib, odob-axloq hamda TTJdan foydalanish qoidalari va ta'lim faoliyatini tartibga soluvchi boshqa hujjatlar bilan tanishtirishi;

Akademik guruhlarda dars jadvali asosida har haftada bir marta "Axborot va murabbiylik soati", "Soft skills" treninglari o'tilishini tashkil etish hamda uning samaradorligini ta'minlash ; talabalar bilan bog'liq favqulodda muammoli vaziyatlar yuzasidan zudlik bilan fakultet dekaniga axborot berish; talabalar o'rtasida huquqbuzarlik, jinoyatchilik va diniy ekstremizmning oldini olish bo'yicha soha mutaxassislari ishtirokida muntazam tushuntirish ishlarini olib borish; alkogol, tamaki va psixotrop vositalar iste'mol qilishning zararli oqibatlari xususida doimiy profilaktik ishlarni tashkil etish; moddiy yordamga muhtoj talabalarni aniqlash, ularni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash bo'yicha fakultet dekaniga taklif kiritish' Tyutor o'z faoliyatida amaldagi qonun hujjatlari, oliy ta'lim muassasasi ichki tartib va odob-axloq qoidalari hamda ushbu nizomga muvofiq boshqa majburiyatlarni bajaradi.

IV bob. Tyutorlik faoliyatini tashkil etish va boshqarish 10. Tyutorlik faoliyati bu ta'lim muassasasi pedagog xodimlarining kasbiy faoliyatidagi muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. 11. Ta'lim muassasasida tyutorlar faoliyati belgilangan shtat ajratilgan holda individual mehnat shartnomasini tuzish orqali amalga oshiriladi. 12. Tyutorlar faoliyati xodimlarning asosiy mehnat faoliyati bo'lib, bunda tyutorlik uchun bazaviy oliy ma'lumot to'g'risidagi hujjat talab etiladi. Tyutorlik faoliyatiga jalb qilingan xodimlarga oylik maoshi stajor o'qituvchi ish haqi me'yorlari doirasida belgilanishi mumkin. 13. Tyutorlarga talabalar birlashtirilganda ularning soni qoida tariqasida 120-150 nafar atrofida bo'ladi. 14. Tyutorlar faoliyati tegishlilik bo'yicha fakultet dekanlari tomonidan muvofiq qilashtirilib bori ladi. 15. Tyutorlar o'z faoliyatida Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor oldida hisobdordirlar. 16. Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor tomonidan tyutorlar faoliyatiga oid hisobotlar har chorakda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi Ma'naviyat va ma'rifat markaziga elektron taqdim etib boriladi. 17. Tyutorlar o'ziga birlashtirilgan akademik guruhlarda talabalar bilan samarali ish olib borishiga qarab oliy

ta'lim muassasalarining budj etdan tashqari mablag'lari hisobidan qo'shimcha ravishda moddiy rag'batlantirib borilishi mumkin.

V bob. Tyutorlarga qo'yiladigan talablar va ularni lavozimiga tayinlash 18. a) Tyutorlar oliy ma'lumotga ega bo'lishi (ilmiy daraja va ilmiy unvonga ega shaxs larga afzalliklar beriladi); b) 25 yoshdan kichik, 55 yoshdan (ayollar uchun 50 yosh) katta bo'lmasligi; v) pedagogik va psixologik, o'quv-tarbiyaviy, o'quv-uslubiy, ta'lim tizimida boshqaruv faoliyati bilan shug'ullangan, yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda 2 yildan kam bo'lmagan (2 yildan ko'p bo'lganlarga ustuvorlik beriladi) mehnat stajiga ega bo'lishi; g) qonunchilik hujjatlariga muvofiq ta'lim berish huquqidan mahrum etilmagan bo'lishi; d) namunaviy shaxsiy fazilatlariga - intellekt, madaniyatli, ijodiy, xushmuomalalik, vatanparvarlik va tashabbuskorlik qobiliyatlariga ega bo'lishi, mas'uliyat hissi, mustaqil ish tutish xususiyatlariga ega bo'lishi zarur. Tyutorlikka nomzodlar Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektorlar tomonidan tajribali, talabalar orasida katta hurmat va e'tibor qozongan, ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar uslubiyati va amaliyotini chuqur anglab yetgan, pedagogik va psixologik bilim va tayibaga ega bo'lgan professoro'qituvchi va boshqa xodimlar orasidan tanlanib, oliy ta'lim muassasasiga ishga qabul qilish bo'yicha komissiyasiga taqdim etiladi. 19. Ishga qabul qilish komissiya xulosasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan amalga oshiriladi.

VI bob. Tyutorlar ishini tashkil etish 20. Tyutorlar o'quv yili uchun tasdiqlangan ish rejasi (mutasaddi idora va tashkilotlar bilan tuzilgan hamkorlik rejalari) asosida ma'naviy-axloqiy tarbiya va boshqa turdagi ishlarini olib boradilar. Reja bo'yicha ishlar elektron shakldagi tyutorlik jurnalida qayd etib boriladi. 21. Tyutorlar olib borilgan ma'naviy-axloqiy tarbiya va boshqa turdagi ishlari natijalari bo'yicha ma'lumotlarni fakultet dekanining Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosariga har oyda va o'quv semestri yakunida esa yakuniy hisobot shaklida berib boradilar.

Foydalanilgan manbalar:

1. <https://daryo.uz/2021/09/11/ozbekiston-otmlarida-guruh-murabbiyi-instituti-bekor-qilinadi/>
2. <https://abt.uz/blog/yuksak-masuliyat-egalari-tyutorlar-haqida>
3. <https://stict.uz/wp-content/uploads/2021/10/Tyutor-lavozimi-Nizomi-va-Jurnali.pdf>

O`ZBEKISTONDA MHXS GA O`TISH NATIJASIDA ERISHILADIGAN
AMALIY AFZALLIKLAR

Ilmiy rahbar: iqt. fan. dok prof. Hamdamov B. K

TMI magistranti: Xazratqulov O. S

Annotatsiya: Maqolada moliyaviy hisobotni takomillashtirishda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish va uni joriy etish barcha mamlakatlar uchun dolzarb masala bo'lib turayotganligi, jahondagi ko'plab mamlakatlarda moliyaviy hisobot kompilyatsiyasi natijasida MHXSlari asosida moliyaviy hisobot tuzishga o'tilayotganligi va mamlakatimizda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha ilmiy va amaliy xulosalar shakllantirilgan hamda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishga karatilgan taklif va tavsiyalar ishlab chikilgan.

Kalit so'zlar: buxgalteriya hisobining milliy standarti, moliyaviy hisobotning xalqaro standarti, kompilyatsiya, buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar, buxgalterlar federatsiyasi.

KIRISH

Rivojlangan mamlakatlarning tajribalaridan kelibchiqib mamlakat iqtisodiyotiga moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo'llash orqali investitsion muhitni yaxshilanishiga imkon yaratiladi. Xalqaro Buxgalterlar Federatsiyasi (IFAC) direktivasida ta'kidlanganidek: "Moliyaviy hisobot makro va mikro darajada davlat siyosatini yoritadi hamda uzoq muddat davomida davlat xizmatlari va iqtisodiyotni barqaror holga keltirishga yordam beradi" [3]. Bugungi kunda moliyaviy hisobotni takomillashtirishda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish va uni joriy etish barcha mamlakatlar uchun dolzarb masala bo'lib turibdi. Jahondagi ko'plab mamlakatlarda moliyaviy hisobot kompilyatsiyasi natijasida MHXSlari asosida moliyaviy hisobot tuzishga o'tilmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish yo'llarining ayrim masalalari, nazariy va uslubiy masalalari xorijlik iqtisodchi olimlar A.Arens, R.Adams [3], M.Benis, R.Dodj, D.R.Karmaykl, Dj.Robertson va boshqa olimlar tomonidan o'rganilgan.

Keyingi yillarda mamlakatimiz olimlari tomonidan moliyaviy hisobotni takomillashtirishga bag'ishlangan tadqiqotlar ilmiy maqolalar R.D.Dusmuratov [13], A.K.Ibragimov, I.N.Ismanov, B.A.Xasanov vaboshqalarning izlanishlarida ko'rishimiz mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari- shu nom bilan ataluvchi Qo'mita tarkibiga kiruvchi davlatlarga qo'llash uchun tavsiya qilingan qoidalar majmuasidir.

Bu xalqaro standartning dunyoga kelishi moliyaviy hisobotning halqaro standartlari Qo'mitasi (MHXSQ) faoliyati bilan bevosita bog'liq. Bu xalqaro tashkilot qator yetakchi davlatlar (Avstraliya, Kanada, Fransiya, Germaniya, Yaponiya, Meksika, Gollandiya, AQSh, Buyuk Britaniya va Irlandiya) buxgalterlarning professional birlashmalari tomonidan o'zarokelishuv orqali tuzilgan.

Qo'mitaning funksiyasiga quyidagi maqsadlar kiradi [2]:

- jamoatchilikning manfaatlarini inobatga olib, moliyaviy hisobot standartlarini shakillantirish va nashr etish, hisobotlarni tayyorlash va taqdim etish qoidalarini ta'minlash, ommaviy qo'llanilishi va ularga rioya qilinishini rag'batlantirish;

- moliyaviy hisobotlarni taqdim etish bilan bog'liq me'yorlar, hisob standartlari va tartiblarini takomillashtirish va muvofiqlashtirish bo'yicha ish yuritish.

Milliy hisobotni xalqaro hisobot standartlari bo'yicha qayta tuzish, xalqaro tajribada ikki yo'l bilan amalga oshiriladi, ya'ni moliyaviy hisobotni transformatsiya qilish va konversiya usullari.

Transformatsiya usuli oldingi hisobot davri ko'rsatkichlarini xalqaro standartlarga moslab qayta tuzatishni nazarda tutadi. Buning uchun kompaniya xo'jalik muomalalari va hodisalarini hisobda dastlab milliy standartlar bo'yicha aks ettiradi, undan so'ng moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini tuzatib, xalqaro standartlariga moslab o'zgartiradi.

Xalqaro standartlarga o'tish paytida yuzaga kelgan farqlarni taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar) tarkibida hisobga olish halqaro amaliyotda qabul qilingan. Bu farqlardaromad va xarajatlarni milliy va xalqaro standartlarda tan olish mezonlari bilan xarakterlanadi. Masalan, milliy standartlarmiz bo'yicha daromad xajmi yuklab jo'natilgan mahsulot (ish, xizmat)larning hajmi bilan aniqlanadi, xalqaro standartlar bo'yicha esa sotishdan tushgan tushumlar hajmi bilan.

Moliyaviy hisobotning bir tizimidan ikkinchi bir tizimiga o'tishda, tuzatuvchi yozuvlar ta'sirida nafaqat buxgalteriya balansi va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot moddalari, shuningdek, pul oqimlari va xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarning tegishli moddalarida o'zgarishlar yuzaga keladi. Buning uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur [6]:

- zahiralarni qayta baholash. Agarda kompaniya hisob siyosatida qo'llanilgan ishlab chiqarishdagi zahiralarni baholash usuli xalqaro standartlarda ko'zda tutilgan usullardan farqlansa, bunda milliy hisob tizimimizda lifo usulining

qo'llanilishi bekor qilinganligi nazarda tutiladi;

- asosiy vositalarni inventar sanoqdan o'tkazish, bunda ularning ma'naviy va jismoniy eskirishi tufayli qiymatidagi baholashdan yo'qotishlar aniqlanadi;
- uzoq muddatli moliyaviy ijaraga berilgan aktivlar bo'yicha kechiktirilgandaromadlar hisobining to'g'riligini tekshirish;
- aktivlar va majburiyatlarni uzoq va qisqa muddatliga ajratish va boshqa tuzatishlar.

XULOSA VA MUNOZARA

Moliyaviy hisobotlarni MHXSGa muvofiqlashtirishda moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilish jarayoni muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilish bu buxgalteriya hisobiga oid me'yoriy hujjatlari asosida shakllantirilgan hisob ishlarini xalqaro standartlar talablari asosida qayta guruhlashtirish va hisobot shakllariga tegishli tuzatishlarni kiritish jarayoni hisoblanadi.

Kelgusida moliyaviy hisobotlarni MHXSGa muvofiqlashtirishda, ulardagi hisobotlarni transformatsiya qilish ishlarini milliy buxgalteriya hisobi bo'yicha buxgalterxodimlarimiz va mutaxassislarimiz tomonidan amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'lareni. Transformatsiya quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi lozim deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 15-son, 142- modda.
2. Arens A., Lobbek J. Audit. - M.: Moliya va statistika, 2013, 560-yillar.
3. Adams R. Audit asoslari. - M.: UNITI, 2015. 398s.
4. Benis M. Audit standartlari va normalari. Per. ingliz tilidan. -M.: Audit. UNITI, 2015. 527s.
5. Dodge R. Audit standartlari va normalari bo'yicha qisqacha qo'llanma. Per. ingliz tilidan: so'zboshi S.A. Stukov.- M.: Moliya va statistika, UNITI, 2012. 240p.
6. Carmichael D., Kevorkova J.A. Xalqaro audit standartlari .. - M.: Yurayt, 2014 458s.

QULUPNAY O'SIMLIGI ZARAKUNANDALARI O'RGANISH TARIXI

Boltaboyeva Qanoatxon Umirdinovna

Annotatsiya: Bugungi kunda dunyo miqyosida rezavor mevalar yetishtirish hajmi 7-8 mln tonna bo'lib, shundan 4 mln tonnaga yaqini qulupnay tashkil qiladi. Qulupnay (*Fragaria spp*) yetishtirish bo'yicha jahonda AQSH yetakchilik qilib, 825 ming tonna hosil olinadi. Ispaniya 305 ming tonna, Yaponiya 209 ming tonna, Janubiy Korea 203 ming tonna qulupnay yetishtiradi. Yevropada esa Polsha va Fransiya yetakchilik qilib, ular har yili 180-100 ming tonna mahsulot oladi. Ayrim mamlakatlarda qulupnay yetishtirish hajmining bugungi kun talabiga mos kelmasligi bu serhosil, turli muddatlarda pishadigan rempntant, istiqbolli navlarning kamligi hisoblanadi.¹

Kalit so'zlar: qulupnay, rezavor, polsha, zararkunanda

KIRISH

AQSH (Kaliforniya), Polsha, Yaponiya, Fransiya mamlakatlarida qulupnay o'stirishning maqsadli yo'naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarining samaradorligini oshirishga, ishlab chiqarishda serhosil, biokimyoviy tarkibi yaxshi, mevaning Tovar xususiyati yuqori, universal, iste'mol qilishga va qayta ishlashga yaroqli, past haroratga, kasalliklarga chidamli, ochiq va himoyalangan maydonlarda o'sish xususiyatiga ega navlar ustida izlanishlar olib borilmoqda.²

O'zbekistonda qulupnay yetishtirish hajmining pastligi sabab navlar assortimentida yuqori hosildor, issiqqa chidamli, intensiv, rivojlanish jarayoni qisqa, mevalarning yuqori tovarlilik va universal qayta ishlash xususiyatlarga ega navlar va gibridlarning yo'qligidir. O'simlik assortimentini shunday navlar bilan boyitish, ularning o'stirish texnologiyasini takomillashtirish respublikamiz qishloq ho'jaligi sohasida dolzarb masala hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasining 3-ustuvor yo'nalishida belgilangan "...yuqori mahsulдорlikka ega, kasallik va zararkunandalarga chidamli, mahalliy tuproq- iqlim va ekologik sharoitlarga moslashgan qishloq ho'jaligi ekinlarining yangi seleksiya navlarini yaratish va ishlab chiqishga joriy etish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish" vazifasi bilan qishloq ho'jaligini, ayniqsa, mevalilik va uzumchilikni yanada rivojlantirishga alohida e'tibor berilgan. Ichki bozorni o'zimizda yetishtirilgan oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'ldirish, meva-rezavor mevalarning

¹ Kimsanboyev X.X., Sulaymonov B.A., Anarbayev A.R., "Biotsenozda o'simliklar navlari va gibridlarning zarkunandalari parazit entomofaglarini rivojlanishi". "O'zbekiston" NMIU, -2016

² Olimjonov R.A., Entomologiya. "O'qituvchi", -Toshkent. 1977

serhosil navalrini joriy etish, past rentabelli paxta va g'alla maydonlarini qisqartirish hisobiga oshirish masalasi qo'yilgan.³

Respublikamizdagi mevali va rezavor o'simliklar ichida qulupnay, qoraqat va malina yuqori hosil berishi, shuningdek, mevasi o'ta mazaliligi, dorivorligi bilan ajralib turadi. Bu o'simliklar juda erta uyg'onishi bois, erta bahordanoq ularning qator oralari yumshatilib, mineral o'g'itlar hamda organiklar bilan oziqlantiriladi. Qulupnay hosildorligi tuproqni ko'klamgi yumshatish vaqtiga bog'liq bo'lib, tuproq qanchalik erta yumshatilsa, hosil ham yuqori bo'ladi. Qulupnay juda nozik va zararkunandalarga moyil ekin hisoblanadi. Hatto o'simliklarni kasallik va hashorotlardan o'z vaqtida parvarish qilish va davolash ham mo'l hosil olishingizga to'liq kafolat bermaydi. Bu ekin zararkunandalari qatoriga eng avval hammaxo'r hashorotlardan ildiz kemiruvchi tunlamlar, quyruqli buzoq boshi, gamma tunlami, ildiz shiralari, shuningdek, shilliq qurti kiritish mumkin. Ammo bu reza meva o'simligining o'ziga moslashgan zarrakunandalari ham bor. Bularga qulupnay bargxo'ri va qulupnay uzunburuni misol bo'ladi.⁴

Xulosa. Hashorotlarga qarshi kurashish uchun urug' ekish davridan toki hosil yig'ib olingungacha bo'lgandavrda turlicha kurashish usullaridan rejali ravishda foydalaniladi. O'simliklarni himoya qilish chora –tadbirlari zararli organizmlarning biologiyasini puxta o'rganish va ular sonining belgilangan iqtisodiy xavfli chegarasini hisobga olib amalga oshirish lozim. Agrobiotsenozda fitofag va entomofaglar o'zaro muvozanatini tiklash, foydali turlarini o'rganish, qo'llash qo'llamaning asosiy maqsadlaridan biridir.⁵

O'simliklarni zararkunanda, kasallik va begona o'tlardan biologik himoya qilish ekinlar hosildorligini oshirish, ekologik toza mahsulot yetishtirish, bioxilma-xillikni saqlash dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi PF-4947-son "2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami.-2017.-№6.70 modda

³ Сухорученко Г.И., Смирнова А., Митрофанов В.Б. и др. Рекомендации по рациональному чередованию инсектицидов, акарицидов и биопрепаратов в борьбе регистрными популяциями вредителей хлопчатника. ВИЗР.-Л., 1985 ю-С.34.

⁴ Kimsanboyev X.X., Sulaymonov B.A., Anarbayev A.R., "Biotseozda o'simliklar navlari va gibridlarning zarkunandalari parazit entomofaglarini rivojlanishi". "O'zbekiston" NMIU, -2016

⁵ M. Raxmonova-Andijon qishloq ho'jaligi va agrotexnologiyalar instituti "O'simliklar va qishloq ho'jalik mahsulotlari"

2. Kimsanboyev X.X., Sulaymonov B.A., Anarbayev A.R., "Biotsenozda o'simliklar navlari va gibridlarning zarkunandalari parazit entomofaglarini rivojlanishi". "O'zbekiston" NMIU, -2016
3. Olimjonov R.A., Entomologiya. "O'qituvchi", -Toshkent. 1977
4. Сухорученко Г.И., Смирнова А., Митрофанов В.Б. и др, Рекомендации по рациональному чередованию инсектицидов, акарицидов и биопрепаратов в борьбе регистрентными популяциями вредителей хлопчатника. ВИЗР.-Л., 1985.- С.34.

**“BIOLOGIYA FANINING RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY
TEXNOLOGIYALARNING O`RNI”**

*Mirzaliyeva O'yxaxon Qudratbek qizi
Aliqulova Munajatxon Ermatovna
Abduraxmonova Dilfuza Rasulovna*

ANNOTATSIYA

Yangilanayotgan O'zbekistonning taraqqiyot yo'li fanning turli yo'nalishlarda rivojlanishiga keng yo'l ochib berdi. Olimlarning mashaqqatli mehnatlari va ijodiy izlanishlariga alohida e'tibor qaratilib, qadr topdi. Zero, bugungi kunda olimlarning ilmiy kashfiyot va ixtirolarni amaliyotga tadbiiq qilishi fan va ishlab chiqarishning uzviyligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda, buning uchun esa, ilmiy tadqiqotlarni olish borish uslubini egallash muhim ahamiyatga ega.

Ma'lumki, inson o'z ijodiy izlanishlari asosida dunyoni o'zgartiradi va o'zini yaratuvchi, ijodkor, kashfiyotchi sifatida namoyon etadi. Ijodning maxsus shakli bo'lgan ilmiy tadqiqot jarayoni o'ziga xos metodologik xarakterga ega. U subyektning borliq hodisalarini qay darajada bilishida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy tadqiqot fanda evristik xarakterga ega.

Zero, ilmiy tadqiqot jarayonida subyekt obyektga faol, izchil ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sir jarayonida inson o'zini qurshab turgan mulohazani o'zgartiradi, shu paytgacha ko'rilmagan, anglanilmagan, o'rganilmagan, g'aroyib va jozibali yangilikni yaratadi yoki kashf etadi. Shu ma'noda faoliyat kishilik jamiyati mavjudligining zaruriy sharti sifatida dunyoni o'zining maqsadiga ko'ra o'zgartirishga qaratilgan inson xatti-harakatini namoyon etadi.

ANNOTATION

The path of development of modernizing Uzbekistan opened a wide path for the development of science in various directions. Special attention was paid to the scientist's hard work and creative aspirations. Today, special attention is being paid to ensuring the integration of science and production, the application of scientific discoveries and inventions by scientists, and for this, mastering the method of conducting scientific research is of great importance. It is known that a person changes the world on the basis of his creative research and shows himself as a creator, discoverer. The scientific research process, which is a special form of creativity, has its own methodological character. It is manifested in the extent to which the subject knows the phenomena of existence. In this sense, scientific research has a heuristic character in science. After all, in the process of scientific research, the subject has an active and consistent influence on the object. In the process of this influence, a person changes the surrounding environment, creates or discovers something new, strange and

attractive that has not been seen, understood, studied before. In this sense, activity, as a necessary condition for the existence of a human society, shows human behavior aimed at changing the world according to its purpose.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi, jahon hamjamiyatiga yuz tutishi, rivojlangan mamlakatlar bilan iqtisodiy, madaniy ma’rifiy, diplomatik aloqalarning yo‘lga qo‘yilishi barcha jabhalar kabi ta’lim tizimini isloh qilishni talab etdi. Shu sababli O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunida ta’lim mamlakatimizning ijtimoiy taraqqiyot sohasida ustuvor yo‘nalish deb e’lon qilingan. Mazkur hujjatda mamlakatimizning ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari etib, jumladan, quyidagilar qayd etilgan:

- ta’lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;
- ta’lim uzluksizligi va izchilligi;
- ta’lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;
- davlat ta’lim standartlari doirasida ta’lim olishning hamma uchun ochiqligi;
- ta’lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondoshuv;
- bilimli bo‘lish va iste’dodni rag‘batlantirish;
- ta’lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg‘unlashtirish;

Ma’lumki, mamlakatimizning ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari uzviy ravishda uzluksiz ta’lim tizimining faoliyat ko‘rsatish prinsiplariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va ularni taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»da ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, zamon talablari asosida qayta qurish, uzluksiz ta’lim tizimining turlari, ta’lim muassasalari oldidagi vazifalar, kadrlar tayyorlash milliy modelini amaliyotga tatbiq etish masalalari bilan bir qatorda uzluksiz ta’lim tizimining quyidagi faoliyat ko‘rsatish prinsiplari qayd etilgan.

1. Metod va metodika haqida tushuncha. Metod–(Yunoncha. Methodos- tabiat hodisalarini tekshirish usuli).Psixodiagnostik metod – psixologiya fanining tadqiqot usulidir.Psixodiagnostik metod psixologiya fanining eksperimental va eksperimental bo‘lmagan an’anaviy tadqiqot metodlariga nisbatan o‘ziga xoslikka ega. Psixodiagnostik metodlarning asosiy xususiyati shundan iboratki, o‘rganilayotgan hodisaning miqdoriy (va sifatiy) baholash imkoniyatining mavjudligi tufayli o‘lchash-sinashga yo‘naltirilganligidir.Buni ma`lum qoidalarni bajarish natijasida amalga oshirish mumkin bo'ladi. Psixologiyaning metodlari: kuzatish, eksperiment, suhbat, anketa, test, faoliyat natijalarini tahlil qilish, sotsiometriya.SHaxsning biror bilish jarayonlari, psixik holatlari yoki individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan aniq test yoki so'rovnoma metodika deyiladi.Jahonda psixodiagnostik metodlarning mingdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularni sxematik qarab chiqilmasa, farqlab olish

juda ham mushkul. Psixodiagnostik metodlarning umumiy sxematik klassifikatsiyasini quyidagicha ko'rsatib o'tish mumkin: Kuzatish asosidagi psixodiagnostik metodlar. Savolnomali psixodiagnostik metodlar.

Ob'ektiv psixodiagnostik metodlar, bunga inson xulq-atvor reaksiyalari analizi va faoliyat mahsuldorligini o'rganish ham kiradi.

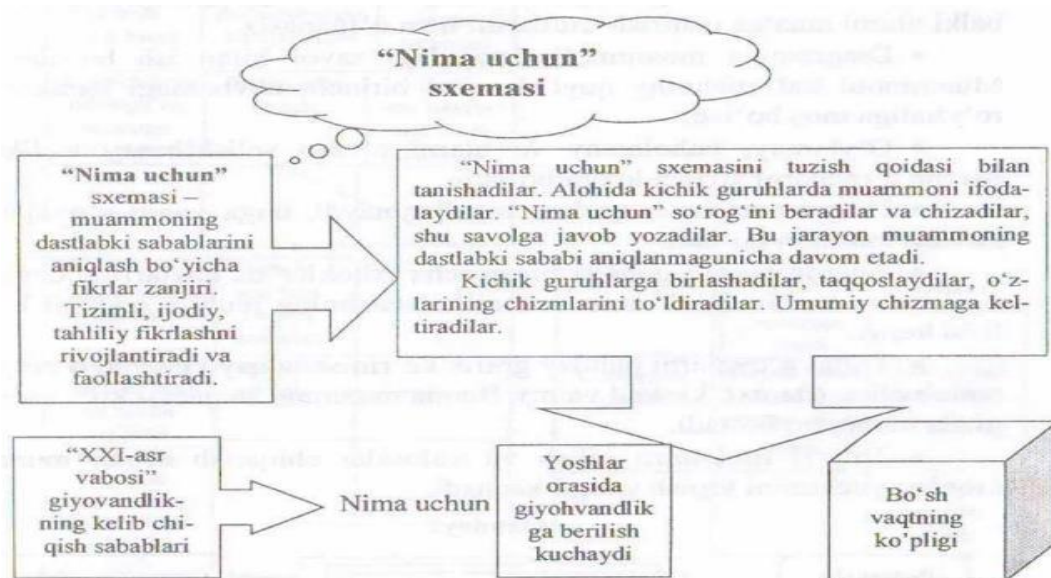
Muhokama va tahlillar.

1. Interfaol metodlar: "Keys-stadi" (yoki "O' quv keyslari"), "Modellashtirish", "Blits-so'rov", "Ijodiy ish", "Munosabat", "Reja", "Suhbat" va b.

2. Strategiyalar: "Aqliy hujum", "Bumerang", "Galereya", "Zigzag", "Zinamazinga", "Muzyorar", "Rotatsiya", "Yumaloqlangan qor" va h.k.

3. Grafik organayzerlar: "Baliq skeleti", "BBB", "Konseptual jadval", "Venn diagrammasi", "Insert", "Klaster", "Nima uchun?" "Qanday?" va b. Grafikli organayzerlar (tashkil etuvchi) - fikriy jarayonlarni ko'rgazmali taqdim etish vositasi. • Ma'lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bo'lib chiqish, o'rganilayotgan tushunchalar (vokea va hodisalar, mavzular) o'rtasidagi aloqa va o'zaro bog'liklikni o'rnatish usul va vositalari: Klaster, Toifalash jadvali, Insert, B/B/B jadvali va b. • Ma'lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash usul va vositalari: T-jadvali, Venn diagrammasi.

Muammoni aniqlash, uni hal etish, tahlil qilish va rejalashtirish usullari va vositalari: "Nima uchun?", "Baliq skeleti", "Piramida", "Nilufar guli" sxemalari, "Qanday?" iyerarhik diagrammasi, «Kaskad» tarkibiy-mantiqiy sxema. Nima uchun sxemasi mavjud muammoni keltirib chiqargan sabablarini aniqlashga yordam beruvchi sxemadir. Sabab-oqibat qonuniga asosan muammoni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlamay turib muammoni hal etish qiyin. Muammoning yechimini topish uchun uni keltirib chiqargan sabablarni aniqlash va yo'qotish talab etiladi. O'quvchilarda sabab-oqibat qonuniyati asosida fikr yuritishni tarbiyalash muhim. Ushbu sxema o'quvchilarda aynan ana shu hususiyatni rivojlantiradi. O'quvchilarda tizimli, ijodiy, tahliliy mushohada qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Kerakli bo‘lgan bir qator zarur ilmiy metodik adabiyotlar tahlil qilindi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalarning interfaol metodlarini botanika fanini o‘qitishda qo‘llanilishiga oid kerakli ilmiy-uslubiy manbalar o‘rganildi va tahlil qilindi. Botanika darslarida o‘quvchilar mustaqil ishlarini tashkil etish” mavzusida bajarilgan ish asosida quyidagi xulosa va takliflar beriladi:

1. O‘quvchilar o‘z ustilarida ko‘proq mustaqil ishlashi ma’suliyatini oshiradi, chunki interfaol metodlarda o‘qituvchining roli katta bo‘lib, doimiy boshqaruvni amalga oshiradi va o‘quvchilar doim nazoratda bo‘ladi hamda o‘quvchilarni to‘g‘ri yo‘l sari yo‘naltiradi, mustaqil fikrlashga va fikrlarini jamlashga o‘rgatadi, izlanuvchanliklarini oshiradi, savollar yordamida muammoning yechimini topishga undaydi. O‘quvchilarning mustaqil o‘quv faoliyatlari o‘quv jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, uni to‘g‘ri tashkil etish orqali o‘quv axborotini mukammal o‘zlashtirishga erishish mumkin ekan;

2. Oliy ta'lim muassasalari o'quvchilar mustaqil ta'limning samarasi asosan professor-o'qituvchilarning topshiriqlarni to'g'ri shakllantirish va mustaqil ishlarni nazorat qilish kompetensiyasiga bog'liq;

3. Buyuk Britaniyada oliy ta'lim muassasalarida o'quvchilarning mustaqil ta'limi ta'limni individuallashtirish tamoyiliga asoslangan bo'lib, turli xil usullarni tanlashning erkin tizimini yaratish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondiradigan ta'lim vositalari, shakllari, formalarini ishlab chiqish asosida deyarli masofaviy tashkil etilgan;

4. Respublikamizda o'quvchilar mustaqil ishini to'g'ri tashkil etish uchun professor-o'qituvchilarning mustaqil ta'lim shaklini to'g'ri qo'ya olish kompetensiyasi shakllanishi, metodik ta'minotni, material va texnik bazani yaxshilash kerakligi tavsiya etiladi;

5. Mustaqil ta'lim samaradorligini oshirish uchun avvalambor professor-o'qituvchilarning mustaqil ta'limga tegishli yuklama soatlari ulushini ko'paytirish, pedagoglar mustaqil ta'limni samarali tashkil etishi va o'quvchilarni mustaqil ishlarni bajarishga psixologik tayyorlash kerak deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'ofirov A.T., Habirova S.K. Biologiyadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar. - T.: "O'qituvchi", 1978.

2. G'ofurov A.T., Tolipova J. Umumiy biologiyani o'qitishning norasmiy usul va shakllari. - T., 1990.

3. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya ta'limi texnologiyalari. -T .: "O'qituvchi", 2002.

4. YoMdoshev J.G'., Usmonov S.A., Pedagogik texnologiya asoslari. Qo'llanma. - T.: "O'qituvchi", 2004, M)4-bet.

5. Tolipova J.O. va boshqalar. Botanika o'qitish metodikasi. 5-sinf. - T., "O'zbekiston", 2003, 96-b.

6. Tolipova J.O va boshqalar. Botanika o'qitish metodikasi. 6-sinf. - T., "O'zbekiston" 2003, 128-b.

7. Tolipova J.O., G'ofirov A.T. Biologiyani oqitish metodikasi. -T .: Sharq. 2004,231-b.

8. U.Rahmonqulov, K.Kubakova, S.Soliyeva. Dorivor o'simliklar haqida rivoyatlar, hikoyatlar va afsonalar. Uslubiy qo'llanma. Jizzax. Sangzor. 2004.

9. Fayzullayev S.S, G'afurov A.T. "Odam genetikasi" - Toshkent. 2011,232 bet.

10.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyaini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. // URL: <https://lex.uz/docs/4545884>. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 9 oktyabr. "O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami", 2019 yil 14 oktyabr, 41-son, 765-modda.

**GIMNASTIKA VOSITALARINI QO'LLAGAN HOLDA
MAHALLALARDA WORK OUT MAYDONCHASIDA JISMONIY
TARBIYA MASHGULOTLARINI TASKIL ETISH USULLARI**

Mahramova Umida Shovkat qizi

Bo'smda Jizzaxda

Annotatsiya: Ushbu maqola “Gimnastika vositalarini qo'llagan holda mahallalarda Work out maydonchasida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini taskil etish usullari” haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Gimnastika, mashg'ulotlar, sport, tizim, ta'lim

Workout (ingliz. Workout ['wə kaut] "trening") ko'cha gimnastikasi bo'lib, havaskor sport turi, jismoniy tarbiya (fitnes) deb tasniflanishi mumkin va sport submadaniyati hisoblanadi. U turli xil mashqlarni ochiq sport maydonchalarida, ya'ni gorizontal barlar, panjaralar, devor panjaralari, tutqichlar va boshqa inshootlarda yoki ularni umuman ishlatmasdan (erda) bajarishni o'z ichiga oladi. Asosiy e'tibor o'z vazningiz bilan ishlash va kuch va chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan. Bunday sportni yaxshi ko'radigan odamlar o'zlarini boshqacha chaqirishadi: ko'cha (hovli) sportchilari yoki sportchilar, ko'cha gimnastikachilari, turniketlar va boshqalar.

Ko'rsatkich 2023 yilda 24, 2024 yilda 26 va 2025 yilda 30 foizga yetkazilishi rejalashtirilgan. Quyida viloyat sportni rivojlantirish boshqarmasi boshlig'i Shuhrat Ro'ziyev yuqoridagi rejalar va viloyatda sportni rivojlantirish borasidagi ishlarning bugungi ahvoli haqida so'z yuritadi.

Bugungi kunda Samarqand viloyatida 32 ta sport ta'lim muassasasi, 2 ta olimpiya va paralimpiya kolleji, 4 ta ixtisoslashtirilgan sport maktabi, 24 ta bolalar-o'smirlar sport maktabi, 1 ta futbol mahorati maktabi faoliyat olib bormoqda. Mazkur inshootlarda 1149 nafar trener-o'qituvchi 50 sport turi bo'yicha 33 ming 625 nafar yoshlarga mashg'ulot o'tyapti.

2021 yil 5 noyabrdagi “Yurish, yugurish, mini-futbol, badminton, stritbol va “Workout” sport turlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Prezident qarori hamda 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida mamlakatimizda jismoniy tarbiya va ommaviy sportning rivoji uchun muhim vazifalar belgilab berilgan edi.

Viloyatda o'tgan davr mobaynida ushbu vazifalar ijrosini ta'minlash va aholining ommaviy sportga jalb qilish ko'lamini oshirish maqsadida 82 kilometr salomatlik, 75 kilometr velosiped yo'laklari, 63 ta mini-futbol, 34 ta badminton, 323 ta “Workout”, 47 ta stritbol maydonchalari foydalanishga topshirilgan.

Shuningdek, 2022 yil 11 apreldagi “Mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qaroriga asosan, viloyatdagi 1126 mahallada 7 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar o‘rtasida sportning to‘qqiz turi bo‘yicha besh bosqichli sport musobaqalari o‘tkazish yo‘lga qo‘yildi.

Ushbu ommaviy sport musobaqalarida viloyatimizdan 282 ming 989 nafar, ya‘ni yoshlarning 17 foizi qamrab olindi. Turnir natijasiga ko‘ra, yoshlarimiz mazkur musobaqaning respublika bosqichida ikkinchi o‘rinni qo‘lga kiritdi. Qayd etish kerakki, joriy yilning birinchi yarim yilligida viloyatimiz sportchilari jahon, xalqaro, Osiyo va O‘zbekiston birinchiliklarida munosib ishtirok etib, 1184 medalni qo‘lga kiritdi. Shundan jahon chempionatida 8 ta, xalqaro turnirda 31 ta, Osiyo musobaqalarida 10 ta, O‘zbekistondagi bahslarda 1133 ta medal vakillarimizga nasib etdi.

Hozirda viloyatimizdan 2024 yil Parijda o‘tkaziladigan olimpiya va paralimpiya o‘yinlariga 9 sport turi bo‘yicha 23 nafar sportchi, paralimpiya bo‘yicha 4 nafar sportchi va 2 ta parasport turi bo‘yicha nomzod sifatida saralab olingan sportchilarimiz tayyorgarlik mashg‘ulotlarida qatnashmoqda.

Sportchilarimiz joriy yilning 9-18 avgust kunlari Konya shahri (Turkiya)da Islom Birdamlik o‘yinlarida, 10-28 dekabr kunlari Shantau shahri (Xitoy)da o‘smirlar o‘rtasida yozgi Osiyo o‘yinlarida ishtirok etadi.

Viloyatda yil oxirigacha 881 ming 945 nafar, ya‘ni aholining 22 foizi sportga qamrab olinadi. Bu ko‘rsatkich 2023 yilda 24, 2024 yilda 26 va 2025 yilda 30 foizga yetkazilishi rejalashtirilgan. Gimnastika maydonchasi – gimnastik mashg‘ulotlari o‘tkaziladigan maxsus jihozlanib, kōkalamzorlashtirilgan er uchatkasi. Maydonchaniing o‘lchamlari 40x26 m*. maktab o‘quvchilari bilan mashg‘ulot o‘tkaziladigan maydoncha kichikroq (35x25 m) bōlishi ham mumkin. Bunday maydonchani maktab uchastkasida, stadionda, istirohat bog‘ida yoki turar joylarda shug‘ullanuvchilar o‘z kuchi bilan jihozlab olsalar ham bōladi. Maydonchada gimnastika shaharchasi quriladi. Shaharchada, odatda barcha asosiy sport anjomlari, ayniqsa osib qōyiladigan va mustahkam o‘rnatilgan jihozlarni, bitta majmua qilib birlashtirilgan loyihadan iborat bōladi. Bir uchi erga kōmilgan, balandligi 4,5-6,0 m, yog‘och ustunga yoki temir tirgovuchlarga mahkamlab qōyilgan gorizontal tōsinlarga halqalar, arqonlar, langarchōplar, gimnastika devorchalari, past va baland yakka xodalar va boshqalar o‘rnatib qōyiladi. Boshqa (kōchma) sport anjomlari maydonchaga yuqoridagi tavsiyalarni hisobga olib o‘rnatiladi. Sakrash uchun va jihozlardan sakrab erga tushish uchun o‘lchami kōapincha 2x3 m. keladigan chuqur kovlab, uning 3 4 qismiga toza qum aralashtirilgan qipiq solib qōyiladi. Shuningdek yurish va yugurish yōlkasi, kōchma jihozlar, ashyolar, yog‘ochlar, kōprikchalar vahokazolar saqlanadigan shiypon yoki xona hamda muzika

asboblari, dam oladigan őrindiqlar saqlanadigan shiypon ham bōlishi darkor. Undan tashqari Workout (ingliz. Workout ['wə kaut] "treening") ko'cha gimnastikasi bo'lib, havaskor sport turi, jismoniy tarbiya (fitnes) deb tasniflanishi mumkin va sport submadaniyati hisoblanadi. U turli xil mashqlarni ochiq sport maydonchalarida, ya'ni gorizontal barlar, panjaralar, devor panjaralari, tutqichlar va boshqa inshootlarda yoki ularni umuman ishlatmasdan (erda) bajarishni o'z ichiga oladi. Asosiy e'tibor o'z vazningiz bilan ishlash va kuch va chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan. Bunday sportni yaxshi ko'radigan odamlar o'zlarini boshqacha chaqirishadi: ko'cha (hovli) sportchilari yoki sportchilar, ko'cha gimnastikachilari, turniketlar va boshqalar. Bolalar gimnastika maydonchasida esa turli yoshdagi bolalarga mōljallangan sport anjomlari kōproq bōlishi, ular ichida tirmashib chiqish va oshib ōtish, muvozanat saqlash mashqlar, turli ōyin va estafetalar uchun kerakli jihozlar ham bōlishi kerak. Gimnastika maydonchasida guruh bōlib umumrivojlantiruvchi mashqlar, erkinmashqlar va boshqa xil mashqlar bajaradigan joy bōlishi maqsadga muvofiq bōladi. Gimnastikaning taraqqiyoti yo`nalishlarini muntazam kuzatib, tahlil etib borish oliy malakali gimnastikachilarni tayyorlashning samarali tizimini, ularni "konveyer" usulida etkazib berish texnologiyasini ishlab chiqish va takomillashtirish uchun zarur shart sanaladi. Zamonaviy gimnastika qaerga ketayotganligini anglab etish uchun jaxon sportining rivojlanish yo`nalishlarini bilish lozim. Ulardan eng muhimlari quyidagilar: - yuqori sport natijalarining asosiy va e`tiborini oshirish; - sport-texnik natijalarning o`shishi; - yuksak sport unvonlari uchun raqobatning keskinlashuvi. Mazkur yo`nalishlarning rivojini ta`minlovchi tizimli omil sifatida katta sportga jiddiy moddiy mablag`larning jalb etilishini ko`rsatish mumkin. Olimpiada o`yinlari va boshqa yirik halqaro turnirlar ommaviyligining o`shishi reklama beruvchi hamda xomiylarning sportga katta mablag`lar qo`yishga sabab bo`ladi. Biroq xar xil sport turlarida xomiylikning miqiyoslari turlicha. Garchi jahonda gimnastikaning ommaviyligi ortib borayotgan bo`lsada, lekin moliyaviy mablag`larni jalb etish va xomiylik nuqtai nazaridan uni futbol, xokkey yoki tennis bilan taqqoslab bo`lmaydi. Yuqorida ko`rsatib o`tilgan asosiy yo`nalishlarning o`zaro ta`siri yo`nalishi oqibatlarining paydo bo`lishi hamda rivojlanishini belgilaydiki, ular ko`pincha yaqqolroq ifodalangan bo`ladi. Ularning birgalikda amal qilish natijasi sifatida katta sportda musobaqa va mashg`ulot faoliyatining murakkablashuvi, shu jarayonda yuqori malakali sportchilarni tayyorlashning barcha halqalarida oddiy mehnatning og`ir mehnat tomonidan surib chiqarilishi yuz beradi. Sport gimnastikasi katta sport yo`nalishlariga muvofiq rivojlanadi, lekin o`ziga xos xususiyatlarga ega bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ↑ Grishchenko N., Kodentsov E. Ukrainada sigaret va pivoga alternativa paydo bo'ldi - street workout. Tafsilotlar. "Inter" telekanali (2011). Olingan: 2013 yil 25 sentyabr.
- 2.↑ Kuslikis T. Gannibal King va Denis Minin uchun Ultimate Freestyle Gimnastika Bellashuvida L. Adrenalin zarbasi (blog) (2012). 2013-yil 11-oktabrda olindi. Asl nusxadan 2013-yil 9-aprelda arxivlangan.
3. ↑ Rossiya harbiylari CrossFit va Workoutni o'zlashtiradilar. "Harbiy-sanoat kuryeri" (2015 yil 24 dekabr). Kirish sanasi: 2016 yil 15 yanvar.

**SIRDARYO VILOYATI HUDUDIDAGI SHO‘RLANGAN TUPROQLARDA
STEVIYA DORIVOR O‘SIMLIGINI YETISHTIRISH AGROTEXNIKASINI
ISHLAB CHIQISH**

Ismoilov Jaloliddin Kamoliddin o‘g‘li

Namangan Davlat Universiteti

Tabiiy Fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi

[*ismoilovjaloliddin5@gmail.com*](mailto:ismoilovjaloliddin5@gmail.com)

Annotatsiya. Maqolada Sirdaryo viloyati hududidagi sho'rlangan tuproqlar va unda Eksperimental biologiya ilmiy tadqiqot laboratoriyasi biotexnologiya bo'limida olib borilayotgan izlanishlar va dorivor steviya o'simligining yetishtirish agrotexnologiyasini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqot natijalari keltiriladi.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, dorivor steviya, steviosid, tarqalishi, o'rganish, belgi, antitumor, Antiallergin, xususiyat, yetishtirish agrotexnologiyasi.

Abstract. The article presents the results of research on saline soils in the territory of Syrdarya region and the research conducted in the biotechnology department of the Scientific Research Laboratory of Experimental Biology and the development of agrotechnology for the cultivation of the medicinal stevia plant.

Key words: medicinal plants, medicinal stevia, stevioside, spread, study, symptom, antitumor, Antiallergin, property, agrotechnology of cultivation.

Абстрактный. В статье представлены результаты исследований на засоленных почвах на территории Сырдарьинской области и исследований, проведенных в отделе биотехнологии Научно-исследовательской лаборатории экспериментальной биологии и разработки агротехнологии выращивания лекарственного растения стевия.

Ключевые слова: лекарственные растения, стевия лекарственная, стевиозид, распространение, исследование, симптом, противоопухолевый, антиаллерген, свойство, агротехника возделывания.

O'zbekistonda sog'lom turmush tarzini to'g'ri tashkil etish va insonning barqaror salomatligini ta'minlash uchun mahalliy sharoitda iqlimlashtirilgan dorivor, shifobaxsh hamda iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'lgan o'simliklardan oqilona foydalanish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish maqsadida sungi yillarda O'zbekistonda bir nechta qaror va farmonlar qabul qilindi

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 maydagi "Dorivor o'simliklarni madaniy holda yetishtirish va qayta ishlash hamda davolashda ulardan keng foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 251-sonli qarori

hamda “Dorivor o’simliklar xom-ashyo bazasidansamarali foydalanish qayta ishlashni qo’llab quvvatlash orqali qo’shmcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to’g’risida”gi farmoni bunga yaqqol misol bo’la oladi.[1]

Ushbu qarorga muvofiq dorivor o’simliklarni madaniy holda yetishtirish hamda qayta ishlashni tashkil etish, dorivor o’simliklarning madaniy plantatsiyalarini barpo etishni qo’llab-quvvatlash, shuningdek, kasalliklarning oldini olish va davolashda dorivor o’simliklarni keng qo’llash haqida bayon etilgan.[2]

Dorivor o’simlikarni yetishtirish va qayta ishlashni yanada rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish, sohaning eksport salohiyatini oshirish, shuningdek, ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarish jarayonlarini integratsiyalash maqsadida ilmiy tadqiqot ishlari boshlab yuborildi.

Xozirgi vaqtda O’zbekiston Respublikasida 112 tur dorivor o’simliklar rasmiy tabobatda foydalanishga ruxsat berilgan bo’lib, ushbu dorivor o’simliklarning 80%ni tabiiy holda o’suvchi o’simliklar tashkil etadi.[3] Tabiiy holda o’suvchi dorivor o’simliklarning ham xom ashyo zaxirasi chegaralangan bo’lib, ularni muhofaza qilish, bioeklogik xususiyatlarini o’rganish, xom ashyo zaxirasidan to’g’ri foydalanish va ko’paytirishning ilmiy asoslangan usullarini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biridir. Shuning uchun O’zbekistonda farmatsevtika sanoatining ehtiyojlarini dorivor o’simliklar xom ashyosi bilan ta’minlash, mahalliy floraniyangi introdutsent o’simlik turlari bilan boyitish va ularni yetishtirish agrotexnikasini ishlab chiqish muhim masalalardan biridir.[4]

Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan Qishloq xo’jaligi vazirligi bilan birgalikda sertifikatlangan dorivor o’simliklarni urug’chiligi va ko’chatchiligini yo’lga qo’yish bo’yicha fundamental va amaliy tadqiqotlar hamda innovatsion ilmiy-texnik loyihalar bo’yicha grant tanlovlarini yosh tadqiqotchilar va tadbirkorlarga keng imkoniyatlar yaratildi.

Geografik tarqalishiga ko’ra hozirgi vaqtda 15 dan ortiq davlatlar (AQSh, Angliya, Frantsiya, Yaponiya, Xitoy, Janubiy Koreya, Kanada, Rossiya, Ukraina va boshqalar) steviyani ko’paytirib, qandolatchilik, shirin ichimliklar, parhez taomlar, konservalar va dori-darmon tayyorlashda keng miqyosda foydalanib kelmoqdalar. Steviya dorivor o’simlikning vatani Paragvay davlati hisoblanadi.[5]

Mazkur o’simlik O’zbekistonda dastlab, 1996 yilda O’zbekiston Milliy Universiteti va Toshkent davlat agrar universiteti olimlari tomonidan mahalliyashtirilgan. Bugungi kunda Respublikamizda steviya o’simligi plantatsiyalari kengaymoqda. Misol uchun, Surxondaryo viloyati, Sho’rchi tumanida “Olloyoroxun” steviya eksperimental fermer xo’jaligi 7 gektar maydonda ekilgan. 2019 yil Toshkent viloyati O’rta Chirchiq tumanida «Healing Herbs and Organics» tashkiloti tomonidan 64 gektar ushbu o’simlik plantatsiyalarini tashkil etib, parvarish qilib kelmoqda.[6]

Hozirgi kunda O'zbekistonda sho'rlangan hududlar ko'pligi sababli, biz Sirdaryo viloyati sho'rlangan yerlarga sinov asosida ekishni yo'lga qo'ydik.

Agrotexnikasi to'xtalib o'tadigan bo'lsam xususan, uning damlamasidan olinadigan steviozid moddasi shakardan 150 barobar shirin. Steviozidni qayta ishlash natijasida olinadigan rebadiozid moddasi 300 barobargacha totli. Shuningdek, u o'ta shifobaxsh hamdir.

Steviya issiqlikni, namlikni, past haroratga chidamlilikni, botqoqlanishdan qo'rqishni, doimiy suvga chidamliligini va qurg'oqchilikka chidamliligini yaxshi ko'radi, shuningdek, yorug'likka juda sezgir, shuning uchun maksimal yorug'lik vaqti o'n ikki soat.

Asosiy o'g'it asosan organik o'g'it. Boshqa kimyoviy makro va mikro preparatlardan foydalanmaydi.

Ishning borishi

Steviya o'simligi Sirdaryo viloyatiga 2022-yil 18-may kuni ekildi. Uning o'sish tezligi meyorda ketmoqda. Steviya g'unchaga kirgan paytda o'rib olinadi. Chunki steivosid shirin ta'mga ega modda guliga yoki ildiziga o'tib ketishi mumkin. G'unchaga kirguncha davr 45-50 kunni tashkil qiladi. Uning bo'yi o'rtacha 40-70 sm bo'ladi. Hozirgi kunga qadar natijalar bilan tanishadigan bo'lsak, quydagi jadvalga e'tibor qarating.

Jadval 1

Kun 3/1	Umumiy uzunlik (sm)	Barg uzunligi (sm)	Poyalar soni	O'lish jarayoni
1	3-5	1	1	-
3	7-9	1-2	2	-
9	10-15	2-3	3	-
12	15-20	2-3	3-4	-
15	18-24	2-3	4-5	-

Bu o'simlik olib kelinganiga 15-20 kun bo'lgan. Bugungi kungacha qilingan natijalar bilan yuqoridagi jadval va rasmlar bunga asosiy dalil hisoblanadi.

O'rtacha sho'rlangan yerga ekilgan bu o'simlik. Hozirgi paytda bu o'simlik 15-20 sm yetganligi sababli, onalik o'simligidan qalamchalar olinayapti. Buning uchun uni har bir shohida pastki ikki bo'g'imi qoldirilib, o'tkir lezviya yoki qaychi bilan kesib olinadi va o'sish nuqtasi yuqoriga qaratilgan holda chelakdagi sovuq suvga solinadi. Ekilgan qalamchalardan tezroq tomirchalar hosil bo'lishi uchun, ular maxsus o'stiruvchi moddalar (IUK-indoliluksus kislota) bilan ishlanadi va yashikdagi qumga 2-3 sm chuqurlikda 5x3 yoki 4x2 sm qilib ekiladi. Bu jarayon issiqxona sharoitida tashkil

etiladi. U ekilgandan so'ng 18-20 kun ichida ildiz chiqaradi. So'ngra dalaga ushbu ko'chatlar ekiladi. O'sish suratlari shu tarzda davom etadi.

Bu o'simlikni yetishtirishda qayta ishlash natijasida 130 ga yaqin mahsulot olish mumkin. Misol uchun qadolatchilikda, farmaseftika, Textil mahsulotlarni bo'yashda, qishloq xo'jaligida, ipakchilik uchun qurtlarni boqishda yuqori natijalarga erishilmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish keraki steviya osimligini bioekologik xususiyatlardan kelib chiqib, faqatgina respublikaning Janubiy hududlari (Surxondaryo, Qashqadaryo) hamda Samarqand va Toshkent viloyatlarida emas balki Sirdaryo viloyatida ham madaniy plantatsiyalarini tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://uza.uz/uz/posts/dorivor-osimliklarni-madaniy-holda-etishtirish-va-qayta-ishlash-hamda-davolashda-ulardan-keng-foydalanishni-tashkil-etish-chora-tadbirlari-togrisida_374137
2. www.chamber.uz Savdo-sanoat palatasi Toshkent-2020
3. <https://hujayra.uz/ozbekistonda-mojizaviy-steviya-osimligini-ostirish-istiqbollari/>
4. <file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/ТІК-251.pdf>
5. [file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/ПФ-139%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/ПФ-139%20(1).pdf)
6. [Q'.Ahmedov], [A.Ergashev], A.Abzalov, M.Yulchiyeva S.Azimboyev Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi fanidan amaliy mashg'ulotlar: 0 'quv qo'llanma / Mualliflar jamoasi; - T.: "Iqtisod-Moliya", 2018. 172 b.

PROJECT OF ORGANIZATION OF "ECOSYSTEM SERVICES"
SPACE, "ECO-SCHOOL" CENTERS

Ismoilov Jaloliddin

*Namangan State University, the student of
3 level Natural Science Faculty,
ismoilovjaloliddin5@gmail.com*

Annotation: in this article, thoughts on the project of organizing ecosystem services, accommodation, eco-school centers and its implementation are discussed.

Key words: ecosystem, eco-school, ecology, geography, habitat, flora, fauna.

As human society develops, the world of flora and fauna is shrinking. Animals and plants are extremely important - they are a source of various chemical and technical raw materials, food, fodder. Since these elements are so important in our daily life, we must use them rationally and according to plan, increase and protect them.

In the whole world, in particular, in Uzbekistan, the following most important measures - activities should be given special attention in the reproduction and protection of flora and fauna: scientific study of the geographical location of the forest fund; seasonal use of the forest and its regeneration; development of modern technologies to protect forests from various pests and diseases; preventing the pollution of forests with toxic chemicals, etc.

Taking the animal world as an example, the main reason for the changes taking place in the world of fauna in the past centuries and today on our planet: large hunting of animals; changes in the environment where animals live, land acquisition, reduction of forest areas; transportation of animals from one ecological condition to places with another ecological condition and destruction of the ecosystem; changes in specific biological characteristics of animals; influence of climatic and social (anthropogenic) factors.[1]

The "Red Book" includes species of flora and fauna that are disappearing, and 314 rare and endangered species of plants in Uzbekistan, which are in need of protection, are included in the "Red Book". 30 species of mammals, 52 species of birds, 21 species of reptiles, 17 species of fish, 3 species of worms, 14 species of molluscs, 66 species of arthropods are included in the new edition of the "Red Book". Based on the given information, it will be necessary to introduce "Ecosystem services" to the population to increase flora and fauna in biodiversity and protect them.[2]

In the rapidly developing global world, most young people are deeply concerned about environmental issues and want to positively change the environment around them. As a result, many researches and scientific studies are being conducted. "Ecosystem habitats" and "Eco-School" programs, connected with many academic subjects, provide step-by-step ecological knowledge and skills in the whole school, lyceum and the most important link in higher education institutions. provides an ideal way to increase ecological culture. The main goal of Ecosystem Habitats and Eco-School programs is to train and perfect young people to make positive decisions and become change makers for an environmentally sustainable world. The program aims to make environmental skills, understanding and actions an integral part of school life and human ethics. It creates a wider community that should include students, teachers, professionals and parents, as well as local authorities, the media and local businesses. Eco-schools serve to expand environmental knowledge not only in school, but also outside of school and to develop responsible attitudes and obligations both at home and in society. The approach of this program is a combination of education and practice, a significant ideal way to improve the environment of new Eco-schools and their local communities, and to impact the lives of young people, Eco-school staff, families and local authorities.

The main goal of these measures is to preserve biodiversity in our country, to strengthen the place of nature in the economy, and to analyze what revivals are being observed around this process. The main thing is to ensure that the flora and fauna reach the future generation in their original form. There are two main things for this: funds allocated for the ecosystem and proper spending of these funds to compensate for biological diversity. Following the implementation of the following principles, it will be possible to strengthen the connection of the flora and fauna with society: in raising geo-ecological culture and increasing the place of environmental sciences at all educational levels; establishment of agro-ecological zones in industrialized regions; providing benefits and practical assistance to the population for the preservation and care of endemic plants; encourage industry institutions, agencies and organizations for the work done in the development of the environment and ecology; organization of "Eco-Schools" to develop the ability to learn and solve environmental problems; Establishing the "Green Flag" award and awarding it to schools that have completed all the important tasks of the "Eco-School" program;[3]

It is necessary to generalize interdisciplinary research in the application of reforms in nature protection: science, attitude to nature, socio-economic approach, environmental changes in the world, orientation of intellectual tourism to ecosystems,

development of connections between them and social relations. These actions will rely on the interdisciplinary field of geography and ecology and implementation through geographic research.[4]

The above set of plans analyzes the changing ideas about ecological restoration in ecosystem services and nature conservation, explores the problems that arise and identifies the actions that should be taken to address them.

References:

1. Harris, G. (2014): Beijing's bad air would be step up for smoggy Delhi (available at <https://www.nytimes.com/2014/01/26/world/asia/beijings-air-would-be-step-up-for-smoggydelhi.html>).
2. IQAir. 2020 World Air Quality Report Region & City PM2.5 Ranking. 2020. - P 41.
3. Keating, J. (2014): New Delhi's air pollution is twice as bad As Beijing's (available at <https://slate.com/news-andpolitics/2014/01/new-delhi-s-air-pollution-is-twice-as-bad-asbeijing-s.html>).
4. Koriyev M.R., Latibov B.O. The negative impact of dust storms on the environment and human economy in Uzbekistan and options to prevent it // "Geografik tadqiqotlar: innovatsion g'oyalar va rivojlanish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. - T., 2021. - B. 106-111.

ACCORDING TO THE CAUSES OF THE EARTHQUAKE TYPES

Ismoilov Jaloliddin

Namangan State University, the student of

3 level Natural Science Faculty

ismoilovjaloliddin5@gmail.com

Annotatsion: This article is devoted to the topic of earthquakes and their causes. The article provides information on the hypocenter, epicenter, the epicenter of an earthquake, earthquake strength, seismic scale and the most common seismic scales in the world, as well as seismic and seismic regions, types of earthquakes and tsunamis.

Key words: earthquake, hypocenter, epicenter, the epicenter of an earthquake, earthquake strength, breakdown earthquakes, volcanic earthquakes, tectonic earthquakes, tsunami , man-made earthquake.

Subterranean tremors and vibrations that occur as a result of a sudden shift, fracture, or shock in the earth's crust or the upper part of the mantle and spread far in the form of wave-like vibrations are called earthquakes [1].

The center of an earthquake on the globe, that is, the center of an earthquake, is called a hypocenter. The projection of this hypocenter on the Earth's surface is called the epicenter. The greater the distance between the epicenter and the hypocenter, the greater the area it spreads, and vice versa, if the distance between them is small, the area of earthquake propagation is also small [2].

An earthquake source is the volume of rock that is prone to instantaneous failure.

Earthquake strength is the level of ground shaking felt at all points of the earth's surface affected by the earthquake [3].

Since the 16th and 17th centuries, various methods have been used to measure the strength of an earthquake. Until now, more than 50 seismic scales have been proposed by many scientists. The most common of them are 3, which are as follows: *The first is the 12-point Mercalli-Kankani-Zieberg scale adopted by the International Seismic Association in 1917 and is still used in several European countries.

*The second one is the 12 MM scale, which was improved in 1931 by US researchers Wood and Newmanler Mercalli scale.

*Thirdly, at the Institute of Earth Physics in Russia, Prof. It is a 10-point scale developed by S.V. Medvegov.

In 1964, as a result of revision of the existing seismic scales with scientists from

other countries, the International Seismic Scale for determining the intensity of the earthquake was developed.

This scale was recommended to be used in the department of seismology and seismic-resistant construction at the 1964 UNESCO International Meeting in Paris[4].

For several hundred years, data shows that earthquakes occur frequently in certain seismic zones of our planet. Seismic zones mainly correspond to geosynclinal regions. Most of the earthquakes that destroy the Earth's surface relief occur in the Pyrenees, Alps, Apennines, Carpathians, Balkans, Caucasus mountains and the mountainous regions of Central Asia, the Hindu Kush, the Himalayas, and the Pacific Rim. There are also areas where earthquakes do not occur. Such areas are called aseismic countries and they include the German and Polish lowlands, the Russian Plain, Finland, the Kola Peninsula, Canada, and Brazil.

The main part. Earthquakes are inextricably linked with the stages of the earth's formation and development. Earthquakes have occurred and are still occurring due to the movement of lithosphere plates. Earthquakes are common at junctions of lithospheric plates.

According to the cause of the earthquake, it is divided into the following groups:

1. Mountain falls, landslides, earthquakes;
2. Volcanic earthquakes;
3. Tectonic earthquakes;
4. Man-made earthquakes.

Shaking earthquakes. An example of this is the 1911 earthquake in the Pamir Mountains. As a result of the collapse of a huge mountain massif near the village of Usoy, the Murgob river was blocked and Sarez lake was formed. The village of Usoi is under this lake.

Volcanic earthquakes. Earthquakes also occur as a result of the movement of unextinguished volcanoes. Such an earthquake is characteristic only of volcanic regions. In the countries where the volcano is moving, the strength of the earthquake does not exceed 5-6 points (except for some). For example, these include the islands around the Pacific Ocean, the Kamchatka Peninsula, the Kuril Islands, and Hokkaido.

Due to the high temperature in the deep part of the earth, the gas and steam released from the magma erupts from the ground with a terrible force, and a strong earthquake occurs. If such earthquakes are far from inhabited areas, the difference is small, if they are close to them, they cause great damage.

Tectonic earthquakes. Earthquakes are caused by the impact of energy that changes the layers of the earth and creates mountains. As a result of the tectonic

process, the layers of the earth's crust are folded, compressed, cracked, broken and a new relief is formed.[5]

Tectonic earthquakes are common and account for about 90% of all earthquakes on Earth. Tectonic earthquakes cause great damage to the national economy.

Marine earthquakes and tsunamis. There are also strong earthquakes at the bottom of the sea and ocean. Underwater earthquakes are called tsunamis. Tsunami means wave in Japanese.

The most terrible consequence of a tsunami is the strong long waves that form in the water mass above the epicenter and move through the ocean towards the coast. Due to the fact that these waves hit the bottom of the beach and break, its strength increases dramatically. Such waves spread throughout the Pacific Ocean and can hit the coast and travel backwards.

In 1896, such a tsunami, which occurred on the east coast of Honshu Island (Japan), reached the American coast through the Hawaiian Islands in the middle of the Pacific Ocean, and then moved back to New Zealand and Australia. The height of tsunami waves reached 20 meters.[6]

Tsunamis are caused not only by tectonic, but also by volcanic earthquakes. For example, in 1883, when the volcanoes of Krakatau and Kilauea on the Hawaiian Islands erupted, huge tsunamis were generated.

Man-made earthquakes. Such earthquakes are related to human activity. One of the reasons for this event is the increase in seismic activity. A 7-point earthquake occurred in the city of Oroville, where the highest dam and reservoir in the USA was built.

Certain seismic activity can also be caused by the extraction of oil and gas fields and the injection of water into boreholes. It is assumed that these processes caused a strong earthquake near the city of Grozny in 1976 and in Gazli in 1976 and 1984.

Determining the causes of earthquakes is mainly carried out in scientific research institutes. Currently, there are many special seismic stations where scientific research is being carried out.

In short, an earthquake is an underground shock and vibration that occurs as a result of a sudden shift, fracture, or collapse in the earth's crust or the upper part of the mantle and spreads far in the form of wave-like vibrations. Seismic scales are used for measurement. There are many types of seismic scales, mainly 3 types are used today.[7]

Earthquakes occur mostly in geosynclinal regions.

Earthquakes are divided into 4 groups according to the causes of their occurrence.

References:

1. <https://uz.m.wikipedia.org>
2. General geology B.Toshmuhammedova "Noshir" Tashkent-2011
3. <https://staff.tiame.uz>
4. General geology A. Chinikulov, A. Jo'live Tashkent -2009
5. Fundamentals of geology and hydrogeology G'U.Yusupov, B.M.Kholbayev Tashkent-2005
6. <https://qomus.info>
7. <https://geografiya.uz>

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	ВНЕДРЕНИЕ TIMSS В НАЧАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАНИИ	3
2	СПЕЦИФИКА ИРОНИИ В ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ПРОЗЕ В.ПЕЛЕВИНА	8
3	THE USE OF DIGITAL MEDIA IN DEVELOPING STUDENTS' ENGLISH ACADEMIC WRITING SKILLS	12
4	БОКС СПОРТ ТУРИ БИЛАН ШУГУЛЛАНИШДА ЁШНИНГ АХАМИЯТИ	16
5	SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDINING MO'G'ULLAR BOSQINIGA QARSHILIK HARAKATI TARIXI VA UNING O'ZBEKISTON TARIXIDAGI AHAMIYATI	19
6	“QISQA MUDDATLI XOTIRA VA HARAKAT XOTIRASI O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIKLIKLAR”	25
7	ETIOLOGY, PATHOGENESIS AND PATHOMORPHOLOGY OF TUBERCULOSIS	29
8	DYNAMICS OF SOME INDICATORS OF SHEEP BLOOD	36
9	ПРИМЕНЕНИЕ ПРЕПАРАТА ПОЛИАМИДИН-П ДЛЯ ПРОФИЛАКТИКИ И ЛЕЧЕНИЕ ПИРОПЛАЗМОЗА КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА	43
10	MUHADDIS MUHAMMAD IBN ISMOIL AL -BUXORIY ASARLARIDA HADIS ILMINING O'RNI	51
11	ТЕРМОЭЛЕКТРИК МАТЕРИАЛ ОЛИШДА СТЕХИОМЕТРИК ТАРКИБИ О'РГАНИШ	56
12	O'QUVCHI YOSHLARNI MUSIQIY TA'LIMDA CHOLG'U IJROCHILIGIGA QIZIQTIRISH	60
13	IMPORTANCE OF DEVELOPING MATERIALS IN ASSESSING LANGUAGE SKILLS IN TEACHING ENGLISH	69
14	ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РОБОТ-ЧАНГЮТГИЧНИНГ ИШЛАШ ТАМОЙИЛИ ВА БОШҚАРИШ СТРУКТУРАСИ	72
15	GAPLAR TAHLILIDA FOYDALANILADIGAN LISONIY METODLAR	76
16	RAQAMLI AXBOROTLARNI TALIM JARAYONIDA QO'LLASH	81
17	TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TARTIBGA SOLUVCHI NORMATIV HUQUQIY MANBALAR	85
18	FUQAROLIK HUQUQIDA SHARTNOMA VA BITIM INSTITUTI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL	88

19	NON-ALTERNATIVE LEXICON IN THE VOCABULARY OF THE LANGUAGE AND ITS LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC BASIS	91
20	КИШИ ШАРЎАШЫЛЫҚ ФЕРМАЛАРЫ УШЫН АЗЫҚЛЫҚ МАЙДАЛАҒЫШ	94
21	QARAQALPAQSTANDA KOREYSLER DIASPORASI	98
22	QARAQALPAQLARDA DIYXANSHILIQ JURITIV KALENDARI	101
23	BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŇ MATEMATIKALIQ PIKIRLEWIN RAWAJLANDIRIWDIŇ PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ ÓZGESHELIKLERI	104
24	YANGI O'ZBEKISTONDA EL AZIZ- INSON AZIZ	107
25	DIALOGIK O'ZARO TA'SIRDA MATN VA NUTQ	111
26	ABDULLA QAHHOR HIKOYALARINI O'RGANISHDA INNOVATSION METODLAR	117
27	CHINGIZ AYTMATOV "QIYOMAT" ROMANIDA OBRAZLAR TIPOLOGIYASI	121
28	KVAZI-DAVRIY TEBRANISHLARDAN ENERGIYA YIG'ISH	124
29	ZARYADLANGAN DILATON QORA TUYNUKNING ANALITIK YECHIMI VA KVAZI-DAVRIY HARAKATI	127
30	BORN-INFELD GRAVITATSIYASI VA UNING FUNKSIONAL KENGAYTMALARI	130
31	BOSHQARUV TIZIMIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZIMI	133
32	ANALYSIS OF WASTEWATER AERATION METHODS IN AERATION TANKS	136
33	Tyutor kim?	142
34	O'ZBEKISTONDA MHXS GA O'TISH NATIJASIDA ERISHILADIGAN AMALIY AFZALLIKLAR	149
35	QULUPNAY O'SIMLIGI ZARAKUNANDALARI O'RGANISH TARIXI	152
36	"BIOLOGIYA FANINING RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI"	155
37	GIMNASTIKA VOSITALARINI QO'LLAGAN HOLDA MAHALLALARDA WORK OUT MAYDONCHASIDA JISMONIY TARBIYA MASHGULOTLARINI TASKIL ETISH USULLARI	160
38	SIRDARYO VILOYATI HUDUDIDAGI SHO'RLANGAN TUPROQLARDA STEVIYA DORIVOR O'SIMLIGINI YETISHTIRISH AGROTEXNIKASINI ISHLAB CHIQISH	164
39	PROJECT OF ORGANIZATION OF "ECOSYSTEM SERVICES" SPACE, "ECO-SCHOOL" CENTERS	168
40	ACCORDING TO THE CAUSES OF THE EARTHQUAKE TYPES	171

JOURNAL OF NEW CENTRY INNOVATIONS

IN ALL AREAS

